

L. Ādamovičs

Ceļā uz pilnību

Vispārīgās reliģiju vēstures un
Isrāēļa reliģijas vēstures viela

Vidusskolas kurss

Otrs pārlabots izdevums

Rīgā, 1934.

Generālkomisija Latvijas vidusskolu skolotāju kooperatīvā
Tērbatas ielā 15/17

99-11733

Ievads reliģiju vēsturē

1. Pasaules reliģijas un reliģiju vēsture.

1. Reliģiju dažādība un vēsturiska pārveidošanās. Reliģija ir visām pasaules tautām, bet dažādos veidos, tā ka var izšķirt dažādas reliģijas.

Vislielākais locekļu skaits ir kristīgai reliģijai jeb kristiānismam (kristietībai). Tas sniedzas labu tiesu pāri vienai trešdaļai no visas pasaules iedzīvotājiem, ap 710 miljonu no kādiem 1900 miljoniem. Tad nāk četras lielas reliģijas: ķīniešu nacionālā reliģija (konfuciānisms), indiešu reliģija (hinduisms), budisms un islams (Mohammeda ticība), kuņu locekļu skaits sniedzas katrai no 230—270 miljoniem. Tā kā ķīnieši pa lielai daļai blakus savai nacionālai reliģijai pieņēmuši arī dažādas budisma parašas un mācības, tad reizēm mēdz arī viņus visus pieskaitīt budistiem, un pēdējo skaits tad pieaug pāri 500 miljoniem. Pārējo reliģiju starpā minami ap 90 miljonu dažādu pagāņu, kas atrodas uz primitīvo (pirmatnējo) reliģiju pakāpes, ap 20 miljonu japāņu nacionālās reliģijas (šintoisma) locekļu, ap 14 miljonu žīdu (Mozus ticīgo) u. c. — Šie skaitļi nav pilnīgi precīzi, jo daudzās zemēs nav noņemtas reliģijas statistikas, un tāpēc aprēķini izdarīti pa daļai teorētiski.

Arī vienā un tai pašā zemē un tautā reliģija nav vienmēr bijusi tā pati. Piemēram, tagad Latvijas iedzīvotāju vairums ir evaņģeliskas luteriskas baznīcas locekļi, priekš 500 gadiem Latvijā nebija vēl neviena luterieša, un 1000 gadus atpakaļ nebija vēl neviena kristīga latvieša, kaut gan toreiz citas Eiropas tautas jau sen turējās pie kristīgās ticības.

Pārmaiņas reliģiju dzīvē, to vēsturiska izveidošanās un attīstība dod vielu reliģiju vēsturei.

2. Reliģiju vēstures avoti. Reliģiju vēsture smel drošas ziņas par senatni no dažādiem rakstu avotiem un reliģisku celtņu un priekšmetu atliekām (pieminekļiem). Tautas uzrak-

stījušas savas reliģiskās dziesmas un likumus, kā arī stāstījums par dieviem un reliģisko dzīvi. Svētnīcas, altāri, dievu tēli un apbedīšanas piederumi arī der par pagātnes reliģijas lieciniekiem. Daudz kas no agrāko laiku reliģiskās trādicijas uzglabājas arī vēl tagad dzīvās tautas parašās, nostāstos un valodā. Viss tas noder par vielu reliģijas vēsturniekiem.

Bet rakstu avoti nesniedzas atpakaļ līdz cilvēces kultūras sākumiem un līdz ar to līdz reliģijas pirmveidiem. Arī reālās atliekas maz ko var liecināt par pirmatnējiem ticējumiem. Tādēļ reliģijas vēsturnieku atziņas par reliģijas pirmveidiem ir hipotētiskas. Novērojumi vēl tagad dzīvojošo prīmitīvās kultūras tautu dzīvē, dažādas ziņas vēstures pieminekļos un viena otra jo senu reliģijas trādiciju atlieka mūsu laiku dzīvē (piem.: rumulēšanās paraša, meijas, amuleti) dod vielu, ko reliģijas vēsturnieki kritiski pārbauda un salīdzina un tad rada savas teōrijas par cilvēces reliģijas sākumiem un pirmatnējiem ticējumiem.

Agrāk centās visas reliģijas atvasināt no vienas vēsturiskas saknes. Pēdējā laikā arvien vairāk nostiprinājusies atziņa, ka reliģiju vēsturē savijušies kopā vairāk dažādu pirmatnēju ticējumu pavedienu.

2. Pirmatnēja ticība spēkam (dynamisms).

1. Animātisms. Pirmatnējs cilvēks savā ārpasaules uzterē līdzinās bērnam. Bērns uzskata ārpasaules priekšmetus par sev līdzīgiem dzīviem radījumiem: viņš apsveicina puķes un sarunājas ar tām, viņš dusmojas uz koku, pie kā sasis galvu, un viņa rotaļās nedzīvi sprunguliši pārvēršas par dzīvniekiem. Tāpat arī pirmatnējs cilvēks redz sev apkārt dabā būtnes, kas apbalvotas tāpat kā viņš pats ar dzīvības spēku, apziņu un jūtām un darbojas pēc savas brīvas gribas. Kad viņš klūp pār koka sakni, tad viņam šķiet, ka koks gribējis viņu apgāzt. Ja kāds noslikst upē, — tad upe viņu ievilkusi dzelmē. Zibens iespeļ tur, kur viņš grib. Par Tanganjikas ezera nēģeriem stāsta, ka negaisam uznākot un ezeram trakojot, viņi

lūdz baltos nogulties laivas dibenā, jo ezers nevarot panest viņu izskatu.

Šādu uzskatu atrodam arī latviešu folklorā:

Ēdiet govīs zaļu zāli, nemīniet kājiņām, —
zaļa zāle gauži raud, kājiņām nominama.

Tā vaj'dzēja, tā notika dižam kroga dzērājam:
zirgs aizskrēja meža ceļu, zars norāva cepurīt'.

Zeme raud uz arāja, vecainē gulēdama utt.

Pazīstamas arī teikas, kas stāsta, ka „vecos laikos koki runājuši“, vai ka no koku ievainojumiem tecējušas asinis; un tie sajūtot sāpes, kad tos griež zināmās dienās, vai zaļus ar visām lapām met ugunī. Stāsta arī, ka „vecos laikos akmeņi auguši“.

Šādus pirmatnējus uzskatus, kas nostāda līdzās darbīgos spēkus visās parādībās — nedzīvā dabā, stādu un kustoņu valstī tāpat kā cilvēku dzīvē, sauc par animātismu (no latīņu: animātus = apdzīvīnāts, dzīvs). Tā kā šie uzskati vēl nepazīst pārliecības, ka dzīvīnātājs spēks ir atsevišķa dvēsele jeb gars, kas iemīt priekšmetos un būtnēs, tad tos apzīmē arī ar vārdu *praeanimisms* (prae = priekš, anima = dvēsele), lai norādītu, ka šie uzskati bijuši priekš animisma jeb dvēseļu ticības.

Animātisms ir augsne, kuņā attīstījušies pirmatnējie reliģiskie uzskati.

2. Mana. Cilvēka vēriņu īpaši saista viss tas, kas nāk negaidīts, liekas ārkārtējs, neizprotams, noslēpumains, rada izbrīnu vai sacel izbailes. Putekļu mākonis, kas piepeši uzvirpuļo uz lielceļa, reti sastopams liels miesas spēks, nejauša vājība, dīvaina veida akmens, kroplums kokos, dzīvniekos un cilvēkos, ārkārtējas gara dāvanas, mēnesgriežu kārtīgā maiņa, saules aptumšošanās, dzimšana un nāve, kādas barības un dzēriena spēks — viss tas un vēl citas tamlīdzīgas parādības liekas pirmatnējam cilvēkam kādu pārdabīgu spēku radīts un ierosināts. Tādās parādībās viņš lēzē spēku, kas stāv pāri ikdienas dzīvei, kas rada bailes, bet kas var būt cilvēkam arī

derīgs. Ar šādu spēku tāpēc nopietni jārēķinās: bīstamība jāatvairā, derīgums jāizlieto savā labā.

Šādos uzskatos meklējami reliģijas sākumi. Reliģiju vēsturnieki mēdz apzīmēt pārdabīgo spēku un varu ar svešvārdu *mana*, jo tā šo spēku sauc kādā melanēsiešu izloksnē, un Melanēsijā tā būtība ir pirmo reizi pamatīgi izpētīta. Pati spēka jeb varas ticība — dinamisms (no grieķu *dynamis* = spēks) — sastopama arī pie daudz citām tautām un uzskatāma par prīmitīvo ticējumu pamatu. Neparasto varu uzskata par nepersonīgu spēku; tas nav kāda gara darbības izpausme, bet pielīdzināms savā ziņā elektrībai. Tas uzkrājas zināmos priekšmetos, kas tad ar savu izskatu vai darbību atceļas no savas apkārtnes. Tas var pāriet no vienas personas un priekšmeta uz otru. Ar šo spēku piesūcināti vai apbalvoti priekšmeti ir līdzīgi pielādētai elektriskai baterijai un bīstami visiem, kas neprot ar to apieties.

Arī dzīvniekos un cilvēkos noslēpumainais spēks var uzkrāties. Īpaši plēsīgos zvērus uzskata par „spēka apveltītiem“. Spēka pārpilnībā domāja esam cilšu vecākos, virsaišus, īpašus svētus vīrus (burvjus, priesterus), bet arī vājprātīgus, epileptiķus utl. Cilvēka spēks atdalās no viņa ar nogrieztiem nagiem, nocirptiem matiem, siekalām, — kāpēc ar tiem jārikojas uzmanīgi.

3. Tabu. Pret priekšmetiem, vietām un personām, kas apveltīti ar mana's spēku, jāizturas uzmanīgi. Pirmatnējās tautas pazīst veselu rindu aizliegumu, kas cenšas aizsargāt cilvēkus no bīstamās varas iespaida. Šādu bīstamību apzīmē ar polinēsiešu vārdu: *tabu* (=iezīmēts, apzīmēts, ievērojams), jo Klusā okeana Draudzības salās pētniekiem bija izdevība pirmo reizi novērot visā pilnībā labi attīstītas tabu parašas.

Tabu ir netik vien mežoņu dievi, bet arī priesteri un virsaiši. No personām vara pāriet uz viņu īpašumu un visu, ko viņi aizkaļ. Mežoņu virsaiši reizēm neiet kājām, lai neaizkartu savu apakšnieku zemi un nepiesavinātu to sev. Kas prot, var arī savu īpašumu padarīt tabu: viņš uzceļ ap to kārtis ar zāles pušķiem par zīmi, un neviens neuzdrošinās vairs ķerties klāt. Tabu neaizkaramību sargā likumu noteikti sodi, bet vēl

jo vairāk bailes no pārdabīgā spēka. Kāds mežonis, dabūdams zināt, ka viņš nejauši apēdis sava virsaiša ēdiena atliekas, kas, virsaitim ēdot, bija tapušas tabu, saslima un nomira pēc dažām stundām.

Pazīstams ir tabu aizliegums, ko Mozus dod isrāēliešiem par Dieva kalnu: „Sargaities — nekāpjiet uz kalnu un neaizkariet viņa pakāji; ikvienam, kas kalnu aizkārs, jāmirst. Neviena roka to nedrīkst aizkart, tiešām akmeņiem to nomētās vai nošaus — vai tas lops vai cilvēks, tas nepalik dzīvs.“

Mūsu senči aizlieguši lauzt zarus no zināmiem kokiem un birzēm.

4. Maģija. Lai izsargātos no bīstamā spēka, lietoja dažādus paņēmienus un palīgīdzekļus. Tā radās reliģiski rīti, kas grib saistīt vai novērst naidīgos spēkus, vai atkal izlietot tos cilvēka labā. Šie rīti stāv ļoti tuvu maģijai (buršanai), un vispār pirmatnējā reliģijā nav iespējams stingri nošķirt reliģisku kultu no maģijas.*)

Primitīvās maģijas piemēri: Nonāvēt cilvēku, rādot uz viņu ar koka vai kaula šķēpeli, vai ar īpašiem paņēmieniem izšaujot bultu, vai metot šķēpu no vairāk kilometru liela attāluma, vai ievainojot cilvēka tēlu. Uzraidīt vai dziedināt slimību. Lietu radīt, izlaistot ūdeni pa zemi (rumulēšanās), vai aplejot ar ūdeni lapās ietītu cilvēku, vai plunčojoties pa ūdeni, kā to pīles dara. Saules parādīšanos izvilināt, uzkarot apaļu rīpu koka zaros utt.

Ļoti bieži lieto atvairāmos (apotropajiskos) rītus, ar kuriem cenšas ierobežot vai atvairīt bīstamu spēku, piem.: piesiešanu, pienagrošanu, robežas novilkšanu, stipra pretspēka izmantošanu utl.

Maģijas darbības sadalāmas divās galvenās nozarēs: homoiopatiskās (grieķ. homoios = līdzīgs), kas pamatojas uz darbības līdzības principa, un kontagiōzās (no latīņu contāgium = aizkaršana), kas meklē tiešus vai netiešus sakarus

*) Maģija dibinās uz pārliecības, ka ar īpašiem līdzekļiem un paņēmieniem iespējams mēchaniski savaldīt un kalpināt pārdabīgos spēkus; maģijas tehnika faktiski tomēr nepietiekoša. Kults griežas pie augstākā spēka brīvās gribas un cenšas ietekmēt to kulta rīkotājam labvēlīgā virzienā.

ar apburamo. Homoiopatiska maģija jeb analogijas burvība ir augšā minētās lietūs un saules burvības, vai atkal mēģinājums modināt kādā cilvēkā kaislīgu liesmainu mīlestību, sadedzinot viņa tēlu uguns liesmās. Mednieku ciltīs Austrālijā vēl tagad ļoti parasts maģijas veids — priekš medībām uzzīmēt medijamos dzīvniekus un ievainot zīmējuma tēlu nāvīgā vietā. Dzīvnieku zīmējumi ar nāvīgiem ievainojumiem atrodami arī pirmatnēju cilvēku mītnēs, piem. lielajās apakšzemes ejās Dienvidusfrancijā uc. Sk. 1. zīmējumu. Kontagiōzā maģija

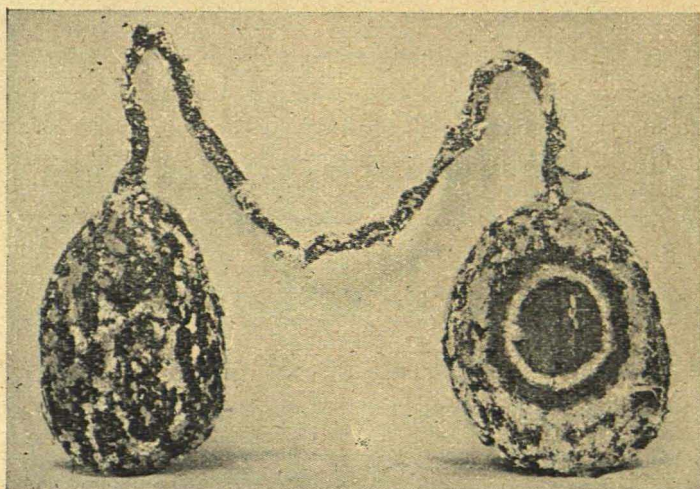
1. zīm. Medību burvība Austrālijā. Vīri ar šķēpiem uzbrūk smiltīs zīmētam kenguru.

cenšas izmantot apburamā cilvēka drēbju gabalus vai kādu citu lietu, kas bijusi viņa rokās, viņa nogrieztos matūs, nagus utl.

Vārdu un nosaukumu arī uzskata par vienu daļu no viņa nesēja, un tāpēc vārdam maģijā liela nozīme.

Austrāliešu ciltīs lieto kādu mākslīgi izgatavotu rīku, kuŗā koncentrēts noslēpumains brīnišķs spēks, kas lielāko tiesu ir labs un tiek izlietots derīgam radošam darbam. Tā ir tā sauktā tjurunga („paša slepena lieta“), ko izgatavo visvairāk

no koka vai akmens, bet arī no citas vielas, plakanā, ieapaļā vai apaļā veidā un apraksta noslēpumainiem zīmējumiem. Koka tjurungas ir līdz 1 m. garas un 2—9 cm. platas, tās mēdz arī iesiet auklās un, vēcinot pa gaisu, radīt lielu burkšķi. — Katram ir sava tjurunga, drīkst tās rādīt tikai iesvētītiem. Bieži vien glabā tās īpašās alās un iznes tikai tad, kad tās vajadzīgas rītos. Nesdams sev līdz tjurungu, austrālietis jūtas drošs un spēcīgs. Liela loma tjurungām arī dažādos totema kultos (sk. 2. zīm.).

2. zīm. Tjurungas rota Arandas ciltī Austrālijā. Viens dzijas kamols attēlo svētā emu putna kuņģi, otrs — sirdi. Rotu apliek, pārgērbjoties par emu, tādā veidā, kā viens kamols nāk uz krūtīm, otrs uz muguras.

5. Spēka ticējumi un maģija senlatviešos. Senlatvieši redzējuši noslēpumainu un pārdabīgu spēku dažos dzīvniekos un kokos. Vislielāko mūsu dzimtenē kādreiz sastopamo plēsīgo zvēru, lāci, lietojuši velnu un nešķīstu garu tramdīšanai. Vilku atkal nedrīkstējuši saukt īstā vārdā, lai nenokļūtu viņa varā, bet dēvējuši par ujāku, mežonu, meža veci, spigaci, meža suni utl.

„Ūja, ūja, viens nāk lopos,
liels plats vīrs, liels gaŗš vīrs“ —

ir vilku vārdi, ar kuŗiem gans cenŗas atvairīt vilku no ganāmpulka.

Koku valstī īpaŗu spēku pieŗķir ozolam un liepai — lielākajiem, spēcīgākajiem un derīgākajiem Latvijas lapu kokiem. Tāpat arī sērmūkslis jeb pīladzis apbalvots ar pārdabīgu spēku un noder neŗķīstu varu un spēku gaināŗšanai un atvairīŗšanai.

Auglības kultā liela loma ir jumjiem (sk. tālāk 15. s. lp.).

Brīniŗķu spēku pieŗķir Jāņu zālēm. Tās, „ko plūc Jāņu vakarā“, īpaŗas dziesmas dziedot, apbalvotas ar auglības un laimes varu. Tās pin vaiņagā un liek galvā, svieŗ virsū saimniekam un saimniecei, nes mājās un liek uz logiem, kŗauj uz soliem un grīdas, slien ap sienām. Vēlāk izkaltē un uzglabā savrup, lai varētu gatavot dziru govīm, kad tās saslimst vai atnesas. Arī paŗā Jāņu vakarā liek Jāņu vaiņagus govīm ragos vai ap kaklu. Ar to grib veicināt lopu laimi.

*Metam zāles laidarā, lai telītes vairojas;
cik zālīŗu, tik telīŗu Jāņa mātes laidarā.*

Meiju neŗana mājās ir arī bijusi vispirms auglības burvība.

Druvu un dāŗzu aplīgoŗana un apieŗana (apjāŗana) ir maģijas paņēmiens, ar ko cenŗas saistīt auglības spēku un līdz ar to atvairīt ļaunas naidīgas varas. Jāņuguns ir saules burvība, kas nodroŗina druvām, ciktāl vien uguns redzama, saules dzīvības spēku.

Liieldienu ŗūpoŗanās ir saules burvība, kas veicina saules „uzŗūpoŗanos“ debeskalnā un līdz ar to dabas dzīvības atmodu un attīstību. Latvieŗu tautas dziesmas par ŗūpoŗanās svētību norāda labumus, kas nāks, ja saule kāps aizvien augstāk pie debesīm.

*Kas to liieldienu ieŗūpoja,
tam auga liniņi, tam kaņupītes.

Liieldien' gāju ŗūpoties, lai telītes ganījās...*

Liela uzmanība un rūpīgi atvairāmie rīti ir vietā mirŗanas gadījumos, jo tur ticēja parādāmies varenu (iznīcības) spēku,

no kā ļoti jāsargās. No mirēja istabas iznes visus stādus un sēklas, lai neapmirstot. Mirējam nedod ne piena, ne medus. Sējas laikā neviens saimnieks nepiedalās miroņu apkopšanā un nešanā, lai nepārnestu iznīcības spēku uz sēklu un nekaitētu sējumiem. Ja tas tomēr bijis nepieciešams, tad jāšķīstās, mazgājot rokas 3 reizes sālitā ūdenī. Mironi neved pa ziemas ceļu, kas iebraukts pāri tīrumiem un dārziem, ne arī pa ledu pāri upei vai ezeram. Pār miroņa mazgāšanas vietu neiet pāri, kamēr tā nav noziedota, — lai nedabūtu „miroņa vainu“. Iznīcības spēku saista un padara nekaitīgu, iedzenot mazgāšanas vietā naglu. Bet ap miroņa šķirstu istabā nedrīkst iet apkārt, laikam baidoties, ka tāds gājiens varētu aizšķēršlot spēkam ceļu uz āru un aizturēt to istabā. Nedrīkst arī iet cieši aiz šķirsta, tad „vaina lecoties“. — Mazā mērā un ar ziņu lietots, šis spēks varēja nākt arī par svētību. Mironim novilkta kreklu un miroņa mazgājamo lupatu izlietoja kā dziedājamu līdzekli.

3. Fetišisms un totemisms.

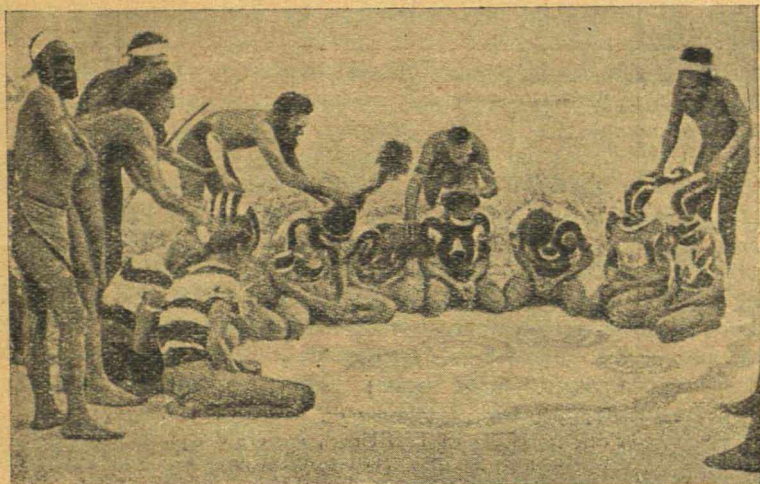
1. **Fetiši un to kults.** Ipatnējs pirmatnēju ticējumu izveidojums ir fetišisms (fetišs, no portugāliešu vārda *feitiço* = mākslīgs, ar magisku spēku apbalvots; apburta lieta). Tipiskā veidā fetišisms izplatīts Vidusafrikas nēģeru ciltīs. Fetišs ir nedzīva lieta: kāds akmens, kāds kauls, kāda spalva utt., bet var būt arī kāds dzīvnieks, ko iedomājas spēka pilnu, kas var palīdzēt un ko tāpēc vajaga sev tuvināt.

Nēģeris iziet svarīgās veikala darīšanās un pakļūp uz kāda akmentiņa pie sliekšņa. „Ak te tu esi!“ viņš saka, uzņem akmentiņu, nes to sev līdz un uzskata par savu palīgu visos uzņēmumos. Bet nēģeris var izvēlēties arī kādu citu priekšmetu, uz ko griezta viņa vērība: suni, kaķi vai arī kādu koka gabaliņu, kas saista nejauši viņa uzmanību. Viņš piesola savam fetišam dāvanas un dod solījumu godāt to vienmēr, ja viņa pasākums izdosies. Ja viņam patiesi izdodas, tad skaidra lieta, ka viņš atradis stipru palīgu; bet ja nē, tad jaunais fetišs tiek atmests, un tā vietā meklē atkal kādu citu.

Kādreiz mežoņu piekrastē bijušas izmestas malā kuģa drupas ar enkuru. Kāds mežonis nolauzis gabalu no enkura, bet drīz pēc tam nomiris. Kopš tā laika sākuši godināt enkuru kā fetišu.

Par mākslīgu fetišu stāsta kāds Kongozemes misionārs: „Pie māju čukura karājas kāda brīnišķīga pauniņa, ko sauc „Nkisi“, daudzskaitli

„Minkisi“. Kādā pinumā, nesamā tikla veidā, sakrātas visvisādas lietas: krīts, kašsudrabs, sviķis, sāls, pulveris, pipari, mati, nagī, spalvas, zobi, sēklas, metalla gredzeni, kalna kristalli utt. Pauniņa apvilktā parasti ar vairākām mērkaķu vai meža kaķu ādiņām un nokrāsota ar palmu eļļu un sarkanu krītu. Klāt piekārti arī vairāki grabuļi un vēl divkāršs koka zvans — Nkunda utl. lietas. Minkisi var būt arī vienkāršāki, un viņu veids ir dažāds. Tos pagatavo priesteri, cinganga, kas pa vienam vai pa diviem un vairākiem dzīvo katrā ciemā. Izgatavošana ilgst ilgāku laiku, jo priekšmeti jāņem tādi, kas saistīti ar svarīgiem notikumiem, vai ņemti no mežonīgiem stipriem zvēriem un ievērojamiem cilvēkiem.

3. zīm. Totema cēremonija Varramungas ciltī Austrālijā. Totems — Vullunkva (melna čūska) uzzīmēts smiltīs un uzkrāsots uz vīru ķermeņiem; dažiem rokās liki mākslīgi čūsku tēli, izgatavoti no zāles stiebriem un aptīti ar cilvēku matu auklu.

Arī cilvēku koka figūras pieliek reizēm klāt. Jau lietošanā esošus minkisus var pastiprināt, pieliekot tiem jaunus spēcīgus elementus klāt. Leoparda nagā ir iekšā šī zvēra spēks un ievērojama vīra matā — viņa spējas. Kad materiāls savākts, notiek iesvētīšanas cēremonija, kur dod svētajam daiktam vārdu un izdod tā lietošanas noteikumus. Minkisiem piešķir brīnišķīgu spēku. Tie var uzsūtīt cilvēkiem slimības un dziedināt tās, sagādāt ienaidniekiem visādas nelaimes un pasargāt no tām savu īpašnieku, aizturēt spokus un burvjus un apzīmēt tos, uzmeklēt zagļus utt. Dažādiem minkisiem ir dažādas spējas un attiecīgi nosaukumi.“

Arī tēli var dabūt fetišu nozīmi.

Fetišisms ir viens no visrupjākajiem reliģijas veidiem un uzskatāms par mana's ticības izvirtības parādību. Tam radniecīga ir amuletu un talismanu cienīšana, kas sastopama vēl mūsu dienās, un arī augstākās reliģijas formās pazīstamais relikviju kulta.

2. Totemisms. Īpatnējs reliģijas un sabiedriskās dzīves veidojums pirmatnējās tautās ir totemisms. Par totemu kāda indiāņu cilts apzīmē dzīvnieku, ar kuru kāda dzimts (klans) vai arī atsevišķa persona stāv tuvākos sakaros. Totemisms ļoti izplatīts arī Austrālijas cietzemes iedzīmto vidū. Totems ir lielāko tiesu kāda dzīvnieku suga, bet var būt kādreiz arī kāda stādu suga vai kāda priekšmetu grupa, arī debesķermeņi, kā saule un mēness, un dabas parādības, kā vējš un uguns. Totemisms atzīst tuvākus sakarus starp kādu cilvēku grupu (dzimtu, klanu) un attiecīgo totemu sugu (grupu) un redz šo cilvēku dzīvības spēku it kā sakopotu (koncentrētu) attiecīgos totemos. Visi, kam tas pats totems, jūtas savā starpā cieši saistīti. Dzimtas locekļi apzīmē sevi ar totema attēlu vai tetovējumu un parāda totema īpatņiem īpašu cienību, parasti neaiztiek un nenonāvē un neēd tos. Totemu uzskata par palīgu un sargu un reizēm arī piesauc grūtos brīžos un gulēt ejot. Bieži sakarus ar totemu izskaidrō, uzskatot totemu par attiecīgās dzimts pirmtēvu un senci. Viena un tā paša totema locekļu starpā nav atļautas precības, piem. kenguru totema jauneklis nevar precēt savas dzimts jaunavu, bet viņam jāmeklē sieva kaimiņos, teiksim: emu totema dzimtā. Totemisma kultā mēdz dejot totema dejas, maskojoties totema veidā un atdarinot tā kustības vai balsi; ar to cenšas nostiprināt ciešas saites dzimts un tās totema starpā. (Sk. 3. zīm.)

Totemismā izpaužas pirmatnējais uzskats, kas nepazīst ciešas robežas cilvēku un dzīvnieku starpā.*)

4. Dabas reliģijas sākumi.

1. Dabas godināšana (natūrisms). Visas tās dabas parādības, kas pirmatnējam cilvēkam šķita ārkārtēja pārdabīga spēka pilnas, saistīja viņa interesi. Koka un stāda auglība, akmens cietums un pastāvīgums, kalnu cēlums un varenums, ūdens spirdzinājums un veldze, uguns siltums un gaišums, saules dzīvības spēks, mēness griežu noteiktība un noslēpumainība un pērķona varenība, kā arī dažādu dzīvnieku stiprums

*) A. Švābes mēģinājums izskaidrot ozolu par vīriešu un liepu par sieviešu totemu senlatviešos uzskatāms par maz motivētu.

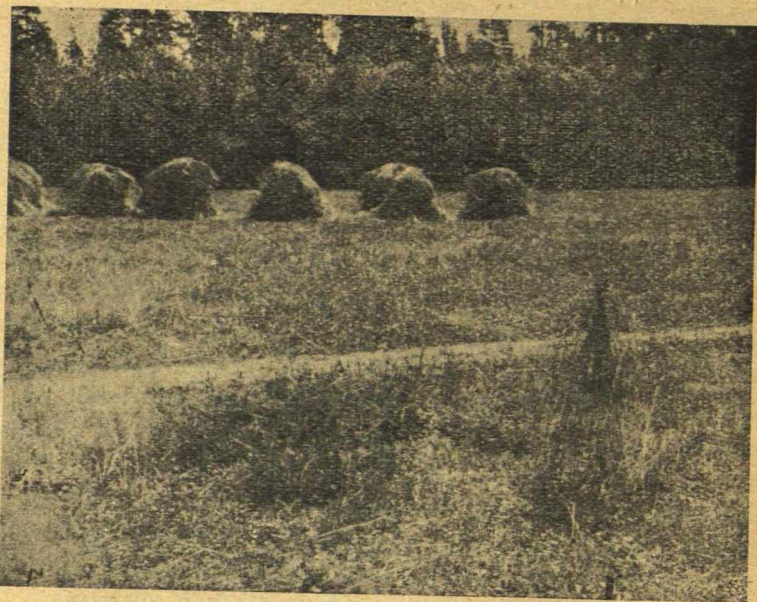
un vara — viss tas noderēja cilvēkam viņa dzīves grūtajās gaitās, un tāpēc dabiska bija vēlēšanās nākt ar šīm lietām tuvākā sakarā un izlietot to spēku savā labā. Pārdabīgo nepersonīgo spēku iedomājās cieši saistītu ar katru lietu, dzīvnieku, parādību pašu un tāpēc griezās tieši pie tiem pašiem ar dažādiem godināšanas rītiem un cēremonijām. Tā godināja uguni, pavardu, avotu, sauli, pārkonu, diženus kokus, dīvainus akmeņus, kalnus utt., bet arī atsevišķus darba rīkus un ieročus.

2. Pirmatnējais jumja kults senlatviešos. Plaši izplatīta ir ticība īpašam auglības un svētības spēkam, kas mīt brieštošā labības druvā, un ko var ar īpašiem rītiem saistīt un pārnest uz turpmāko gadu ražu vai arī izlietot citādi par laimes nesēju. Senlatviešu vidū šī ticība radījusi jumja kultu.

Par jumi sauc divžuburu (arī vairākžuburu) labības vārpu vai platāku plakanu linu stiebru, kuņā it kā saauguši vairāki stiebri kopā, tāpat arī riekstu un augļu kopā saaugušus divniekus. Latviešu auglības kultā ir liela loma labības un linu jumjiem. Jumis ar savu ārkārtējo dīvaino veidu liekas kā īpašs auglības spēka centrs. Tāpēc pļaujot meklē rokā jumjus, lai varētu tais saņemt un uzglabāt visu druvas auglību un svētību. Bet ja tas nav iespējams, tad dabiskā jumja vietā stājas jumja pīne, jumja vaiņags, jumja josta, vai jumja kūlītis (pirmais, jeb pēdējais, jeb ar 3, 9, 5 vārpām). Īpaši uzmana, ka neaizdzītu auglības spēku prom no druvas. Labību pļaujot, liek vienmēr stiebriem krist ar vārpām uz lauka iekšpusi, vai arī pļauj apaļiski. Dažās vietās malā jau iepriekš sasiens vārpas mezglos. Pēdējo kūlīti nocērt pats saimnieks vai saimniece; no tā vij jumja vaiņagu, ko ar lielu godu pārnes mājās un uzglabā vai nu klēts čukurā, vai uz īpaša vadža klētī, vai apcirkņa dibenā, arī istabā pie griestiem, pie sienas, īpaši goda vietā virs stulpiņa, t. i. izgrieztā stabiņa sola galā aiz vispārējā ēdamā galda. Nākošā pavasarī jumja vaiņagu aiznes uz tīrumu, un no tā izbērtos graudus saimnieks izkaisa pirmos, piešķirdams jaunajam sējumam agrāko ražu auglības un svētības spēku. No jumja kūlīša graudiem arī cep īpašus

jumja klaipus, kas tad savukārt paliek par jumja svētības nesējiem.

Vēl vecāks liekas kāds otrs paņēmieni: pēdējā kūlīša stiebrus sasien kopā vienā pušķī un graudus ar kociņiem iekāšņā turpat tīrumā, lai paglabātu nopļautās druvas auglību un svētību nākošām ražām. (Sk. 4. zīmējumu.)

4. zīm. Jumja kūlītis (pušķī sasieti rudzu stieбри)
Latgalē 1924. g.

Uz šo paņēmieni, liekas, zīmējas tautas dziesma:

*Teju, jumīt, i paliec, nesakari mugurā;
ne tu mana nasta bijī, ne es tavs nesējiņš.*

Jumi uzskata arī plašākā nozīmē par svētības un laimes nesēju. Kas viņu atrod un uzglabā, tas dzīvos laimīgas dienas, tam būs nākošu gadu laime un liela svētība mājās — mantā vispār, bet sevišķi lopos. Puišiem un meitām jumja atrašana dod izredzes uz drīzām kāzām. Lai pārnestu jumja svētību uz cilvēkiem, jumja vaiņagu liek saimniecei galvā, jostu jož saim-

niekam ap vidu, jumi sprauž aiz cepures, iepin līgavas vaiņagā utl.

Svētības spēks senlatviešu ticējumos pāriet no druvas uz labību rijā un klētī un beidzot uz maizi, kas no labības cepta. Šo spēku uzmanīgi sarga: labības apcirkņus un dzirnu akmens aci nekad neatstāj pavisam tukšus; maizi nekad neliek ar iegriezto galu uz durvju pusi, neļauj ēdējam aiziet no galda prom pa ēdiena laiku utt. Maizi izlieto kā svētības nesēju kristībās, pietinot to klāt kristījamam bērnam, un kāzās.

Daudz tautas dziesmu norāda uz dažādām cēremonijām, kas izpildītas, jumi saņemot un pārvedot.

*Meitas, jumja neņemiet, lai ņem pati saimenīca;
ja neņem saimenīca, lai līgoja tīrumā.

Piekdien jumja neņemiet, ni bez saules vakarā, —
pirmdien, otrdien, kad saulīte launagā.*

*Ai māsiņas, tīri jumi ravējiet,
ai meitiņas, ai māsiņas, tīri jumi ravējiet.

Izplūkušas sapinieti pīnītē
izravēj'šas, izplūkušas, sapinieti pīnītē.

Pārsviediet pār vizuļu vaiņadziņ',
sapinušas pārsviedieti pār vizuļu vaiņadziņ'.*

Plūcējas sviedušas savas linu sauļas pāri galvai. Puiši nākuši tās lasīt kopā. Jumi uzmeklējuši un ievijuši vaiņagā, ko talkas māte likusi galvā, un tad viss bars nācis dziedādams uz mājām. Vai atkal bara vedēja pārnesusi vaiņagu mājās un piesolījusi talkas mātei:

*Nāc ārā, talkas māt, ko es tev parādīšu?

Es tev došu jumja kroni par launaga nesumiņu.

Nāc ārā, talkas māte, kur es likšu jumja kroni?

Vai tavā galviņā, vai tavā klētiņā?

Labāk likšu galviņā, ne tavā klētiņā.*

Par labības jumi dzied:

*Jumītim klētī taisu deviņiem apcirkņiem,

ka varēja ielīgot ar visām galviņām.*

Jumja saņemšanai sekoja vakarā liels mielasts ar sakramentālu raksturu.

3. Dabas gari, daimoni. Dabas godināšanai tālāk attīstoties, iedomājās kā pārdabīgās varas nesējus personīgus spēkus, garus jeb dvēseles, kas dzīvo cildinātajos priekšmetos,

5. zīm. Babiloniešu-asiriešu sargģenijs ar 4 spārnjiem un ērgļa galvu. Uz kurvja viņa rokā 2 ģeniiji ar cilvēka galvām sumina dzīvības koku, otrā rokā viņam piniņas ciekurs.

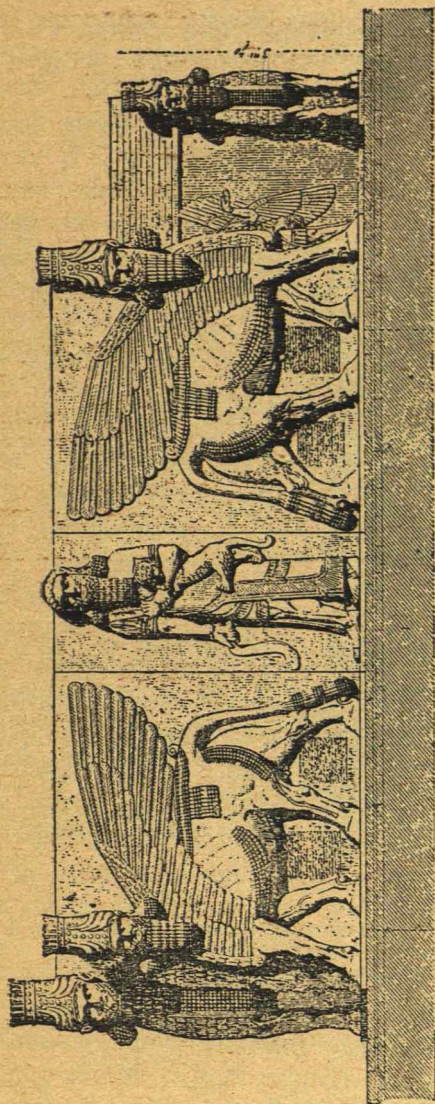
bet var brīvi kustēties un tos pat uz kādu laiku atstāt. Radās ticība kalnu gariem, mežu gariem, tuksnešu gariem,

ūdens gariem („nārām“), zemes gariem, koku gariem, akmeņu gariem, labības gariem, pavarda gariem, visādiem sargģenijiem utt. Šādu garu skaits var būt ļoti liels, viņus mēdz apzīmēt ar grieķu vārdu „daimōn“, un garu ticību tad sauc par polidaimonismu (poly = daudz); viņu pasaulē stāv cilvēkam pretim kopgrupas (kollektīvs), no kurām atsevišķas būtnes lāgā neatceļas ne ar kādām individuālām īpatnībām.

Korejiešu polidaimonismu attēlo šādā veidā:

*Gari pārvalda visu debesi un katru collu zemes virsū; viņi uzglūn cilvēkam ceļmalā,

kokos, klintīs un kalnos, ielejās un upēs. Viņi uzmana to dienu un nakti — viņi ir vienmēr viņam apkārt, lido ap viņa

6. zīm. Asīriešu sargģeniji ar vērsa rumpi, putna spārniem un cilvēka seju, attēloti pie piļu un svētnīcu durvīm, kā sargi pret ļauniem gariem. Vidū mitoloģiskais varonis Gilgamešs.

galvu, tuvojas viņam no zemes. Pat paša mājā viņš nevar patverties: arī tur ir gari — mūra cementā, uz sijām utt.*

Lielākā daļa garu ir baigas, šķietami bīstamas būtnes. Viņus iedomājās gan dzīvnieku, gan cilvēku veidā, bet arī dažādos jauktos veidos (puscilvēka-pusdzīvnieka, pusputna-puskustoņa). Cilvēku fantazija ir bijusi ārkārtīgi dzīva,

veidojot dažādos dabas garus. 5., 6., 7. un 8. zīmējums rāda vairākus daimonus un ģenijus, kas bija pazīstami babiloniešu un asiriešu ticējumos. Primitīvās tautas iedomājušās vēl dīvainākus tēlus.

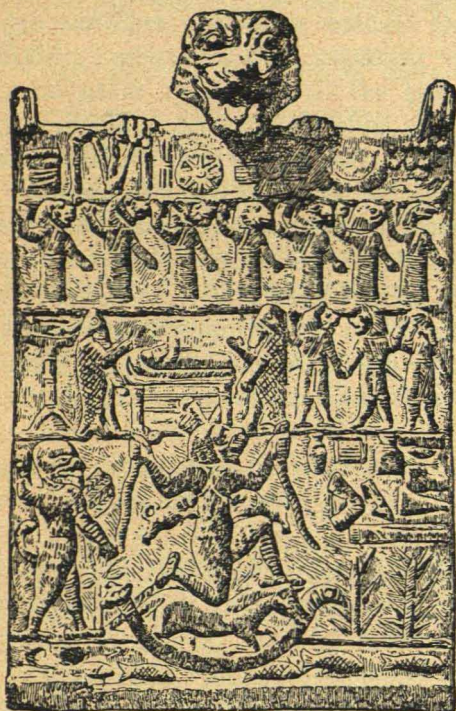
7. zīm. Bronzas tabula, lietota par talismanu Babilonijā; otru pusi sk. 8. zīm.

4. Dabas gari senlatviešu ticējumos. Garu starpā redzamu vietu ieņem auglības daimoni. Tādus pazīst arī senlatvieši. Tā jumis ir sācis izveidoties par druvas auglības personifikāciju — Jumi. Viņš dzīvo „tīrumiņa vidiņā zem pelēka akmentiņa“ vai „tīrumiņa galiņā akmentiņu krāsnītī“. Viņš gul, lec, brauc, jā, kliež, līgo. Viņu var dzīt un sa-

ķert. Viņš valkā zaļus svārkus un dzeltenus zābakus, ar paša kaldinātiem piešiem. Viņam vajadzīgi krekli un paladziņi. Katrai labībai ir savs Jumis (Rudzu-Jumis, Miežu-Jumis, Linu-Jumis) un, jādōmā, arī katrai druvai savs. Lieto arī vārdu Jumīķis. Tautas dziesmas min arī Jumja māti, līgavu vai sievu — Jumalu, Jumaliņu, Jumalīti, Jumanīti, Jumīti un

bērnus — Jumalēnus jeb Jumaleņus. Tomēr visu šo būtņu dabas pamats vēl ļoti skaidri saskatāms. Zaļie svārki — zaļais sējas lauks, dzeltenie zābaki — dzeltējošie stiebri. Savas kāzas Jumis svin rudzu ziedu laikā:

*Jumīts veda Jumaliņu rudzu ziedā vizinātu,
no kalniņa lejiņā, — kūpēt kūp kumeliņi.*

8. zīm. Bronzastabulas priekšpuse, pār kuņu pacēlis galvu kāds daimons ar lauvas ģīmi, spārniem un putna nagiem, un kur attēloti piecās rindās dažādi burvības simboli un skati. Pirmā rindā redzam (no kreisās uz labo pusi): ragainu cepuri, uz kārts uzmauktu āža galvu, zibeņu kūli, šķēpu, divkāršu nūju, astonstarainu zvaigzni, spārnotu saules ripu, mēness cirpi un septiņu zvaigžņu puduri (sietiņu, plejadas). Otrā rindā soļo „7 ļaunie gari“ ar zvēru galvām, paceltu labo roku, gaŗos plašos uzvalkos, kas aizsedz kājas. Trešā rindā pa kreisi stāv uz atbalsta eļļas lampa, vidū gul uz gultas paceltām rokām kāds bārdains vīrs, ietīts drēbēs; abās pusēs stāv tēli zivveidīgos uzvalkos; pa labi divi daimoni sniedz viens otram kreiso roku, pacēluši labās uz augšu; pašā malā kāds vīrs gaŗiem matiem un bārdū. Še attēlota laikam

buršanas aina pie kāda slimnieka vai mirušā gultas. Ceturtā rindā pa kreisi kāds spārnots daimons ar asti un putna nagiem, vidū cilvēka tēls ar lauvas galvu žņaudz izstieptās rokās čūskas. Pie krūtīm pieķērušies mazi dzīvnieki. Šis tēls pa pusei nometies ceļos uz zirga muguras, kas gul laivā. Pa kreisi un labi no laivas ūdens stādi, pa labi augšā pudeles, krūzes un visādi citi priekšmeti. Apakšējā piektajā rindā attēlots ūdens ar peldošām zivīm. Laivā atrodošos sievieti izskaidro vai nu par drudža daimonu Labartu, vai pazemes valdinieci Ereškigalu.

Jumja vārpas vai arī izkultie graudi ir personifikācijā Jumja bērni:

*Jumīts kļiedze, jumīts brēce tīrumiņa galiņā;
atsaucēsi jumaleņi arodiņa dibenā.*

Pļaujas dienā dzen un ķer Jumi.

*Bēdz, Jumīti, bēdz, Jumīti, meitas dzina pakaļā!
Ja nevari citur bēgt, bēdz gubiņas galiņā.

Bēdz, Jumīti, bēdz, Jumīti, puīši dzina pakaļā!
Ja nevari citur bēgt, bēdz klētiņas cēkulā.*

Citās tautās atrodam vēl sīkākas ziņas par auglības dai-
moniem. „Labības gars var uzstāties dažādos veidos: pēdējā
kūlī, lellē, ko sauc par Labības vai Graudu māti, meža kokā,
dzenī vai kādā citā dzīvniekā uz lauka, cilvēkā (dzīvības karalī,
„majigrāfā“) un „daimonā“. „Dzīvnieks, kas nejauši iet
gaŗām, kad pļauj pēdējo kūlīti, vai arī kāds iepriekš sagādāts,
tiek uzskatīts par auglības daimonu un nokauts tāpat, kā lauks
tiek nopļauts. Kā daimonus dzīvnieku veidā pazīst Labības
āzi, Auzu kazu, Rudzu vilku, Šķūņa kaķi“.

Latviešu mītoloģijā sastopams Miežvilks, Rudzu vilks,
Rudzu ruņģītis jeb luņģītis, Spuļģītis; radniecīgs gars ir pūķis
(sk. 6, 4). Lauku māte un Gausas māte arī ierindojamas
auglības daimonu rindā.

Dabas gari ir arī citas mātes latviešu mītoloģijā: Zemes
māte, Vēja māte, Meža māte, Jūŗas māte, Lapu māte, Upes
māte, Ceļa māte utt.

Kā Jumja personifikācijā, tā arī dažās mātēs jau redza-
mas pazīmes, kas paceļ tos pāri dabas garu kolektīvam uz
augstāku — dabas dievības pakāpi.

Dabas reliģijas attīstībā — no nepersonīga spēka godinā-
šanas uz garu ticību — liekas, jau parādās kādas citas reliģiju
saknes, dvēseļu ticības, ietekme.

5. Dzive „viņā saulē“. Dvēsele.

1. Dzīvais mironis. Kāda tuvnieka nāve dziļi satriec
pirmatnējo cilvēku, bet viņš vēl neuztver to tūlīt kā dvēseles
šķiršanos no miesas. Par dvēseli viņam vēl nav nekāda jē-
dziena. Mirušais cilvēks viņa acīs ir tapis nedzīvs, bet viņam

ir vēl sava griba un viņš var darboties (rādās sapņos). Viņš it kā aizgājis citā pasaulē un darbojas tur, bet viņš var arī parādīties tiem, kas palikuši šai pasaulē, un tad viņš izskatās pilnīgi tāds pats, kāds bijis, dzīvs būdams. Tāds ir pirmatnējais uzskats par „dzīvo mironi“.

Latviešu tautas gara mantās arī sastopams uzskats par dzīvajiem miroņiem. Pazīstamas pasakas, kas stāsta par miroņu atgriešanos, lai nodarītu ko ļaunu, piem., sūktu cilvēku asinis.

Par miroņu dzīvi stāsta kāda pasaka:

*Nomira kādai saimniecei krustmeita — bārenīte — kas pie viņas dzīvoja.

Kādu dien', kad saimniece pirmās asaras šīs savas labās krustmeitas dēļ jau bija izraudājusi, tā atnāk pie viņas, gērbusies tais pašās baltajās drānās, kuņģā viņu apbedīja, izskatās tīri kā dzīva, pat sārziem vaigiem. Tā nu šī atnāk, vai pareizāki, rodas, kā no gaisa nokritusi, savai krustmātei priekšā un lūdzas, lai aizdodot sietiņu.

„Kam tev, meit', sietiņa?“ saimniece teica, „tik liels laiks, ka jau dusi zemes klēpī.“ Bet krustmeita lūdzās: „dod tikai, memmīt, rīt mums lieli svētki; pasijāšu miltus pīrāgiem.“

Saimniece padod sietiņu, un viņas viešņa pazūd.

Otru dienu krustmeita sietiņu atkal atnes, pateicas par aizdošanu un iedod saimniecei smilšu plācenīti, lūgdama, lai paraugot viņu svētku pīrāgu. Arī no sietiņa redzams, ka ar to smiltis sijātas.

Saimniece „pīrāgu“ paņem: bet nu ņemas prašņāt, kas par svētkiem šodien. Krustmeita arī neko neslēpj, viņa stāsta:

„Tu zini, šodien kaimiņos bēres.“ — „Zinu.“ — „Labi. Mironi paglabās tepat mūsu kapos. Bet to jau arī tu zināsi. Tālāk: Miroņiem tāds ieradums, ka tie katru jaunu biedru, ko ved uz viņu kapiem, saņem ar lielu godu; to, no kaimiņiem, kā jau teicu, vedīs uz mūsu kapiem, un tāpēc mums šodien svētki.“ — „Ai, meitiņ! Kā man ar gribētos redzēt jūsu svētkus; vai nevari man pateikt, kā to lai daru?“ — „Tas maza lieta. Ja redzi mironi vedam, to, kuŗu jau drīz vedīs, vai arī vēlāk kaut kuŗu citu, tad uzkāp uz istabas virsu un

skaties pa ģēveles gala lodziņu — tad redzēsi. Tik, ja ieraugi ko jocīgu, nesmejies. Mēs miroņi, lai svētki būtu jo lieliski, jājam katrs uz tā lopa, kas viņa bērēm ticis kauts; tādēļ savaldi smieklus, tad redzēsi.“

Tā teica krustmeita un pazuda uz vietas, kā zemē ielīdusi. Saimniece, kā pameta acis uz lielceļu, redzēja bērniekus jau braucot. Mudīgi viņa uzkāpj uz istabas virsu un skatās.

Un ko viņa redz? Bērenieki varbūt vēl verstes divas no kapiem, kad tur jau izceļas savāda mudžēšana; acumirkli vēlāk parādās uz ceļa pirmais mironis, jādams uz vērša, pēc šā nāk cits uz auna, tad kāds uz āža, tad uz govš, aitas, kazas, cūkas, zoss, pīles, vistas utt. Visa lielā drūzma kustas lēni, tomēr it kā steigdamās, bēreniekiem pretim, un kuņš tikai sasniedzis liķa ratus, tas palaiž savu jājamo un sēžas iekšā.

Jau rati pilni, kāp zirgam mugurā; ir tur jau pilns, ķeņas pie pajūgiem. Iemaukti, groži, paugas, dzenaukšas — viss miroņu kā piepīts. Jau visi saķērušies, ka zirgs tikko spēj vilkt — te piejāj vēl kāds uz kliba gaiļa.

„Tavu joku!“ saimniece iesmejas, „vai tev nu nebija cita ko jāt, kā klibs gailis.“

Te uz reiz pazūd miroņi ar visiem saviem jājamajiem priekš viņas acīm; tikai liķa zirgs tāpat velk atspēries.

No tās reizes krustmeita pēc sietiņa vairs nenāca un saimniece, kaut gan izmēģinājās vairāk bērēs, miroņus vairs neredzēja.*

(No Jelgavas L. B. R. N. IV. krājuma 31. s. lpp.)

Mironis parādās, kad grib, piem.: sapņos vai citos īpašos brīžos (pusnaktī, pusdienā). Citādi viņu var redzēt tikai ar īpašu mākslu: pa ģēveles gala lodziņu, caur zirga loku vai sakām, caur zara caurumu griestos, vai vēl vairāk sarežģītiem paņēmiem, kā piem. caur suņa ausu apakšu.

2. Dvēseļu ticība (animisms). Vēlāk dažādas pārdomas pamudināja cilvēkus atzīt miesā iemītošu īpašu dvēseli. *Viņiem uzmācas lielais jautājums: kas ir dzīvība, kas brīžam atrodas mūsos, bet ne vienmēr? Cilvēks, kas priekš nedaudz minūtēm staigāja un runāja, juta un domāja, — noliekas un

gul dziļā miegā, no kuŗa tas pēc laika pamostas spīrgts un dzīvs, atjaunotiem spēkiem. Dažu reiz dzīvība nozūd vēl pilnīgāk, kad kāds krīt ģibonī vai apreibst; tādā gadījumā sirds pukstēšana un elpošana liekas nostājamies, miesa gul nāves bālumā, nejūt, — nevar to uzmodināt; tādā stāvoklī cilvēks var atrasties vairāk minūtes, vai pat stundas un dienas, un pēc tam dzīvība tomēr atgriežas atpakaļ. Mežoņi tādus gadījumos saka, ka tas un tas bijis uz laiciņu nomiris (pamiris), bet viņa dvēsele pēc brītiņa atgriezusies atpakaļ. Viņi nespēj izšķirt īstu nāvi no tāda ģiboņa. Viņi runā ar mironi, mēģina to uzmodināt, sniedz tam pat barību, un tikai tad, kad no tā sāk nākt smaka, un kad to vairs nevar turēt starp dzīvajiem, tikai tad viņi pārliecināti, ka dzīvība izgājusi uz visiem laikiem.

Kas gan īsti ir šī dzīvība jeb dvēsele, kas drīz iemīt cilvēka miesā, drīz aizlaižas no tās, piem., miegā, ģibonī, nāvē? Vienkāršais zinātniski neizglītotais prātnieks uz šo jautājumu dod tādu atbildi, kādu tas šķiet novērojis saviem jūteklīem. Kad gulētājs atmostas no sapņiem, viņam rādās, ka viņš patiesībā bijis kaut kur projām, vai ka citi cilvēki bijuši pie viņa. Tā kā no piedzīvojumiem zināms, ka guloša cilvēka miesas nepiedalās šais ekskursijās, tad gluži dabiski nāca pie domām, ka katra persona sastāv no nedzīvas miesas jeb ārējā cilvēka un no dzīva iekšējā cilvēka jeb dvēseles, kas var pēc patikšanas atstāt savu ārējo ietērpu — cilvēka miesu un aizlidot projām, var redzēt un rādīties citiem. Miegā un sapņos katrs cilvēks redzējis un bijis darīšanās ar citu cilvēku dvēselēm, kas izskatās, izturas un rīkojas gluži tā, kā tas miesīgais cilvēks, kuŗā tās iemājo. Bet arī nomodā būdams, gaišā dienas laikā dažs labs cilvēks redzējis šīs dvēseles tā sauktos murgos jeb hallūcinācijās.

Tālāk ļaudis nāk pie pārliecības, ka dvēsele nemirst, miesai nomirstot, bet dzīvo tālāk ārpus miesām, jo bieži vien notiek, ka, lai gan kāds cilvēks bija sen miris un paglabāts, viņa garīgais iekšējais tēls jeb dvēsele parādās viņa piederīgiem sapnī un hallūcinācijās. Ka ar cilvēku redzamām miesām nešķīrami saistīti arī nemiesīgi, garīgi tēli, par to mežoņu prātnieki pārliecinājās arī citā ceļā. Viņi redzēja savu

bezmiesas tēlu, skatīdamies rāmā ūdenī, redzēja savu ēnu, kas drīz nozuda, drīz atkal parādījās un neatkāpās no viņiem ne soli, rāmā un dzestrā laikā viņi dažkārt pat redzēja izplūstam no savas mutes dzīvu siltu dvašu vieglas miglas veidā, kas drīz vien izzuda, izgaisa, lai gan cilvēks var manīt, ka viņa tepat vēl ir. Tā ir īsos vārdos saņemta mežoņu dvēseļu teorija, kurā dzīvība, domas, dvaša, ēna, atspoguļojums, sapņi, murgi savienojas un izskaidro cits citu tik paviršā un neskaidrā kārtā, ka civilizēti ļaudis ar šādu izskaidrojumu nevarētu apmierināties, bet neattīstītiem domātājiem tas pilnīgi pietiekošs. Culu kaferi tic, ka cilvēkam nomirstot, viņa ēna atšķiras no miesas un pievienojas senču dvēseļu barām; minēto kaferu atraitnes nereti stāsta, ka viņu nelaiķis vīrs pie tām atnācis sapnī un vai nu draudējis nokaut par to, ka viņas nekopjot diezgan labi savus bērnus, vai atkal devis padomus, kā izturēties un ko darīt. Tāpat dēls stāsta, ka sapnī pie viņa atnākusi viņa nelaiķa tēva dvēsele un tad viņu abu, t. i. nomirušā tēva un dzīvā, bet gulošā dēla, dvēseles aizgājušas uz kādu tālu ciemu, kur dzīvo viņu cilts piederīgie. Malaji sargās modināt aizmigušu cilvēku, jo bīstas, ka gulētājam varētu notikt nelaime, ja viņa miesu aizķa, kamēr dvēsele nav mājā.

Nikaragvas iedzimtie atbildēja uz spāniešu jautājumiem par viņu ticību, ka, cilvēkam miršot, izlidojot no mutes kaut kas cilvēkam līdzīgs, bet nemirstīgs; cilvēka miesa paliekot še. Uz jautājumu, kas tas tāds ir, kas, cilvēkam miršot, aizlido gaisos, vai varbūt cilvēka sirds? — nikaragvieši atbildēja, ka tā neesot sirds, bet dvaša, kas nākot no cilvēku mutes, un ko saucot par dzīvību. Dažas zemu attīstītas rases rauga izbēgt tam līdzīgai domu jeb jēdzienu jaukšanai, kā augšējā: viņas uzskata dvašu, sapņu tēlus un citas parādības par atsevišķām dvēselēm. Tā piem., daži grenlandieši tic, ka cilvēkam esot divas dvēseles: dvaša un ēna; Fidži salu iedzimtie tic un māca, ka „tumšais gars“ jeb ēna, cilvēkam miršot, nokāpjot pazemē kurpretī „gaišais gars“ jeb atspoguļojums, kurū redz, rāmā ūdenī skatoties, paliek un uzturas tāi pašā apgabalā, kur zināmā persona mirusi. Līdzīgi uzskati par dvēseli maz vien pārgrozītā veidā valdījuši arī pie senajiem grieķiem. Tā piem., Iliadē lasam, ka nokautā Patrokla dvēsele apciemojusi gulošo

Achilleju, kas velti nopūlas to apkampt un spiest pie savas krūts, bet Patrokla tēls vienmēr izzūd kā dūmi un ieslīgst zemē.*

(No E. Teilora Antropoloģijas.)

Latviešu teikas stāsta, ka cilvēkam mirstot, dvēsele iziet pa muti kā tauriņš, putniņš, kode, lidaciņa, pele, vēsmaņa, ēna. Pazīstama teika par pelīti, kas izlīdusi gulētājam no mutes un nav vairs varējusi tikt atpakaļ, kad gulētājs pagriezts uz muti, — tā ka tas nomiris (pelīte-dvēsele nav vairs tikusi atpakaļ miesās un palikusi no tām šķirta).

3. Dvēseļu kults. Pētnieki novērojuši, ka pirmatnējas tautas izšķir dzīvības dvēseli jeb spēku, kas izbeidzas ar cilvēka nāvi, un veidola jeb attēla dvēseli, kas eksistē tālāk, šķirta no miesas, un top par miroņa garu, kas ar savu bālumu un aukstumu atgādina pašu mironi. Šādi miroņu gari dzīviem cilvēkiem baigi un neomulīgi. Tā kā viņiem nav vairs dzīvības spēka, tad viņu dzīve ir tikai ēnu dzīve, salīdzinot ar šīs pasaules dzīvi, un viņi paši ir sarūgtināti un apskauž dzīvos. No viņiem baidās un cenšas izvairīties, vai arī mēģina samierināt viņus ar lūgšanām un dāvanām. Tā sākas ziedojumi (upuži) miroņu gariem jeb dvēselēm un to kults.

Kad nostiprinās ļaužu starpā ģimenes un dzimts saites, tad attiecības pret pašu ģimenes un dzimts mirušiem locekļiem top citādākas. Tos vēl vienmēr uzskata par savējiem, jūt pret viņiem cienību un mīlestību un cenšas atvieglināt viņu likteni. Viņiem dod līdz kapā visādas dzīvē noderīgas lietas, arī naudu un barību. Ziedojumus piegādā arī vēlāk. Tic, ka mirušo gari interesējas par dzīvo likteni un darbību un var tiem arī palīdzēt, it īpaši ar padomu un svētību. Tā sākas senču kults.

6. Senču kults un veļu kults.

1. Senlatviešu senču kults. Senie latvieši sauca mirušos senčus par dvēselēm, gariem, vecīšiem, dieviņiem, pauriem, ilģiem, urģiem un citiem līdzīgiem vārdiem. Viņu uzturas vietu pēc nāves domāja esam smilšu kalniņā, kur katra dzimts glabāja savus aizgājējus. Tos apģērbuši parasti baltās drēbēs,

apavuši kājas un devuši līdz šķirstā naudu, susekli, peņamo slotu, adatu, maizi un alu. Pats šķirsts senos laikos izcirsts siles veidā no resnas priedes. Nakti priekš apbedīšanas ap mironi pulcējās radi un draugi, lai pabūtu kopā pēdējo reizi. Mironi uzskatīja par dalībnieku mielastā. Viņu apdziedāja un daudzināja pa dzīru laiku un tad izvadīja uz kapiem un apbedīja ar īpašām bērņu dziesmām un dažādām cēremonijām.

Pēdējais kapu kalniņā apbedītais paliek par sargu, kamēr atkal cits nāk viņa vietā. Pati dzīve viņā saulē ir kā šīs pasaules turpinājums, bet nav tik pievilcīga.

*Gana laba viņa saule, nemīlīga dzīvošana:
nedziedāja sīki putni, nekūkoja dzeguzīte.*

2. Dievaines. Senos laikos, laikam, arī latvieši atkārtoti mielastus pie kapa zināmās dienās. Vēlāk sastopama senču mielošana vienīgi noteiktā gada laikā, rudenī — dievainēs jeb veļu laikā (apm. oktobra mēnesī). Tad vakarā, saucot vārdā, aicināja pie rijā sagatavotā mielasta visus aizgājušos dzimts jeb ģimenes piederīgos. Gaiļos dievaines beidzās. Kristīgos laikos par dievainēm, arī par vecļaužu dienu saukuši beidzamo veļu nakti, kas piekļāvās Visu dvēseļu dienai, 2. nov.

Vēsturiskas ziņas par šiem mielastiem sniedzas atpakaļ līdz 15. gs. sākumam un ļauj droši attiecināt veļu kultu jau uz aizvēsturiskiem laikiem. Daudz nostāstu no tautas gara mantām papildina tās.

*Veļu laikam tuvojoties, saimnieks izdarījis alu un apgādāja visādus ēdienus, ar ko garus pa godam pacienāt. Torīt, kad trejdeviņu dienu garie veļu svētki iesākās, — sācis māju tēvs viesu galdu apkņaut ar visādiem pīrāgiem un plāceņiem, jo vajadzējis būt no visām maizi cepamām labībām zināms skaits pīrāgu un plāceņu, zināms, no tām, kas saimnieka paša laukos augušas. Tāpat savai daļai gaļas vajadzējis būt no visiem kaujamiem māju kustoņiem. Kad nu galds tā bija diezgan apgādāts ar visādu rudens bagātību un alus spainis ar dzeramo trauciņu pielikts, tad māju tēvs sācis svētā godbijībā izsaukt visu garu (gaidāmo viesu) vārdus. Kad nu jau domājis, ka visi viņa mīļie nelaiki sasaukti, tad prasījis:

„Nu, vai esat visi sanākuši?“ Pats atkal atbildējis: „Jā, esam visi!“ Lūdzis atkal, visus pēc vārdiem piesaukdams, lai sēstos pie galda, lai droši ēdot, dzerot un nebīstoties. Vai šam šogad — paldies Dievam! — neesot bijuši labi rudzi, mieži un cita labība? vai šam lieli un sīki lopiņi neesot labi izdevušies un visas šā darīšanas druvā, pļavā, mājā neesot labi uz priekšu gājušas? Lai tikai nu par to laba darījumu krietni saēdoties un sadzeroties, un lai arī turpmāk šā neaizmirstot tāpat apgādāt kā līdz šim. Beidzot vēl noprasījis, vai esot visi labi paēduši? uz ko pats ar „jā“ atbildējis.

Ap atlikumiem saimnieks sasaucis visus māju ļaudis kopā. Tad nodevis savu daļu ceplam, no visiem ēdamajiem pa drusciņai iemezdams un alu un vārijumus pa trim karotēm ieliedams; tāpat ugunskuram, klāt pieteikdams, ka arī uz priekšu savu daļu dabūšot, lai tikai paši savām rokām neņemot. Tad nu vēl zemei, suņam, kaķam nodevis savu tiesu. Tad ēdis pats no visiem ēdamiem, biezām putrām uc.; tāpat no alus, kādus malkus ievilkdams. Kad nu visi pesteļi pareizi bijuši izdarīti, tad tikai citi māju ļaudis drīkstējuši pie mielasta ķerties, ēst un dzert. Bet vai tam, kas pirms pesteļiem pazagšu ko aizkāris: ēdis, dzēris. Tas bijis uz vietas gar zemi un kā muca tapis nospundēts, ka putas vien pa muti nākušas ārā. Ja kādam trāpījies netīši pie veļu mielasta apgrēkoties, tad saimniekam tūlīņ bijis sliktums pie lopiem. Ja veļu maize bijusi aizkarta, tad pats labākais zirgs bijis pagalam; ja vaina mazāka, tad vai nu zirgs kāju nolauzis, vai gulot sile virsū uzkritusi, jeb tikai kāju slitā ieogrūdis un izgriezis, kā nu tā vaina; bet bez sodības jau nepalīcis. Ja no veļu gaļas aizmīcījis, tad jau sliktums pie kustoņiem. Kuŗa lopa gaļa bijusi ēsta, tad kāds tās sugas lops bijis uz vietas nost.

Veļu laikam beidzoties, tovakar saimnieks taisījis tādu pašu mielastu velenīšiem, dvēselēm, kā tai rītā, veļiem sākoties, — tāpat galdu apkraudams un visus nelaiķus lūgdams, lai nebīstoties, lai ēdot. Ja nu tagad saimniekam bijusi auglīga izdevīga vasara, tad tas ar saviem viesiem (gariem) izšķīries mīlīgi, kamēr citā gadā atkal satikšoties, lūgdams, lai viņu neaizmirstot un arī uz priekšu tāpat viņu apgādājot, kā līdz šim ar visādu labumu. Bet ja bijusi neauglīga, neizdevīga

vasara, tad — nodevis viesiem ceļa mielastu — aiztaisījis durvis, grābis pātagu nagos un tad ņēmis tikai liet pa tām vietām, kur jau domājis nelaiķus sēdot, kliegdams: „Pa durvīm, pa durvīm — a! Kādi man bija šovasar rudzi, kādi mieži un cita labība? Vai nezinat, cik vāji man šovasar izgāja ar lopiņiem?“ Piestāstījis visus nelabumus, ko tam izgājušu gadu esot darījuši. Kad nu domājis, ka jau visus labi esot nomizojis, tas piegājis pie durvīm un teicis: „Nu jūs varat iet! bet nedomājiet tāpat citos gados darīt!“ Tad aiztaisījis durvis, un sākumā izrīkotu veļu mielastu atliekas apēduši.*

(No Lercha Puškaiša VII, 282. s. lpp.)

Citas teikas stāsta, ka veļus gaidot, pielikuši pie rijas lodziņiem kārtis, lai veļi varētu labāk ievelties iekšā. Stāsta arī, ka saimnieks braucis uz kapsētu un dziedādams uzaicinājis mirušo dvēseles: „Ai gariņi labie, ai mīlie veliņi! Nāciet, kāpjiet ratos iekšā! Brauksim mājā pamieloties, kur saimniece pīrāgus, raušus izcepusi.“ No kapsētas uz ratiem vēlušies lieli viesuļa kamoli, un saimnieks pārvedis tos mājās. Pēc mielasta saimnieks aizvedis veļus atpakaļ kapsētā. Min arī vēl dažādus citus paņēmienu veļu aicināšanā, piem. vīcināšanu ar aizdegtu skalū; mielastam beidzoties, skalū pārcirtuši ar cirvi vidū pušu. Citi atkal stāsta, ka veļus izvadot, izslaucījuši un izkruķējuši pagaldes un kaktus, lai neviens no tiem nepaliktu rijā.

3. Veļu valsts. Kad senču redzes āploks bija paplašinājies pāri vienas dzimts robežām, un radās plašākas sabiedriskas apvienības (ciltis, valstis), tad nodibinājās uzskats par īpašu plašāku dvēseļu uzturas vietu pazemē — veļu valsti, kuŗas valdiniece un atslēgas glabātāja bija Veļu māte vai Zemes māte. Veļu valsts dzīve ir šīs saules dzīves attēlojums. Bet visi veļi nav no šīs saules aizgājušo dvēseles. Pazīstamas tautas dziesmas par veļu kāzām un veļu bērniem, dažas dziesmas runā par veļu govīm un veļu suņiem. Tā jāatzīst, ka mūsu senči iedomājušies veļu valstī arī būtnes, kas nav miroņu dvēseles.

Senie latvieši pazīst arī uzskatus, ka dvēseles aiziet pie Dieviņa — debesīs, Dieva dārziņā, kur Dievs mielo dvēseli.

Vispār ticējumos par dzīvi pēc nāves ir sakrājušies daudz dažādu, pa daļai pretrunīgu uzskatu. Blakus dvēseļu ticībai, piem., pastāv arī uzskati par dzīvo mironi.

4. Mājas gari, pūķi, lietuvēni, vadātāji. No mirušo dvēselēm, liekas, izveidojušās dažādas garīgas būtnes, kas sastopamas latviešu mītoloģijā: dažādi mājas gari, pūķi (mantas vācēji un svētības sargi), rudzu lungīši utt.

*Dievaina, dievaina tautiņu sēta,
kur kāju speŗu, tur zieda vajag.*

Mājas gariem dod ziedus, liekot bļodu galdā, sākot un beidzot katru lielāku darbu, cepot maizi un raušus, svinot svētkus un dzīres. Dod vienmēr labāko barības kumosu un dzēriena malku. Zalkšus un krupjus uzskata par mājas garu iemiesojumiem.

Mirušo dvēseles, kas aizgājušas no šīs pasaules nelaikā, varmācīgā nāvē, vai atstājušas savus pienākumus neizpildītus, klist pēc nāves nelaimīgas apkārt un var nodarīt cilvēkiem dažādu postu. Tādi ir lietuvēni, kas naktīs jāļ cilvēkus un lopus, un vadātāji, kas ievēd ceļiniekus purvā. Par kāviem, laikam, sauc mirušo kaŗa vīru garus.

5. Senču kults Ķīnā. Dzīļi iesakņojies senču kults Ķīnā. Nekur citur tēvam un senčiem neparāda tādu cienību: tiem ir absolūta autoritāte. Viss dēla īpašums pieder tēvam, jo no tēva viņš saņēmis visu — dvēseli, miesu un mantu. Visi pilsoņa arodnieciskie, tikumiskie un reliģiskie pienākumi izriet no viņa attiecībām pret dzīvo vai mirušo tēvu. „Viss nāk no debesīm, tikai cilvēks nāk no saviem senčiem.“ Viss ģimenes īpašums īstenībā pieder senčiem un tāpēc nav no ģimenes atdalāms, pat ne vismazākā mantas daļiņa.

Senčiem parāda reliģisku godināšanu. Katram tēvam pienākas ziedojumi (upuŗi) un lūgšanas. Bērnu sātko godināšanu turpina viņu pēcnācēji. Visļaunākais grēks pret senčiem — neatstāt dēlu, kas varētu turpināt senču kultu.

Pie ievērojamāko vīru kapiem ceļ staltus tempļus un iekārto krāšņu kultu. Vienkāršam pilsonim jāpietiek ar altāri pie kapa. Ģimenes svētnīcā vecākais ģimenes vīriešu kārtas

loceklis ziedo vairāk reizes gadā pēdējiem senčiem tēju, citus dzērienus, ēdienus, puķes, drēbes un it īpaši daudz papīra strēmelišu, kas stājas naudas, drēbju un citu vērtīgu lietu vietā. Katrā mājā viduspunkts ir siena, kur blakus dažiem elkiem nolikti uz altāra mirušo senču piemiņas galdiņi. Te zināmās dienās ģimene ar tēvu vai vectēvu priekšgalā ziedo senčiem un izdara visus svarīgākos lēmumus un darbības, piem. noslēdz laulības.

Kas liek novārtā senču kultu vai atmet to, tas ir savas ģimenes nodevējs un līdz ar to vispārējās labklājības un sabiedrības naidnieks un grāvējs.

7. Mirušo kults senajā Ēģiptē.

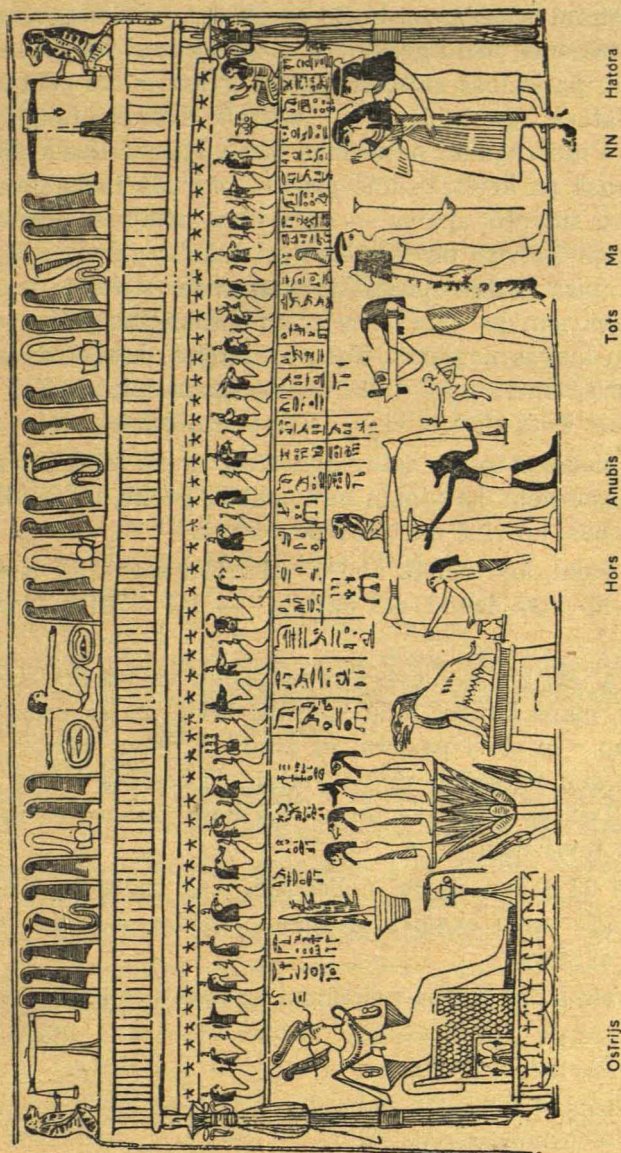
1. Ticība aizkapa dzīvei Ēģiptē. Ļoti liela loma bija mirušo kultam un viņpasaules ticībai seno ēģiptiešu reliģijā. Agrāk nekā citas tautas ēģiptieši bija izstrādājuši sīkus un pamatīgus uzskatus par dzīvi aiz kapa, iedomādamies to pilnā mērā kā šīs pasaules dzīves turpinājumu.

Viņi ticēja, ka no miroņa atdalās ne tik vien viņa dvēsele Ba, kas aiziet uz mirušo valsti, bet arī it kā viņa otrs „es“ — Ka, cilvēka dzīvības uzturētājs*), kas turpmāk iemiesojas īpašā statujā pie viņa kapa. Centās uzglabāt arī miesas, iebalzamējot tās par mūmiju un dodot līdz kapā bagātīgi visu, kas varētu viņā saulē noderēt. Reālu priekšmetu vietā gan pa lielai daļai deva tikai priekšmetu attēlojumus (piem., vergu vietā kapā ieliktas nelielas cilvēku figūras, t. s. ušebti).

Par mirušo valsts vietu un iekārtu bija dažādi uzskati. Vismīlāk iedomājās to kā ideālu zemi, bagātu ar ūdeni un auglīgu, kur labība izaug septiņas olektis gaŗa un vārpas — divi olektis. Stādi un niedras aug bagātīgi, bez cilvēku palīdzības. Tur mirušie aŗ, sēj un pļauj. Tur netrūkst izpriecu un jautrības. Bagātnieki liek savā vietā strādāt vergiem.

*) Augstākās dzīvības devējas — saules enerģijas daļa atsevišķā cilvēkā.

2. Mirušo tiesas. Lai nokļūtu šai paradīzē, bija jāpārvar dažādas grūtības. Mirušajam deva līdz kapā t. s. mirušo grāmatu, ko pilda dažādas pamācības, formulas un lūgšanas, kas

9. zīm. Osīrija tiesa (no mirušo grāmatas).

Osirijs

palīdz mirušajam pārvarēt bīstamus šķēršļus ceļā uz paradīzi, kur viņš dzīvos pie dieva Osīrija un būs pats it kā Osīrijs.

Mirušo grāmatas 125. nodaļā atrodams zīmējums, kas attēlo dvēseles ieiešanu lielajā „patiesības zālē“, kur to sagaida Osīrijs, tronī sēdēdams, kopā ar 42 mirušo tiesnešiem, kas katrs reprēzentē vienu grēku (sk. 9. zīmējumu); uz katra galvas — spalva, patiesības simbols. Zāles griestus arī rotā spalvas. Dieve Hatora (pa labi) ievēd mirušā dvēsēli, tērptu baltās drēbēs. Viņu sagaida patiesības dieve Ma. Zāles vidū svāri; svāru kausā pa kreisi osains pods — mirušā širds simbols, pa labi stāvu stāvoša spalva — patiesības simbols. Dievi Hors (ar vanaga galvu) un Anubis (ar šakala galvu) sver sirdi. Tots ar ibisa galvu pieraksta papīrusa sloksnē iznākumu. Blakus svāriem pa labi nezvērs ar krokodila galvu, nīlzirga rumpi un lauvas nāgiem. Tas — „rijējs“, kas apris sirdi, ja viņas noziegumu svārs vilktu svāru kausu lejup. Tas apsūdz dvēsēli, bet Tots aizstāv viņu, ja tā taisni dzīvojusi.

125. nodaļas teksts satur aplieciņu, ar ko mirušais apgalvo visiem tiesnešiem, ka viņam nav nekādu grēku, un beidzot min labos darbus, ko viņš darījis zemes virsū.

Ko saka, kad nonāk abu) patiesību zālē, kad NN atsvābinājies no visa ļauna, ko darījis, — lai skatītu visu dievu vaigu.

Slava tev, lielais dievs, abu patiesību valdinieks! Es nāku pie tevis, mans kungs; mani ved pie tevis, lai es redzētu tavu skaistumu. Es tevi pazīstu, es zinu 42 dievu vārdus, kas ir pie tevis abu patiesību zālē... Rau, patiesības kungs ir tavs vārds. Rau, es nāku pie tevis. Es nesu tev patiesību un atvairu no tevis melus...*

Seko 33 ļaunu darbu noliegumi, kas beidzas ar apgalvojumu: „Es esmu skaidrs, es esmu skaidrs, es esmu skaidrs, es esmu skaidrs.“

Otrreiz ļauno darbu noliegumi griežas pēc kārtas pie atsevišķiem mirušo tiesnešiem, uzrunājot katru no tiem ar viņa vārdu.

*) Ēģipte aptvēra abas daļas — Augšēģipti un Lejasēģipti; arī pazemē visu iedomājas divkāršu.

Noliegumu starpā atrodami šādi:

*Es neesmu nokāvis,
 neesmu pamudinājis uz nokaušanu,
 neesmu ne pret vienu ļauni izturējies,
 neesmu laulību pārkāpis, neesmu netikli dzīvojis,
 neesmu labības mēru ne palielinājis, ne pamazinājis,
 neesmu lauku mēru pamazinājis...

Neesmu viltību darījis,
 neesmu laupījis,
 neesmu zadzis,
 neesmu melojis,
 neesmu varmācīgs bijis pret sievieti vai vīrieti,
 neesmu pret patiesu vārdu bijis kurls,
 neesmu valdinieku nicinājis,
 neesmu dievu zaimojis...

Esmu apmierinājis dievu, darīdams to, ko viņš mīl,
 dodams izsalkušam maizi,
 un izslāpušam ūdeni,
 un kailam apģērbu,
 un tam, kam nav kuģa, plostu.

Esmu dieviem ziedojumus nesis
 un mirušiem — mirušo ziedus.

Glābiet taču mani, pasargiet mani,
 un nelieciniet pret mani lielā dieva (Osīrija) priekšā!

Es esmu vīrs, skaidrs vārdos un skaidrs darbos,
 tāds, kam saka: „Sveiks!“
 tie, kas viņu redz.*

Šis teksts rāda, ka ēģiptieši tā sastādīšanas laikā (vēlākais ap 1500. g. pr. Kr.) jau piegriezuši vērību arī cilvēku tikumiskai dzīvei. Mirušo grāmatas 125. nodaļa varēja vienam otram noderēt par atgādinājumu, kā dzīvē jāturas, lai nebūtu jābaidas Patiesības kunga bargās tiesas. Bet lielākais vaivars gan uzskatīja pašus apliecības apgalvojumus par tik spēcīgiem, kas var aizsegēt patieso cilvēka dzīvi un izrādīt viņu par skaidru, kaut viņš tāds arī nebūtu bijis. Pazīstams ir arī ēģiptiešu paradums, izņemt no mirušā miesām sirdi, lai tā nevarētu liecināt pret viņu, un ielikt tai vietā akmenī izgrieztu svētā skarabeja (vaboles — saules simbola) attēlu.

8. Pirmtēvs — debesu tēvs.

1. **Pirmtēvs primitīvo tautu ticējumos.** Ļoti izplatīts pirmatnējo tautu vidū ir uzskats par kādu augstāku pārdabīgā spēka apbalvotu būtņi, kas radījusi cilvēkus, dzīvniekus, kalnus un upes un jau senos laikos nodibinājusi cilts parašas, kultūras iestādījumus un kulta kārtību. Padarījusi savu darbu, viņa aizgājusi uz citurieni vai arī uz debesīm. Dažādās ciltīs šiem pirmtēviem jeb pirmsācējiem dažādi vārdi. Culu kaferi, piem., sauc savu pirmtēvu Nkulu-nkulu (vecu vecais). Citur sauc vienkārši par tēvu, debesveci, radītāju, lielo garu utt. Austrāliešu primitīvie saviem pirmtēviem ziedojumus nenes.

Šīs augstākās būtnes, kā pastāvošas kārtības nodibinātājus, uzskata arī par šīs kārtības un likumības sargiem. Tā kā viņu mītņi iedomājas bieži debesīs, tad viņiem no turienes viegli vērot likumu pārkāpumus un sodīt vainīgos. Bet nevien ar debesīm, arī ar sauli un pērkonu pirmtēvs var nākt tuvākā sakarā.

Daži pētnieki uzskata šo ticību augstākai dievišķai būtnei par svarīgu sakni visai tālākai un augstākai dievatziņas attīstībai. Bet viņu teorija nav vispār atzīta.

2. **Senlatviešu Dievs.** Āriešu tautās tādas augstākas būtnes loma piešķirta Debesu tēvam. Senlatviešu reliģijā līdzīgs ir Dievs (leitiski Dievas), kuŗa vārds atvasināts no senāriešu saknes „div“ = spīdēt un apzīmē vispirms gaismas debesis un tad arī debesu personifikāciju — Debestēvu (sanskritā: Djāus pitā, grieķiski: Zeus patēr, latīniski: Jupiter jeb Diespiter).

Latviešu tautas dziesmas lielāko tiesu tēlo Dievu kā debesu valdinieku. Viņam plats jeb kupls mētēlis, visvairāk pelēks, bet arī sudrabots un „zaļa zīda“. Parasti viņš jāz uz zirga, kam vairākās tautas dziesmās „zvaigžņu sega mugurā“.

*Lēni, lēni Dieviņš jāja no kalniņa lejiņā:

Saules meita vārtus vēra, zvaigžņu cimdi rociņā.*

Bet daudz dziesmu tēlo Dievu kā latviešu zemnieka dzīves paraugu. Dieviņš liž līdumiņu, iet sēt ar sētuvīti, jāz pieguļā,

tur savu klēti, kopj savu apiņu dārzu. Viņam savs dārzs „aiz upītes licīti“, savs pagalms un nams, kuŗa galā aug kupls ozoliņš. Viņš palīdz cilvēkiem visās lietās un visos darbos, it īpaši vīriešiem. Citas dziesmas atkal uzsver, ka Dievam pieder „visa zeme“, it īpaši kalni, kuŗus viņš pats „audzinājis“.

Vēl vairāk par Dievu radītāju un dažādu kultūras pasākumu nodibinātāju stāsta teikas (sk. 45. lp.). Un pasakās viņu viscaur cildina kā grūtdieņu aizstāvi un tikuma atalgotāju.

9. Dievi.

1. **Dievu priekšstats.** Reliģijas tālakajā attīstībā ir izveidojusies ticība personīgiem dieviem un dievēm. Cilvēkam pretim vairs nestāvēja garu kolektīvs, bet individuālas personīgas būtnes ar īpašvārdu, noteiktu raksturu un darbības aploku. Dažādu dabas garu un mirušo dvēseļu kults tomēr palika joprojām blakus dievu kultam. Vispār pirmatnējie ticējumi ļoti sīksti turējās ļaužu apziņā, un vēl tagad mūsu laiku reliģiskajā dzīvē sastopamas seno uzskatu un kultu paliekas.

Vācu filologs H. Ūzeners izskaidro dievu priekšstata izcelšanos šādā veidā. Izjuzdams kādā parādībā pārdabīga spēka darbību (piem. zibens spērienā), cilvēks godināja tai brīdī šo spēku. Bet līdz ar individuālo parādību izbeidzās arī spēka atklāsme un godināšana. Te var runāt tikai par acumirkļa dievu. Bet līdzīgām parādībām atkārtojoties, dzimst doma, ka visās tais darbojas viens un tas pats dievišķs spēks, viens un tas pats dievs. Tā rodas uzskats par atsevišķu dievu kā darbības (funkcijas) dievu. Kulta izkopšana paceļ un nostiprina šāda dieva nozīmi. Viņa vārds sākumā noteikti norāda uz viņa darbības aploku, piem.: Pērkons. Tālāk var vienam atsevišķam dievam piešķirt arī vēl citus darbības aplokus un tā paplašināt viņa lomu un nozīmi.

Šādā veidā patiesi paticami izskaidrojama daudzu dievu izcelšanās. Bet citi dievi, liekas, ir arī izveidojušies no totema dzīvniekiem (piem. Ēģiptē), citi ir atkal pārdievoti cilvēki.

Daudzu dievu personās ir apvienoti vairāki atsevišķi dabas gari. Dievu ticībā novērojama te integrācija (vairāku atsevišķu dievību apvienošana), te diferenciacija (vienas dievības sadalīšana vairākās).

2. **Atsevišķas dievības.** Iztēlojoties dievus pēc cilvēku parauga, tautas radīja priekšstatus par tiem kā par antropomorfām (cilvēkveidīgām) būtnēm. Dievu nostāsti (mīti) bieži vien attēloja dievu dzīvi un darbību pilnīgi cilvēcīgā veidā,

10. zīm. Šamašs starp saules kalniem. Pie pleciem stari, kreisā rokā debess atslēga; kreiso kāju ceļ uz kalna virsotni. Abās pusēs debesu vārti ar sargiem. Figūru starpā daži dievību simboli.

stāstīja par dievu precībām, par viņu bērniem, greizsirdību, sacensību utt. Dievu tēlu izgatavošana īpaši veicināja antropomorfizāciju, kaut gan vietām pielika tēliem dzīvnieku galvu vai citas dīvainības. Sk. 9., 15., 16., 27. u. c. zīm.

Dievu starpā vislielākā loma dabas dievībām. Atsevišķas dabas parādības pakārtotas katra savai dievībai, kas pārvalda to un liek tai norisināties. Debesis, zeme, jūra vispār, bet tāpat arī atsevišķas vietas zemes virsū un atsevišķi ūdeņi dabū savus dievus. Dabas dzīvību un auglību, bet tāpat arī nāvi un iznīcību uzskata atkal par īpašu dievību darba lauku. Izcilu vietu ieņem debesu, debesķermeņu un gaismas parādību dievi: Saule (babiloniešu Šamašs, ēģiptiešu Re, Amons, Hors, Osīrijs, grieķu Hēlijs, latīņu Sol), Mēness (babiloniešu Sins, ēģiptiešu Isida, grieķu Selēne, latīņu Lūna), Pērkons u. c.

Debesķermeņu dievības (astrālie dievi) ieņem redzamu vietu Babilonijā-Asirijā, proti: saules, mēness un piecu, toreiz pazīstamo planētu dievi jeb dieves — Šamašs, Sins, Marduks (Jūpiters), Ištara (Venera), Nergals (Marts), Ninibs (Sāturns), Nabu (Merkurs). Sk. 10., 11. un 12. zīm.

Mirušo valsti parasti pārvalda īpaši pazemes dievi: Nergals Babilonijā, Osīrijs Ēģiptē, Aids Grieķijā utt. Arī zemes auglību saistīja ar pazemes varu.

11. zīm. Sins ar savu simbolu — mēness cirpi. Viņa priekšā divu dievu starpā kāds lūdzejš.

Īpaši jāmin vēl likteņa dievības. Grieķi stāsta par trim Moirām: Klōto kārš un tin vārpstu, Lachese risina dzīves pavedienu, tievu vai resnu, gludu vai skrudzainu, zelta, vai sudraba, vai vara, vai dzelzs, un beidzot Atropa (= nenovēršamā) pārgriež to. Līdzīgus uzskatus piesavinājās romieši par savām Parkām. Skandināvieši arī pazina trīs laika un likteņa dieves, kas reprēzentē pagātņi, tagadni un nākotņi.

Senlatviešu reliģijā dievu personifikācija samērā maz izkopta. Arī antropomorfisms daudzkreiz ļoti nenoteikts, izteicieni svārstas starp mītoloģiskiem apgalvojumiem un dzējiskām gleznām. Piem.:

Velk Saulīte zīda kleitu, liek sudraba vaiņadziņu, liek sudraba vaiņadziņu zeltītām lapiņām.

3. **Latviešu dievi.** No latviešu dievu saimes minami: Debestēvs (Dievs) un Zemes māte, Saule un Mēness, Dieva dēli un Saules meitas, Pērkons; likteņa dieves — Laima, Dēkla, Kārta; auglības dievības — Ceroklis un Jumis, tad Ūziņš un citas mazāk noteiktas dievības. Dabas spēku dievības sauca par mātēm, un tās, izņemot Zemes māti un Veļu māti, varbūt arī Vēja māti, neko nepadara pārdabas garu līmeni.

10. Mīti (myti).

1. **Dažādi mītu veidi.** Līdz ar ticību dieviem rodas arī mīti (myti) jeb nostāsti par dievu dzīvi un darbību. Mīti sniedz paskaidrojumu par dabas un cilvēku dzīvi un izskaidro un motīvā dažādas kulta parašas. Mītos atrodama pirmatnēja zinātne un filosofija.

Mītus, kas attēlo dažādas dabas parādības, sauc par dabas mītiem. Atsevišķi izšķir kosmogoniskos mītus jeb nostāstus par pasaules un atsevišķu lietu radīšanu, astroloģiskos mītus, kas attēlo dažādu debess ķermeņu kustības un attiecības, meteoroloģiskos, kas attēlo dažādas laika parādības uc. Ja mīti stāsta par dažādu parādību cēloņiem (grieķiski: aition), tad tos sauc arī par aitioloģiskiem.

2. Babiloniešu nostāsts par pasaules radīšanu.

„Enuma eliš“ (= „Kad augšā...“).

*Kad augšā debesīm nebija vēl nosaukuma, apakšā pasaules pamati nebija vēl nosaukti vārdā, — tad pastāvēja tikai Apsù¹), pirmatnējais visu tēvs, Mummu¹) un Tamtu¹) (Tiamata), visu dievu māte;

kad viņu ūdeņi jaucās vienkopus, kad sauss laukums vēl nebija radies, pat purvainā sala nebija atrodama,

1) Apsù, mītoloģiskā vīriešu kārtas būtne, saldūdeņa (pasaules okeana) chaotiskā stāvokļa personificējums; Tamtu jeb Tiamat(a) — mītoloģiska sieviešu kārtas būtne — personificē sālsūdeņa chaotisko stāvokli; Mummu — ūdens dziļumu dievs — pirmatnējās intelliģences personificējums.

kad vēl nebija neviena dieva, ne viena vienīga,
kad neviens vārds vēl nebija minēts¹⁾ un liktenis nebija lemts,
tad tapa radīti dievi debesīs:

Lachmu un Lachamu²⁾ uzsāka savu dzīvi.

Pagāja ilgi laikmeti...

Tad tapa radīti Anšars un Kišara³⁾ un pievienoti viņiem.*

Pēc ilgāka laika no viņiem rodas trešā dievu paaudze: Anu, Enlils un Ea⁴⁾. Šie trīs augstākie dievi nodibina pasaulē kārtību, kas nekādā ziņā nepatīk pirmatnējām chaotiskajām būtņēm. Tās jūtas traucētas savā dzīves gaitā un nolemj izdeldēt savus bērnus, augstākos dievus, lai varētu mierīgi valdīt pār pasauli mūžu mūžam. Apsū vada sacelšanos.

Ea uzvar Apsū un Mummu, bet Tiamata nepadodas un gatavojas ar kādu no saviem piekritējiem, Kingu, uz jaunu cīņu. Viņi dabū uz savu pusi arī kādu daļu no jaunākajiem dieviem; Tiamata sastāda kara pulkus, kur piedalās visādi šausmīgi chaosa nezvēri.

*Māte Hubur⁵⁾, kas visu radīja.

deva neuzvaramus ieročus, dzemdēja milzu čūskas,
ar asiem zobiem, kas nepazīna saudzēšanas;
ar nāves zālēm asiņu vietā bija pildītas viņu miesas,

Milzu ķirzakas, kas trakoja un iedvesa briesmas,
viņa pārklāja ar apžilbinošu šausmīgu gaismu.

Kas redzēja viņu milzīgos stāvus, tam bija jāastingst šau-
šalās;

viņu miesas slējās augstu gaisā, tās nedomāja uz bēgšanu.

Viņa nostādīja pulkos ķirzakas, pūķus un nezvērus,
orkānus, trakus suņus, skorpiona-cilvēkus,
varenas vētras, zivs-cilvēkus un aunus.
ar nesaudzīgiem ieročiem; tie nebaidījās cīņas.*

1) Nebija nosaukts — nebija, neeksistēja.

2) Lachmu un Lachamu nozīme nav zināma.

3) Anšars — pasaules augšējā puse, Kišara — pasaules apakšējā puse; šie domātas mītoloģiskas būtnes.

4) Trīs augstākie babiloniešu dievi: Anu — debesu valdnieks, Enlils — zemes un izplatījuma kungs un radītājs, Ea — ūdens un gudrības dievs. Ea's dēls Marduks — rīta un pavasara saules un Bābeles dievs.

5) Laikam Tiamatas pievārds.

Pavisam 11 dažādu briesmoņu sugu¹⁾ atrodas Tiamatas pulkos; par viņu vadoni Tiamata iecel savu „dzīves biedru“ Kingu un nodod viņa ziņā likteņa galdinūs, kas viņam piešķir visaugstāko dievišķo godu.

Ea, dabūjis zināt Tiamatas nodomus, iztrūkstas un uztraucas; viņš steidzas ar briesmīgo ziņu pie sava tēva Anšara. Anšars sūta Eu cīņā pret Tiamatu, bet tas atgriežas, neko nepanācis. Arī Anu neuzdrošinās uzsākt cīņu ar šausmīgo pulku. Pēc Anšara vēlēšanās Ea griežas pie sava dēla Marduka ar lūgumu uzņemties cīņu, un Marduks ir gatavs doties pret dumpiniekiem, — ja citi dievi viņam atdod valdību pār visu pasauli.

Ar Lachmu un Lachamu piekrišanu un piedalīšanos notiek svinīga dievu sapulce dievu sapulces vietā (Upšukkinak). Viņi visi ir mierā atdot Mardukam valdību pār visu pasauli, ja viņš uzvar Tiamatu, — un apsveicina Marduks kā visaugstāko un viscienīgāko dievu pulkā. Marduks pierāda viņiem savu radītāju spēku: liek pazust un no jauna izcelties dievu vidū noliktām drēbēm.

*Kad dievi, viņa tēvi, redzēja viņa vārda spēku, tad priecājās visi un uzgavilēja: „Marduks — valdinieks!“ Tie deva viņam scepteri, troni un valdinieka gredzenu; tie deva viņam neatgaidājamu ieroci, kas aiztrenc naidniekus.

— — — — —
Viņš darināja loku sev par ieroci,
paņēma šķēpu, noārdēja par cietu aizstāvēšanās rīku,
pacēla vāli, satvēra ar labo roku,
sēja loku un bulšu maku sev pie sāniem.
Viņš nostādīja zibeni savā priekšā,
ar ugunīgu liesmu pildīja to.
Viņš taisīja tīklu, kur saķert Tiamatu,
lika četriem vējiem turēt tīklu, lai nekas nevarētu izsprukt.
Dienvidos, ziemeļos, austrumos, rietumos
viņš apņēma viņu ar tīklu, tēva Anu dāvanu.
Viņš radīja ļauno vēju Imhullu, dienvidus vētru un orkānu,

1) Pa daļai astrāli tēli: skorpijona-cilvēks, zivs-cilvēks un auns ir zvaigžņu zīmes.

četrkārtējo vēju, septiņkārtējo vēju, viesuli un postītāju;
izlaida ārā vējus, ko bija radījis, septiņus skaitā,
lai saceltu nekārtību Tiamatas iekšās, tie sekoja viņam.
Tad paņēma valdinieks „abubu“¹⁾, savu lielo ieroci,
sēdās nevaldāmas trakojošas vētras ratos,
pielika priekšā četrjūgu, iejūdza to:
Postītāju, Nesaudzīgo, Plūdnesi, Spārnoto.
Viņū zobi vienās putās, nāves zāļu pilni;
viņi drāžas virsū ar sparū un triec pie zemes.*

Marduks ar saviem palīgiem dodas cīņā. Visi Tiamatas
palīgi, arī Kingu, iztrūkstas un sajūk. Tikai Tiamata droši
sagaida savu pretinieku. Marduka pārmetumi un izaicinājums
uz cīņu sacel viņas spītību un niknumu līdz visaugstākai
pakāpei.

*Sanāca kopā Tiamata un gudrais starp dieviem, Marduks,
sacēlās uz cīņu, tuvojās uz kauju:
tad izpleta valdinieks savu tīklu un saķēra ienaidnieci;
savu palīgu Imhullu palaida vaļā pret viņu.
Kad atvēra Tiamata savu rikli jo plati,
ielaida iekšā viņš Imhullu, lai viņas lūpas nevarētu aizvērties,
ar trakojošiem vējiem pildīja viņas rumpi.
Viņas iekšās izpletās, viņa plātīja muti.
Viņš satvēra šķēpu un dūra viņas miesā,
saplosīja viņas iekšās un sadurstīja sirdi,
uzvarēja viņu un padarīja viņas dzīvībai galu;
nosvieda viņas miesas un mina tās zem kājām.*

Arī visi Tiamatas palīgi tiek saķerti tīklā, uzvarēti un ie-
mesti cietumā. Tikai Kingu Marduks nokauj un atņem viņam
likteņa galdiņus, „kas tam nepienācās, apzīmogoja tos un pa-
glabāja pie savām krūtīm.“

*Kad dievi, viņa tēvi to redzēja, tie priecājās un gavilēja,
dāvanas un balvas lika viņam pasniegt.*

Pēc tam Marduks uzsāk savu radīšanas darbu. Viņš pār-
šķēla Tiamatas miesas divās daļās: vienu pusi viņš izveidoja
par debess jumū, novilka robežas, uzstādīja sargus, kas uzrau-

1) Abubu = ciklons, stipra vētra. šis vārds nozīmē arī lielos
pasaules plūdus.<

dzītu debess ūdeņus, iekārtoja tur pili (Ešarra) Anu'm, Enlilam un Ea'm un dzīves vietu visiem citiem dieviem un noteica debess spīdekļu (mēness, saules un zvaigžņu) stāvokli un ceļus. Marduka cīņas ieroci, loku, arī nostāda pie debesīm.

Notiek atkal dievu sapulce. Tur ceļas žēlabas par to, ka neesot nevienas būtnes, kas rūpētos par dieviem. Marduks zin gudru padomu:

„Savas asinis es sakrāšu, pielikšu kaulus,
veidošu cilvēkus, patiesi cilvēkus...

Radīšu cilvēkus, lai tie apdzīvo zemi;
viņiem uzdosim godināt dievus...”

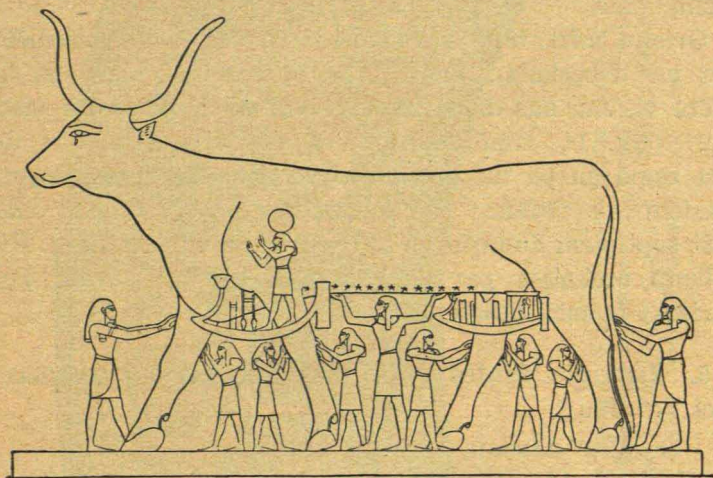
12. zīm. Marduks uz ūdens. Labajā rokā metamais koks, kreisajā valdības zizlis un gredzens, galvā spalvu vainags. Pie kājām gul mītoloģiska būtne ar čūskas galvu, ragiem un lauvas ķermeni, pārklātu zvīnām.

Māla galdiņš, kur bijusi aprakstīta tālākā radīšanas gaita, tā sabojāts, ka nav iespējams vairs neko izlasīt par cilvēku un stādu radīšanu. Jādomā, ka Tiamatas miesu otrā puse būs izlietota par vielu zemes izveidošanai. No Marduka vārdiem varam spriest, ka radot cilvēkus, viņš izlieto arī savas asinis.

Dzejas beigās atkal labi uzglabājušās. Notiek dievu sapulce. Dievi slavē Marduku un dod viņam 50 dažādus goda vārdus. Epilogs uzaiņina sludināt uz mūžīgiem laikiem Marduka vareno darbus, apsola ticīgiem bagātību un labklājību un izbeidzas slavas dziesmā Mardukam par godu. Sk. 12. zīm.

3. Latviešu kosmogoniskie mīti. Latviešu kosmogoniskās teikas (mīti) nestāsta par visas pasaules radīšanu,

bet par to, kā cēlušās atsevišķas lietas. Pazīstami mīti: „Kā kalni cēlušies?“, „Daugavas rakšana“ un daudz nostāstu par atsevišķu dzīvnieku radīšanu un kalnu, upju un ezeru izcelšanos. Veselā mītu rindā radīšanaš un izgudrošanas darbā ar Dievu sacenšas Velns: Velns iztaisījis izkapti, Dievs — kaltu; Velns — dzelzs katlu, Dievs — māla podu; Velnam bijušas govīs, Dievs uztaisījis kūtis un iedabūjis tur iekšā Velna govīs; tad Dievs radījis suni, Velns vilku utt. Sk. „Teikas par Dievu“, Latv. folkloras krātuves izdevums 1929.

13. zīm. Ēģiptiešu debesgovs. Pavēderē saules laiva un zvaigznes. Debesnesējs šu (gaisa dievs) un citi dievi tur debesis.

4. Saules mīti. Culu kaferi stāsta par lielo tumsas ne-zvēru, kuŗa vēderā atrodas kalni un nami, lopi un cilvēki, visi dzīvi, bet it kā cietumā ieslodzīti. Bet tad nezvērs tiek uz-šķērsts, un visi viņa aprītie radījumi nāk ārā no tumšā vēdera. Un pirmais iznāk gailis un tūlīt uzdzied: „Kukulukū, es redzu pasauli!“ Līdzīgi mītoloģiski uzskati izteikti pasakā par Sarkancepurīti.

Ēģiptiešu mīti tēlo, ka saules dievs (Re) brauc saules laivā pār debesokeanu. Izbraucis cauri dienas valstij, viņš rietumzemē nobrauc nakts valstī un turpina savu ceļu, dievu un dvēseļu pavadīts, pa nakts valsts debesokeanu apakšzemē

pretējā virzienā. Austrumos viņš uzvar tumsas varas un sāk atkal savu spīdošo gaitu pa dienas valsts debesokeanu. — Citi mīti tēlo sauli kā saules vanagu, kas lido pār debesīm, vai kā vaboli, kas veļ savu mēslu lodīti sev līdz. Debesjumu ēģiptieši attēlo kā pāri zemei pārliekušos debesdievi vai arī kā debesgovi. (Sk. 13. zīm.).

Senajā Meksikā turēja sauli par dievbijīgu vīru, kas pats ielēcis ugunī, lai ziedotu sevi dieviem. Bet dievi nostādījuši viņu pie debesīm, kur viņš deg jo projām. Sk. tālāk 15. zīm.

Grieķu mīti tēlo, ka saulesdievs ved sauli gliemēzvāku ratos pa debeskalnu augšup no rītiem uz vakariem, lai tā spīdētu visiem, kas dzīvo zemes virsū un apgaismotu visu pasauli. (Sk. 14. zīmējumu.) Vakaros viņš brauc no debeskalna zemē un pa nakts vidu aizvada savus ratus slepeni no vakariem uz rītiem. Saules dievam galvā staru vainags (bieži septiņiem žuburiem). Grieķi savu saules dievu Hēliju-Apollonu uzskatīja par labu šāvēju, kas ar savām bultām (stariem) tā māc tēmēt kā neviens cits.

5. Latviešu saules mīti. Latviešu tautas dziesmas tēlo saules darbību:

*Saulīte dancoja sudraba kalnā,
zeltītas kurpes kājiņāi.

Saule brauca olu kalnu div' dzeltenī kumeliņi,
ne tie svīda, ne tie kusa, ne ceļāi dusināmi.

Saule brauca gar kalniņu, apkrīt Saules kamaniņas;
pakaļ nāca Dieva dēlis, paceļ Saules kamaniņas.

Ai Saulīte, bridaliņa, brida dienu, brida nakti:
dienu brida dziļu jūru, nakti dziļu ezeriņu.

Saule brauca pār ezeru, spīdēdama, vizēdama,
zelta kronis galviņā, vaska kurpes kājiņā.

Noiet Saule vakarā, zeltābolu mētādama;
no rītiņa uzlēkdama, sijā tīru sudrabiņu.

Saulīt', balta noiedama, guļas zelta laiviņā;
no rītiņa celdamās, apgērbjas sudrabā.

Trīs rītiņi Saule lēca sarkanajā kociņā,
meklē kungi, stārastiņas, tā kociņa neatrāda.

Labi zinu, bet netieku, kur Saulīte nakti gul:
pašā jūras dibenā uz pelēka akmentiņa.*

*Vienreiz vecos laikos apgulās varena milzu čūska uz lielas krušņas un drebēja no saltuma. Beidzot tā rājās Saulei: „Saule! visus tu sasildi, bet mani nē?“

Saule atteica: „Pati esi saltuma pilna un tad tikai gaidi uz mani, lai sildu kā mazu bērnu. Kas tev lika par tādu ledus gabalu būt.“

Čūska nejauki saskaitās par tiem vārdiem un tūliņ skrēja pie burvju vecākā apsūdzēt Sauli. Bet ceļā čūskai notika nelaime: ieraudzīja liķi vedam un nevarēja vairs ne no vietas pakustēt. Par laimi drīzi pēc tam nāca kāds cilvēks pretim. Nu čūska patika vaļām un aizsteidzās pie burvju vecākā, sacīdama: „Ņemi savu kara spēku un eji Sauli pārmācīt, jo viņa mani ienīdējusi.“

Salasījās milzums burvju, iesākdami ar Sauli karu. Iesākumā Saulei klājās pagrūti: burvji pārspēja; bet tad tā paaicināja Mēnesi palīgā. Mēness tūliņ posās. Izcēlās sīvs cīniņš: burvju rokas vicojās kā pātagas pa gaisu un burvju galvas šķīda uz visām pusēm: — Saule ar Mēnesi bija uzvarējuši.

Bet projām ejot, Mēness par to labumu prasīja Saulei, lai atdodot savu meitu par sievu.*

(No Lercha Puškaiša V. krājuma 51. lpp.)

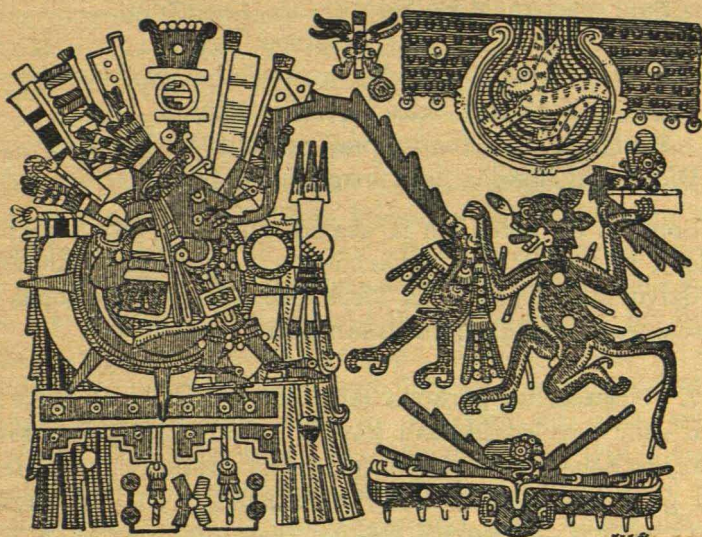
Viņos laikos Mēness apprecējis Sauli. Viņi piedzīvojuši daudz bērnu: visas zvaigznes. Bet vienreiz Mēness palicis neuzticams: sācis mīlīnāties ar Rīta zvaigzni. Nu Saule sanīdusies ar savu vīru un pavēlējusi Rīta zvaigznei uzturēties arvien viņas tuvumā.

(No Lercha Puškaiša V. krājuma 111. lpp.)

6. Mēness un citu debesķermeņu (parādību) mīti. Mēness saista cilvēku vērību ar saviem griežiem un plankumiem. Dažādas tautas izskaidro šīs parādības visdažādākā veidā. Senmeksikānieši saredz mēness ripas plankumos trusīša siluetu (Sk. 15. zīmējumu). Citās tautās, arī latviešos, pazīstamas teikas, ka mēness uzvilcis pie sevis meitu ar nēšiem. Kāda cita

teika stāsta, ka mēness uzņēmis pie sevis skaistu tiklu jaunavu, un tā, sērodama pēc jebkādas draudzenes, aizklājot reizēm savu vaigu.

Vairākas tautas, piem. ķīnieši, izskaidro, ka saule un mēness aptumšojoties tāpēc, ka kāds nezvērs draudējot tos aprīt.

15. zīm. Senmeksikāniešu mītoloģisks tēlojums: pa kreisi saules dievs ar saules ripu, pa labi — augšā mēness ar trusīti, apakšā ziedotājs ar putnu.

Latviešu tautas dziesmas par Mēnesi, Ausekli, un Saules meitu.

*Mēnesītis nakti brauca, zvaigžņu sega mugurā;
rīta zvaigzne, vakaraja, tie Mēneša kumeliņi.

Kur tecēsi, Mēnestiņi, ar to zvaigžņu pudurīti?
Kaņā iemu, kaņā teku jaunu puisi palīgā.

Mēnestiņis zvaigznes skaita, vai ir visas vakarā.
Ira visas vakarā, Auseklīša vien nevaid.
Auseklītis aiztecēja, Saules meitas lūkoties.

Pēdējās rindas varianti:

Auseklītis jūriņā baltā putu gabalā.

Auseklītis Vāczemē zelta naudu kaldināj'.

Auseklītis Vāczemē zelta svārkus šūdināja.

Saule meta audekliņu, vidū gaisa stāvēdama;
Mēnestiņis tekādams sajauc Saules audekliņu.

Saule kūla Mēnestiņu ar sudraba čakarnīti.
Ai Saulīte, nekul mani, tev dienīņa, man naksniņa.

Kas to teica, kas redzēja, kad Saulīte meita bija?
Mēnestiņis, tas redzēja, tas nojēma vainadziņu.

Saul' sacirta Mēnestiņu ar aso zobentiņu, —
kam atņēma Ausekļam saderētu līgaviņu.

Saules meita jūru brida, vainadziņu vien redzēja;
Dieva dēli maliņā zelta krustu vēcināja.

Saules meita kroņus pina sarkanrožu dārziņā;
Dieva dēli lūkojās caur magoņu lapiņām.*

Somiem un igauņiem ir skaists mīts par rīta zvaigzni —
jaunekli (Koi, Koit) un vakarblāzmu — jaunavu (Hämmarik),
kas dzīvo pastāvīgās ilgās viens pēc otra, bet sastopas tikai
vienreiz gadā (īsākajā vasaras naktī).

7. Negaisa un pērkona mīti. Seno indiešu negaisa dievu
Indru sauc par ienaidnieku kāvēju. Kādreiz nikns pūķis pie-
savinājies debesgovis. Indra nonāvējis naidīgo pūķi un ieguvis
atkal govīs un atdzinis tās visas atpakaļ. Tā viņš sagādājis
ūdeni. (Govis — negaisa mākoņi; sal. himnu 12. §, 2. p.).

Latviešu tautas dziesmas:

*Dieviņš rūc, Dieviņš rūc, zibšņus met ozolā;
labāk met ozolā, ne bāliņa sētmalē.

Pērkons jāja svina ķēvi, gar jūrmalu ģeirodams;
jūrmalā dzelzu stabi, tur tu vari kapāties.

Pērkona mātei deviņi dēli:
Trīs sita bungas, trīs stabulēja,
trīs laida migliņu avota lejā.

Kalējs kala debesīs, ogles bira Daugavā:
Dieva dēlis Saules meitai zelta jostu kaldināja.*

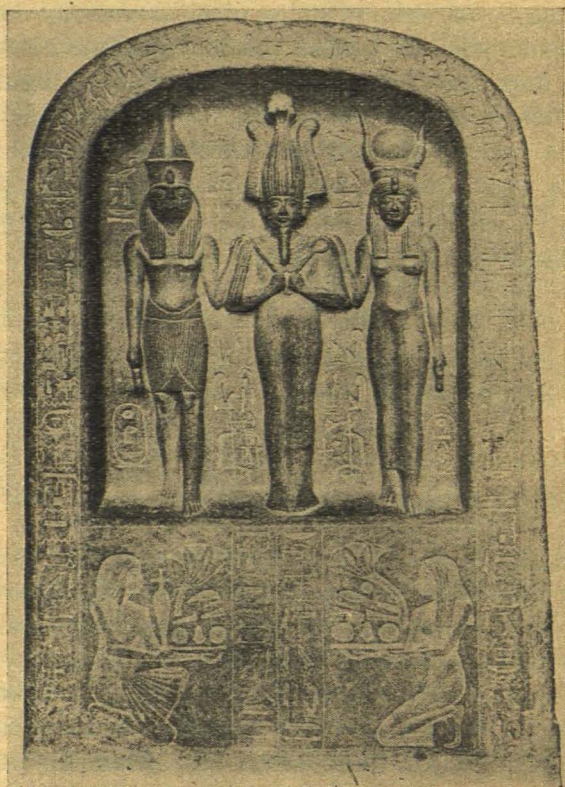
8. Ēģiptiešu mīts par Osīriju un Isidu. Pašauli valdīja
Osīrijs un Isida. Viņi pūlējās izaudzināt krietnus ļaudis un
izplatīt kultūru, kā savās mājās, tā arī ārpusē. Viņi iemācīja
ēģiptiešiem zemi kopt, deva likumus, ieteica cienīt dievus.

Par palīgiem viņiem bija pirmais ministrs Tots (ar ibisa galvu) un kara dievs Vepuats (šakala veidā), kas atvēra ceļu uz svešām zemēm. Bet Osīrijs reti kad lietoja ieročus, viņš dabūja ļaudis uz savu pusi, pārliecinādams viņus vai apburdams ar dziesmām un mūziku. Paša Osīrija brālis Sets (Setchs) apskauda viņu un dzinās pēc viņa troņa. Kad Osīrijs, ieguvis virsroku Āzijā, kur viņš bija gājis izplatīt civilizāciju, atgriezās mājās un svinēja lielus uzvaras svētkus, ieradās Sets ar 72 pavadoņiem un atnesa dārgu šķirstu, apsolidams to atdot tam, kam tas derēs, ja viņš iedomātos tai iegulties. Visi klātesošie izmēģinājās, bet veltīgi, jo šķirsts bija izgatavots pēc Osīrija mēra. Beidzot arī Osīrijs mēģināja, un šķirsts viņam bija pašā laikā. Sets steigšus uzlika šķirstam vāku, aiznagloja to, pārlēja ar karstu svinu un ar saviem pavadoņiem iemeta Nīlā. Straume iznesa Osīriju jūrā. Isida raudādama meklēja sava vīra šķirstu pa visām malām un beidzot atrada to pašā upes grīvā, ieaugušu akācijas stumbrā. Viņa apraudāja to, uz kādu laiku viņai izdevās viņu atdzīvināt, bet tad viņa apraka šķirstu zemē un atgriezās uz savu pilsētu, kur purvu vidū audzināja savu dēlu Horu, ko viņai izdevās paslēpt no Seta vajāšanām. Izaudzis par vīru, Hors uzsāk cīņu pret Setu. Abi ir ļoti drošsirdīgi, Hors zaudē pat cīņā vienu aci. Beidzot dievi liek priekšā visgudrajam Totam izšķirt sarežģīto lietu, un tas atdod Horam Ēģiptes ziemeļus, bet Setam dienvidus. Hors dod Osīrijam apēst savu aci, un viņš atkal atdzīvojas, bet virszemē tomēr vairs nevar palikt. Tā Osīrijs top pazemē par valdinieku un tiesnesi.

Vēlāk papildināja stāstu, ka Sets kādreiz naktī medībās atradis Osīrija šķirstu, sacirtis viņa miesas 14 gabalos un izkaisījis pa visu Ēģipti, tā ka Isidai bija jāsameklē katrs gabals par sevi. Viņa apglabājusi tos, katru tā atrašanās vietā, kur tad izcēlies Osīrija kults; vai atkal ar Tota palīdzību sašuvusi kopā un iebalzamējusi miesas un tad apglabājusi tās Abīdā, kur bija galvenā Osīrija kulta vieta.

Osīrija mistērijās bija šādi cēlieni: 1. Vepuata iznākšana: Uz kārts iznesa šakala tēlu; viņš rādīja Osīrijam ceļu un bija viņa pirmais cīnītājs. 2. Osīrija izbraukšana — laivā: tai uzbrūk ienaidnieki, virspriesteris ar pavadoņiem atsit uzbru-

kumu. 3. Noslēpumainais lielais gājiens, pa kuŗa laiku Sets nonāvēja Osīriju un par viņu sākās lielas raudas. 4. Tots veda laivā Osīrija miesas. 5. Garīdznieki sagatavoja miesas apbedīšanai, aizveda laivā uz noteiktu vietu un apraka. 6. Osīrija ienaidnieku sodīšana. 7. Osīrija atdzīvošanās un viņa tēla pārvešana ar gavilēm uz Abīdu.

16. zīm. Vidū Osīrijs, pa labi Isīda (ar govns rāgiem) pa kreisi Hors (ar vanaga galvu).

Šais mistērijās cildināja noslēpumaino dabas auglības spēku, saistot to ar pazemi. Kristīgās ēras sākumā Osīrija un Isīdas mistērijas bija ļoti izplatītas visā Vidusjūras kultūras aplokā.

Horu cildināja kā saules dievu un pirmās ēģiptiešu valdinieku dinastijas cilts tēvu. Viņa simboli — saules ripa un vanags. Viņa abas acis — saule un mēness. Sets vēlāk pārvērtās par ļaunu dievu. (Sk. 16. zīmējumu.)

Mītā par Osīriju izpaužas dziļa cienība pret ģimenes uzticību un mīlestību, mātes jūtu svētumu un dēla godbijību pret tēvu. Tāpēc mītam un mistērijai bija tikumiska audzinoša nozīme. Dziļi aizgrāba mistērijas gaitā kādas priesterienes dziedātā Isidas skumjo žēlabu dziesma pie Osīrija šķirsta:

*...„Nāc, Osīrij’, savās mājās!
 Nāc, Orij¹⁾), savās mājās;
 nav vairs tavu ienaidnieku.
 Skaisto jaunekli, nāc, paskaties uz mani:
 es esmu tava māsa²⁾), ko tu mīli;
 neej prom no manis.
 Onufrij¹⁾), atgriezies savās mājās, tūlit.
 Es tevi neredzu,
 skumst mana sirds, un manas acis meklē tevi.
 Es liecos skatīt tevi vaigā.
 Vai es varu apkust uz tevi skatīties?
 Saldi ir redzēt tevi...
 Nāc pie savas māšas,
 nāc pie savas sievas,
 nāc pie savas dzīves biedres.
 Es esmu tava māsa no tās pašas mātes,
 nešķiries no manis.
 Dievi un cilvēki uzlūko tevi un raud par tevi.
 Es kliecēju un raudu līdz debesaugstumiem,
 bet tu nedzirdi manu balsi,
 kaut gan esmu tava māsa,
 ko tu mīlēji zemes virsū,
 ko mīlēji tikai vienīgo, manu brāl’!*

Isidas tēls ar mazo Horu klēpī ir noderējis par paraugu madonnas tēliem.

¹⁾ Osīrija pievārds.

²⁾ Isida pēc mīta bija Osīrija māsa un dzīves biedre. Abi bija zemes dieva Geba un debesu dieves Nutas bērni.

9. Kores meklēšana. Auglības dieves Dēmētras meita Kore-Persefone³⁾ reiz atradusies Sicīlijā un lasījusi narcises netālu no Etnas krātēra. Pazemes valdinieks Aīds, kāpdams pa krātēru augšup, ieraudzījis skaisto jaunavu un iemilējies viņā. Viņš aizsteidzies pie dievu un cilvēku valdinieka Zeva un izlūdzies atļauju nolaupīt Persefoni. Slepēni viņš uzbrucis tai, iecēlis viņu savos četrjūgu ratos un aizvedis pazemē. Persefone gan turējusies pretim, gan kliegusi pēc palīga, bet tāds nekur neradies. — Dēmētra izgājusi meklēt savu meitu un ilgi nevarējusi atrast viņu. Beidzot saskatījusi pa Etnas krātēru pazemē Aīdam blakus. Nu viņa sākusi vaimanāt un lūgusi, lai viņai atdodot meitu. Beidzot Zevs noteicis: ja Persefone nebūtu vēl neko baudījusi no pazemes barības, tad viņa varētu atgriezties virszemē. Bet izrādījies, ka Aīds jau pierunājis viņu apēst pusi granātābola. Mātei gauži lūdzoties, Zevs tad izšķīris, ka katru gadu dažus mēnešus Persefone var pavadīt pie savas mātes virszemē, bet pēc tam viņai katru reizi atkal jāatgriežas pazemē. Persefonei virszemē ierodoties, daba pušķojas ziedu krāšņumā; Persefonei aizejot, viss krāšņums izbeidzas. — Dēmētras maldi, meklējot Persefoni-Kori, ir grieķu Eleusīnas mistēriju pamatsaturs.

10. Adōnids-Tamucs. Grieķi pazīst vēl kādu radniecīgu mītu. Mīlestības dieve Afrodīte iemilējusi kādu skaistu jaunekli Adōnīdu. Bet abiem kopā medījot, kāds meža kuilis sacirtis Adōnīdu, tā ka viņam bija jāmirst. Afrodītes nevaldāmās žēlabas aizkustināja dievu sirdis, un tie nolēma, ka Adōnīds pusgadu — pavasari un vasaru varēs pavadīt pie Afrodītes virszemē, bet otrs pusgads — rudens un ziema viņam jānodzīvo pazemē pie Persefones.

Šis mīts pazīstams visā Priekšāzijā. Adōnīda kults bija ļoti izplatīts Sirijā. Bābelē un Asirijā mirstošā un atkal atdzīvinātā jaunekļa vārds bija Tamucs (Dumuci). Viņš bija debesdieves un auglības dieves Ištaras vīrs vai mīlākais.

Tamuca kults bija pazīstams Babilonijā jau ap 2000. g. pr. Kr. Kultra dziesmas lielāko tiesu bija žēlabas un vaimanas

³⁾ Kore = meita. Persefone — īpašvārds.

par Tamucu, „žēlabu vīru“. Kā puķe, kā stāds viņš novīst un uzturas nāves valstī. Viņa mīļākā Ištara gauži raud un nav apmierināma. Viņa dodas uz pazemi, lai izvestu viņu atkal zemes virsū. Tas viņai arī izdodas, un ar gavilēm cilvēki saņem augšamcēlušos Tamucu. Šim mītam bija liela loma auglības svētkos, liekas, ap vasaras saulgriežu laiku. Sērojot un žēlojoties pēc Tamuca, centās ar dažādiem rītiem un dziesmām nodrošināt jaunu veģetāciju. Svētki sākās ar raudām un žēlabām par Tamuca nāvi un izbeidzās gavilēs par viņa atgriešanos. Šais svētkos recitēja: „Ištaras nokāpšanu pazemē.“

11. Babiloniešu mīts par Ištaras nokāpšanu pazemē.

*Uz tālo zemi Kurnugea¹⁾
nogriezās Ištara, Sina meita.
Sina meita nogriezās
uz tumsības mājokli, Irkallas²⁾ dzīvokli,
uz mājokli, kur nonāk, lai vairs neatstātu to,
uz ceļu, no kuŗa nav atgriešanās,
uz mājokli, kuŗa iedzīvotājiem gaismas trūkst,
kur zeme viņu barība, māli viņu ēdiens,
kur tie neredz gaismas, bet dzīvo tumsā;
apgērbti tie kā putni spārnu tērpā;
pār durvīm un aizšaujamiem noklājušies putekļi.

Kad nonāca Ištara pie Kurnugeas vārtiem,
teica vārtu sargam šādus vārdus:
„Sargs, klau, atveri savus vārtus!
atveri vārtus, lai varu ieiet!
Ja neatvērsi vārtus, tā ka es nevarēšu ieiet,
tad sadauzīšu durvis, salauzīšu aizšaujamos,
sadauzīšu sliexsni, izgāzīšu durvis,
uzvedīšu augšā mirušos, lai tie ēd, dzīvo,
tā ka vairāk būs mirušo, nekā dzīvo!“
Vārtu sargs atvēra muti un teica,
sacīja varenai Ištara;

1) Kurnugea = „zeme bez atgriešanās“.

2) Irkalla = Nergals, pazemes valdinieks.

„Rimsties jel, valdniece, neapgāzi toš,
iešu, pieteikšu tavu vārdu valdniecei Ereškigalai.“

Ereškigala iztrūkstas, viņa brīnās par Ištaras nolūku,
bet beidzot pavēl:

„Ej, vārtu sargs, atveri viņai vārtus;
izturies pret viņu pēc senajiem likumiem!“

Tad izgāja vārtu sargs, atvēra viņai vārtus:

„Nāc iekšā, valdniece, lai uzgavilē tev Kuta¹⁾,
lai priecājās par tevi Kurnugeas pils!“

Pirmajos vārtos viņš ieveda viņu, plaši atvēra tos un viņai
noņēma lielo tiaru no galvas.

„Kādēļ tu, sargs, noņēmi man lielo tiaru no galvas?“

— „Nāc iekšā, valdniece, tādi ir pazemes likumi!“

Otrajos vārtos viņš ieveda viņu, plaši atvēra tos un no-
ņēma viņai auskarus.

„Kādēļ tu, sargs, noņēmi man auskarus?“

— „Nāc iekšā, valdniece, tādi ir pazemes likumi!“

Trešajos vārtos viņš ieveda viņu, plaši atvēra tos un no-
ņēma viņai kakla rotu utt.

Ceturtajos vārtos sargs noņem Ištarai krūts rotu, piek-
tajos — jostu ar burvības spēka pildītiem dārgakmeņiem,
sestajos — sprādzes ap rokām un kājām, septītajos — kreklu.
Pēc viņas izbrīna jautājumiem atkal un atkal atskan sarga
norādījums uz nesaudzīgajiem pazemes likumiem: pazemē
nevar paņemt līdz itin neko no virszemes godības.

Tikko Ištara bija nokāpusi Kurnugeā,
viņa ieraudzīja Ereškigalu un saskaitās par viņu.

Ištara neapdomājusies uzbruka viņai.

Ereškigala atvēra savu muti un teica,

sacīja savam palīgam Namtaram²⁾ šādus vārdus:

„Pieraugi, Namtar', ieslēdz viņu manā pilī!

Palaidi vaļā pret viņu sešdesmit slimības, lai soda Ištaru;

acu slimību pret viņas acīm,

sānu slimību pret viņas sāniem,

1) Pilsēta Ziemeļbabilonijā, kur sevišķi godināja Nergalu; šai ga-
dījumā Kuta ir apakšzemes nosaukums.

2) Namtars — slimības daimons.

kāju slimību pret viņas kājām,
sirds slimību pret viņas sirdi,
galvas slimību pret viņas galvu,
pret viņu visu, pret visu miesu!“

Bargais Ereškigalas spriedums tiek izpildīts. Bet pa to laiku, kamēr Ištara atrodas pazemē, izbeidzas visa dzīvība un auglība virszemē. Arī dievi nevarīgi pret pazemes valsts likumiem. Tie sērojas. Raudādams nāk Šamašs pie Ea's un sūdzas par auglības apstāšanos.

Ea zin gudru padomu. Viņš rada kādu mākslinieku, Asušu-namir, un sūta to uz pazemi, lai tas ar savu spēlēšanu uzjautrinātu Ereškigalu; kad tā viņam apsolītu kādu žēlastības parādīšanu, lai viņš noprasot zvērastu un tad lai lūdzot nodzerties ūdeni²⁾ no zināmiem ādas traukiem.

Tā arī notiekas.

Kad Ereškigala dzirdēja to,
sita viņa sev uz ceļiem, koda pirkstus:
„Tu esi man prasījis, ko nedrīkst pieprasīt.
Tāpēc, Asušu-namir, es tevi nolādēšu ar lieliem lāstiem:
pilsētas saslaukas būs tava barība!
pilsētas samazgas būs tavš dzēriens;
mūru ēna būs tava uzturas vieta!
sliekšņi būs tavš dzīvoklis!
Izstumtie, izsūktie — tie tevi pļaukās!“

Tā Ereškigala bargi atriebjas Asušu-namiram pār krāpšanu un izstumj viņu no cilvēku sabiedrības, bet Ea's nolūks ir tomēr sasniegts. Viņa ir zaudējusi savu varu pār Ištaru un tāpēc pavēl Namtaram:

„Ej, Namtar, un piekļauvē Egalginā³⁾,
piedauzi pie mirdzošo akmeņu sliekšņiem!
izvedi Anunnakus, lai tie sēžas zelta krēslos!
Apslaki Ištaru ar dzīvības ūdeni un vedi prom no manis.“

²⁾ Laikam dzīvības ūdeni.

³⁾ Egalgina = „taisnības pils“, kur dzīvo pazemes tiesneši — Anunnaki.

Namtars izpilda pavēli. No Anunnakiem viņš dabū dzīvības ūdeni, dziedina ar to Ištaru no visām slimībām un aizveda viņu no pazemes.

*Pa vieniem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai
kreklu.

Pa otriem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai sprādzes ap rokām un kājām.

Pa trešiem vārtiem viņš izveda viņu un atdeva viņai jostu ap gurniem.

Pa ceturtiem vārtiem utt.*

Ištara atdabū visus savus noņemtus dārgumus un atgriezās virszemē.

Dzejas beigās diemžēl pa daļai sabojātas. Liekas, tur ieskanas gaviles par Tamuca atgriešanos.

Šī dzeja mums attēlo babiloniešu uzskatus par pazemi un dzīvi pēc nāves.

12. Babiloniešu ūdens plūdu mīts. Lielajā babiloniešu eposā par Gilgamešu, kas atrasts Asīrijas ķēniņa Ašurbanipala (668.—626. pr. Kr.) bibliotēkā Ninivē, atrodas stāsts par lielajiem ūdensplūdiem.

Stāsts likts mutē pašam ūdens plūdu varonim Utnapištīmam.

*Reiz lielie dievi Anu (debesu dievs), Enlils (zemes valdnieks), Ninibs (kaŗa un dziedniecības dievs), Ennugi (pazemes dievs) un citi nolēmuši iznīcināt Œuripakas pilsētu (Dienvidusbabilonijā) ar spēcīgas vētras saceltiem plūdiem. Iemeslu devusi pilsētas iedzīvotāju ļaunā, bezdievīgā dzīve. Arī gudrības un jūŗas dievs Ea bija piedalījies sapulcē, bet nebija mierā ar tās lēmumu, jo Œuripakā dzīvoja viņa mīlulis, dievbijīgais Utnapištīms, saukts Atrahasis — „augsti gudrais“. Atklāti protestēt viņš neuzdrošinājās, baidīdamies, laikam, ka Enlils savās ātrās dusmās varētu visus viņa nodomus iznīcināt. Bet gudrības dievam jau netrūkst padoma. Viņš parādās naktī savam luteklim, kas gul niedru mājiņā pie sienas, un pavēlēja niedru mājiņai un sienai celt kuģi:

„Niedru māja, niedru māja! Siena, siena!
 Niedru māja, dzirdi! Siena, klausies!
 Tu vīrs no Šuripakas, Ubartutu dēls,
 celi sev māju, taisi sev kuģi!
 Atlaidies no mantas, domā tik par dzīvību,
 pamet visu mantu, glābi sev dzīvību,
 ievāc kuģi visādas dzīvības sēklas.“

Par kuģa lielumu Ea dod noteiktus aizrādījumus. Kādam nolūkam šāds kuģis būs vajadzīgs, to Ea nesaka, bet no viņa aizrādījumiem „augsti gudrais“ noprot, ka pilsētai draud briesmas un pie tam plūdu briesmas. Viņš solās izpildīt dieva pavēli, tikai apprasās vēl, ko lai viņš atbildot uz citu pilsoņu iztaujāšanām.

Ea atdara muti un saka:

„Cilvēks — tā tu runā viņiem:
 Tiešām Enlils ir pret mani sapīcis,
 tāpēc es nepalieku jūsu pilsētā,
 uz Enlila zemes negribu vairs dzīvot.
 Braukšu lejup jūrā, palikšu pie sava kunga (Ea's.)
 Pār jums tad viņš sūtīs bagātu svētību,
 putnu lomu, zivju lomu, bagātu ražu,
 kad kādā vakarā tumsas valdnieki
 sūtīs pār jums briesmīgu lietu.“

Kāds cits ūdensplūdu nostāsta fragments (arī atrasts Ašurbanipala bibliotēkā) atstāsta daļu no sarunas starp Eu un Utnapištimu šādos vārdos:

„Laikā, ko es tev paziņošu,
 eji tu kuģi un aizslēdzi kuģa durvis!
 Ievāci savus miežus, savu mantu un savu īpašumu,
 savu sievu, ģimeni, piederīgus un amatniekus;
 lauku dzīvniekus, zvērus, kas zāli ēd,
 došu es tev, lai tie sarga tavas durvis.“
 „Augsti gudrais“ atdarīja savu muti un teica
 sacīja Ea'm savam kungam:
 „Nekad es vēl neesmu kuģi taisījis,
 zīmē uz zemes man (viņa paraugu),
 zīmējumu es apskatīšu un taisīšu pēc tā kuģi...“

Kāds trešais fragments (apmēram no 2000 g. pr. Kristus; izrakts Nīpurā, Vidusbabilonijā) piemin, ka dzīvnieku skaitā jāuzņem arī debesu putni. Pēc šā fragmenta Ea pasaka jau arī tūlīt, kādas briesmas draud laudim: — plūdu vētra.

No rīta Utnapištims ķeras tūlīt pie darba. Kāds īstenībā bijis kuģa iekārtojums, par to mēs nevaram no uzglabātā teksta dabūt skaidru iztēlojumu. Runa ir par kuģa vairāk-kārtēju jumtu un vairākām nodaļām, par kādiem stabiem (mastu?) un kārti (airi? stūri?). Noprotams, ka kuģis pēc sava veida atgādinājis māju; bijušas ietaisītas arī durvis. Sienas aizpiķētas ar asfaltu. Sienu gaŗums un augstums bijis 10 „gar'u“ = 120 olekšu. Piecas dienas, liekas, aiziet, kuģi taisot. Pa to laiku Utnapištims sarīko pilsētas iedzīvotājiem lepnu atvadišanās mielastu. Viņš stāsta:

„Ļaudīm nokāvu es lopus
nokāvu ikdienas aitas.

Ar svaigu vīnu, sēzam-vīnu, eļļu un ķekaru sulu
dzirdīju es ļaudis, kā ar upes ūdeni,
sarīkoja svētkus, kā pa jaungadu.“

Sestajā dienā Utnapištims ievāc kuģī visu savu sudrabu un zeltu, visādas dzīvības sēklas, savu ģimeni un piederīgos, lopus un amatniekus.

Noteiktajā laikā, kad vakarā iesākas briesmīgs lietus, arī pats Utnapištims ieiet kuģī, aizšauj durvis un nodod kuģa vadību kuģiniekam Pucur-Amurrijam.

Nākošajā rītā — septītajā dienā — iesākas vētra, ko nostāsts mums tēlo mītoloģiski kā šausmīgā negaisa dieva Rammana kara gājienu citu dievu pavadībā.

Tik ko pirmā rīta blāzma rādījās,
cēlās pār apvārksni mākonis melns,
Rammans ducināja pa starpām,
Pa un Lugals¹⁾ soļo papriekšu,
soļo kā heroldi pār kalniem, lejām.
Irragals²⁾ izrauj piestātnes stabu,
Iet arī Ninibs, gāž zemē visus, kas pretojas.
Anunnaki³⁾ paceļ lāpas gaisā,
viņu briesmīgajā spožumā atspīd zeme.
Rammana negaiss aizsniedz ir debesis,
katrs gaišums pārvēršas par nakti.

1) Uguns un slimības daimoni.

2) Pazemes valdinieks, mēŗa daimons.

3) Dienvidus debess zvaigzņu dievības, arī pazemes tiesneši.

Dienvīdus vēji pūš un dzen ūdeni upes grīvā. Ūdens ceļas arvien augstāk un gāžas kā kara vētra uz cilvēkiem, kamēr beidzot plūdi aizsniedz arī kalnāju Divstraumju zemes ziemeļos.

Neredz vairs brālis sava brāļa,
nepazīst no debesīm (dievi) vairs cilvēkus.

Dievi izbijās ūdens plūdu,
bēdza un uzkāpa Anu debesīs.

Mops
Dievi sagabuši pie zemes, kā suņi pie mūra. Skaņi klieudz Ištara⁴⁾, kā dzemdēšanas krampjos un apraud cilvēkus, savus bērnus, kas pilda jūru kā zivju ikri. Viņa nožēlo savu piedalīšanos dievu sapulcē, kur nolemts šāds ļaunums. Līdz ar viņu raud citi dievi, tie sēž, žēlabu satriekti, sakniebtām lūpām un raud.

Beidzot septītās dienas rītā apstājas dienvīdus vēji, jūra nomierinās, plūdi krīt. Tālāk Utnapištims stāsta:

„Kad es vēroju laiku, valdīja klusums,
jo visi cilvēki bija par māliem palikuši.
Es attaisīju logu, gaisma krita uz manu vaigu.
Es nometos ceļos, sēdēju raudādams,
pār manu vaigu ritēja lejup asaras.“

Pēc divpadsmit divkārtējām stundām, astotās dienas rītā, parādījās zeme un kuģis nostājās uz Nisira kalna (pie kādas Tigras pietekas).

Sešas dienas stāv kuģis uz vietas, bet Utnapištims nedrīkst izkāpt.

„Kad atnāca septītā diena —
izlaidu balodi un palaidu to vaļā.
Balodis lidoja šurp un turp,
bet tā kā nebija dusas vietas, atgriezās atpakaļ.
Es izlaidu bezdelīgu un palaidu to vaļā, —
bezdelīga lidoja šurp un turp,
bet tā kā nebija dusas vietas, tad tā atgriezās atpakaļ.
Es izlaidu kraukli un palaidu to vaļā, —
krauklis aizlidoja, redzēja ūdeni plokam,
ēda, bradāja, karkšķināja un negriezās atpakaļ.“

4) Mīlestības un auglības dieve — visu ļaužu māte.

Tā nu bija zīme, ka var jau kuģi atstāt. Vispirms Utnapištims upurēja upuri un kaisīja vīraku, lai pievilinātu dievus.

Dievi oda smaržu,
dievi oda saldo smaržu,
dievi pulcējās kā mušas ap ziedotāju.

Arī Ištara pienāk, viņa paceļ kakla rotu, ko tā pati nēsā, ko pats Anu tai pagatavojis:

„Jūs, dievi, kas še esat;
Tik tiešām, ka es neaizmirsīšu savu kakla rotu,
tik tiešām es atminēšu visas šīs dienas.
Mūžam es tās neaizmirsīšu.
Lai pulcējas dievi pie upura,
tik Enlils nedrīkst nākt pie upura,
tāpēc ka viņš neapdomīgi sacēla vētru
un sūtīja postu maniem ļaudīm.“

Tik līdz atnāca Enlils,
viņš ieraudzīja kuģi, gauži noskaitās,
bija dusmu pilns par dieviem, par Igegiem.¹⁾
Tad atdarīja Ea savu muti un teica,
sacīja uz varoni Enlilu;

„Ak tu gudrinieks starp dieviem un varoni!
Cik neapdomīgs tu biji, ka sūtīji plūdus.
Grēciniekam uzliec viņa grēku nastu,
negantniekam — viņa negantības;
bet esi žēlīgs, neizdeldē,
esi pacietīgs un tūlīt neiznīcīni cilvēci.“

Plūdu vietā viņš būtu varējis uzsūtīt cilvēkiem meža zvērus, lauvas un leopardus, badu un mēri. — Beigās Ea atzīstas arī puslīdz, ka viņš veicinājis cilvēku izglābšanos:

„Es pats neesmu atklājis lielo dievu nodomu,
„Augsti gudrajam“ es sūtīju sapņus, —
tā viņš dabūja dzirdēt dievu noslēpumu.
Tagad dodiet par viņu spriedumu.“

Tā Ea pārmet Enlilam nevērību pret dievbijīgo Utnapištīmu un vispār pret visu cilvēci, kas ar saviem upuriem sa-

1) Ziemeļdebess zvaigžņu dievības, šai vietā dievu kopapzīmējums.

gādā dieviem prieku. Enlils klusuciedzams atzīst Ea's pārākumu. Tad Ea vaināgo savu labvēlību pret Utnapištimu. Viņš ieiet kuģī, satver Utnapištimu un viņa sievu pie rokas, izved viņus ārā, liek viņiem nomesties ceļos, aizkar viņu pieri un svētī viņus, paceldams dievu kārtā:

„Agrākos laikos bija Utnapištims cilvēks,
tagad viņš ar sievu būs mums dieviem līdzīgs,
lai viņš dzīvo tālumā pie straumju grīvas.“

Tā arī notiek: Utnapištimam ierāda par dzīves vietu svētlaimīgo zemi tālumā pie Eufratas un Tigras grīvas.*

Par citu Utnapištima biedru likteni nekas netiek stāstīts Gilgameša eposā, bet šai ziņā atkal atrodam aizrādījumus priesterā Bērōsa ap 300 g. pr. Kr. atstāstītā teikā. Tie atgriezušies savā agrākā dzīves vietā, nodibinājuši pilsētas un atjaunojuši agrāko kultūru. Lūk, kādēļ kuģī bija jāņem līdz amatnieki.

13. Seno austrumu pasaules uzskats. Īpašu ievēribu pelna seno austrumu, it īpaši Babilonijas un Asirijas, pasaules uzskata pamatdoma par vienu pasaules pamatlikumu. Visā pasaulē izpaužas viena dievišķa spēka darbība, rīcība un atklāsme. Kosma periodiskajā gaismas un tumsas, vasaras un ziemas, ziedēšanas un vīšanas, dzimšanas un nāves mijā, valda viens vienīgs dievības likums, kas pie tam saista savstarpīgā harmonijā debess un zemes notikumu gaitas: viss, kas ir un notiek zeme virsū, atbilst pilnā mērā lietām un parādībām, kas ir un notiek debesīs. Tāpēc arī iespējams, it īpaši no zvaigžņu kustībām un viņu konstellācijām, izzināt dievības gribu. Zvaigžņu debess ir grāmata, kur ierakstīts viss, kas pagājis, kas notiek un arī kas vēl nāks. Un tā kā pasaules visumā viss norisinās saskaņā ar skaitļos aprēķināmiem likumiem un kārtīgos noteiktos laika posmos, tad skaitlis top par kaut ko svētu un kalendārs par reliģijas sastāvdaļu. Kurš skaitlis — 3 vai 7 vai 12, 2 vai 5 vai 9 — to nosaka atsevišķā tautā katrreiz sevišķie apstākļi, kas nokārto arī kalendāra iekārtu: vai diena sākas vakarā vai rītā vai pusnaktī, vai gads sākas pavasari vai rudeni vai ziemu. Pasaules dzīves gaitā paredz vienu lielu

laikmetu sekojam otram; pastāvīgā periodiskā mija dod cerības un rada ticību, ka nāks jauns laimīgs laikmets, ko atvadīs valdnieks-pestītājs. Pasaulei ir tāpat savs pavasaris un rudens un atkal pavasaris. Pazīstama ir teika par kādreizējo laimīgo zelta laikmetu, kam sekojis mazāk laimīgais sudraba laikmets, tad vēl grūtākie vara un dzelzs laikmeti. Bet līdzās tai stāv ticība, ka pasaules un cilvēku liktenis atkal atjaunosies un uzlabosies.

Cilvēks ir dievības un kosma attēls mazumā. Arī viņa dzīve iet analogijā ar pasaules dzīvi, un viņa likteņi rakstīti debesīs. Šai uzskatā ir astroloģijas sākumi.

Ķīniešu reliģijā attīstījusies radniecīga mācība par Tao (= ceļu), vienu lielu likumu, kas valda makrokosmu (pasauli) tāpat kā mikrokosmu (cilvēku) un kas apzīmē tiklab dabas likumu un pasaules kārtību, kā cilvēku dzīves tikumisko kārtību un pareizo ceļu.

Indiešu Vēdos līdzīgs jēdziens ir Rita (Rta) un irāniešu Avestā — Arta.

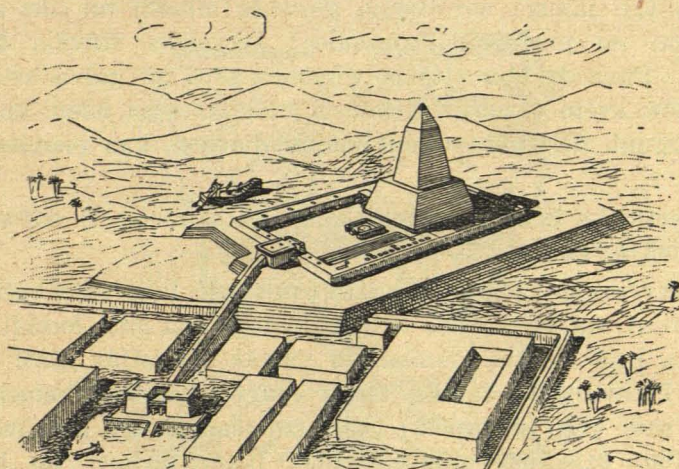
11. Kults: kulta iekārta.

1. **Kulta vieta un laiks.** Atzīdams reliģijā augstākus dievišķus spēkus, cilvēks gribēja godināt tos un ierosināt un nodrošināt viņu darbību savā labā. Šai nolūkā viņš iekārtoja kultu (latīniski: cultus = apstrādāšana, godināšana) un ar svētu vārdu un darbību palīdzību centās panākt augstāko spēku labvēlību pret sevi.

Dabiska vieta kultam bija tur, kur bija noslēpumainā spēka mītne jeb „spēka centrs“. Tā bija svēta vieta — svētnīca. Pirmatnējie cilvēki iekārtoja to tādā vietā, kur vēroja kādu „spēka nesēju“, kādu spēka apbalvotu priekšmetu vai gara apdzīvotu vietu, piem.: pavards, sliexnis, akmenš, kalns, avots, koks, kaps. Šādām vietām bija arī patversmes (asila) raksturs; tur varēja paglābties vajātie. Dievticībai attīstoties, svētnīcas tapa par dievu mītnēm, kur dievi apmetās kopā ar saviem tēliem vai simboliem. Svētnīcu vieta un stāvoklis

bija atkarīgs no dažādiem lēzējumiem; parasta bija orientācija (virziens pret austrumiem). Sk. 17. zīm.

Arī kulta laika izvēli pirmatnējs cilvēks saistīja cieši ar zināmiem laikmetiem un dienām, kas bija noteiktas viņa ticējumos. Dabas spēku kults bija atkarīgs no dabas parādībām attiecīgajos gada laikos un no zemkopja darba posmiem (piem.: dabas atmodas svētki, lielāko tiesu arī gada sākums —

17. zīm. Obelisks saules svētnīcā Abusirā Ēģiptē. Uz mākslīga paaugstinājuma atrodas slēgtu telpu ierobežots atklāts pagalms, kuŗa rietumgalā uzcelts uz piramīdas veida paaugstinājuma obelisks. Austrumos no tā liels alabastra altāris. Saules pirmie un pēdējie stari atmirdzēja obeliska virsotnē, kad tā pati nebija apakšā redzama.

pavasārī, pļaujas svētki utt.). Debess ķermeņu godināšanas laiks bija atkarīgs no viņu astronomiskā stāvokļa: saules godināšana notika, viņai lecot; mēness svētki — jaunā mēnesī, saules svētki — saulgriežu laikā utt. Dažas dienas vispār atzina par labvēlīgām dažādiem darbiem un pasākumiem (dies fasti un nefasti, sabats). Arī dienai un naktij bija kulta ziņā katrai savs raksturs: dažus rītus varēja izpildīt tikai dienu (piem., Jumja ķeršanu), citus, kā dažu pazemes dievu kultu, tikai nakti.

2. **Kulta darbinieki un sabiedrības.** Kulta izpildīšana pienācās personām, kas pašas bija apveltītas ar pārdabisko spēku, pašas bija svētas (svētnieki). Tie bija ģimeņu vai cilšu vecākie, burvju ārsti (šamani), tad priesteri kā īpaša svēta kārta. Uz kulta darbību viņi mēdza īpaši sagatavoties, piem., ar gavēni un askēzi.

Visvecākā kulta sabiedrība ir ģimene. Senās Romas parās sastopamas atliekas no ģimenes kulta laikiem. Svētās durvis (= jānu) norobežoja ģimenes mitekli un līdz ar to svētnīcu no profānās ārpasaules; svešnieks stāvēja ārpus kulta. Pavards bija altāris, ģimenes tēvs un galva ar savu ārkārtējo svēto varu — priesteris. Meitas nesa ūdeni un sargāja uguni, dēli pūta uguni mājas dieviem, kas piemita pavardā.

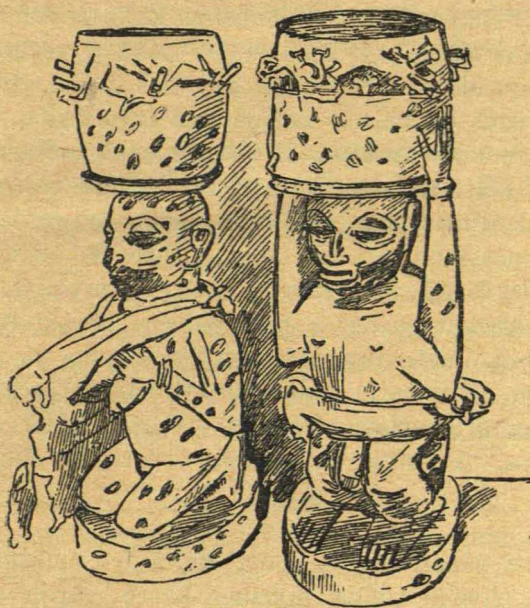
Svētnieka loma ir saimniekam (un saimniecei) dažos latviešu mājas kultos.

Cilts organizācijā galvenais priesteris bija cilts vecākais (virsaitis), un viņa kulta dalībnieki bija visi cilts locekļi. Jo plašāka bija sociālā vienība, jo vairāk izvirzījās īpaši svēti vīri. Pirmatnējās tautās tie ir burvju ārsti (Ziemeļāzijā viņus sauc par šamaniem), kas uzņemas sniegt pārcilvēcīgu palīdzību, dziedināt slimos, gādāt lietu, nodarīt ko ļaunu ienaidniekam utt. Viņi arī stājas sakarā ar gariem, lai ietekmētu tos cilvēkiem labvēlīgā virzienā, lai izzinātu viņu prātu utt. Viņi lieto dažādus rīkus, piem. garu bungas, kas var izdot šausmīgu troksni un noder garu aicināšanai, aiztrenkšanai un oṛākulu iegūšanai (sk. 18. zīm.).

Veselas tautas vai valsts reliģijā sastopama īpaša priesteru kārta, kas sava svētā amata varā veic starpnieku pienākumus starp cilvēkiem un dieviem un ir turklāt lietpratēji savā arodā, un kas zin, kādiem vārdiem, kustībām un līdzekļiem kults var gūt panākumus.

Īpašs svēto vīru uzdevums bija nākotnes pareģošana. Šamani, rībinādami savas bungas un mežonīgi dejodami, nonāca ekstazē, kur deva „dievišķus“ padomus un oṛākus. Pītija Delfos priekš atbilžu došanas apreibinājās no zemes spraugas nākošās gāzēs. Sapņus uzskatīja par nākotnes vēst-

nešiem, tikai bija jāprot tos iztulkot. Pareģoja jeb zīlēja ar lozi, pēc putnu laišanās un sastapšanās ar dzīvniekiem, pēc ziedojamu dzīvnieku iekšām, it īpaši pēc aknu veida, pēc koku lapu šalkšanas un eļļas traipiem uz ūdens. Lielajās reliģijās priesteri turēja ūrākulus savā ziņā un bija izstrādājuši pat veselas izdomātas sistēmas dažādiem pareģošanas veidiem. Piem., Babilonijā pareģošana pēc aknām bija tā izkopta, ka

18. zīm. Garu bungas Orišallas (debesdieva) svētnīcās Rietumāfrikā; uz vienām iegriezts vīrieša, otrām — sievietes tēls.

lietoja par mērauklu pat īpašas no māla izgatavotas parauga aknas ar sīku iedalījumu un uzrakstiem. Visvairāk sarežģītais pareģošanas veids ir astroloģija, kas pamatojas uz agrāk attēlotā austrumu pasaules uzskata un bija sevišķi attīstīta Babilonijā. — Pravieši sludināja, juzdamies dievības varā, kas izlietoja viņu mēli un valodu savas gribas paušanai (Sal. II.

daļā 21 §), tomēr vietām arī viņi izveidojās par ūrākula arodniekiem.

Svētiem cilvēkiem pieskaitāmi arī tie, kas veltījuši savu dzīvi dievībai, uzņemdamies dažādus īpašus pienākumus, kuŗi ierobežo citu spēku varu viņu dzīvē: romiešu vestālietes deva šķīstības solījumu, isrāēliešu nazīri necirpa matus un nedzēra reibīgus dzērienus.

Blakus tautas un valsts kultiem attīstījušies arī citi kulta veidi, kas pulcina ap sevi tikai zināmus izredzētos un norit slepenībā. Primitīvās tautās slepenas kulta savienības balstās uz kārtas (vīriešu) privilēģijām, uz dažādu vecuma pakāpju priekšrocībām utl. Piem. vīrieši pulcējas īpašos vīriešu namos un tur sievietes un bērņus neziņā par savu kultu. Vai atkal, — zināmu vecumu sasniegušie tiek uzņemti īpašās savienībās, kas ar savu kultu un mācības atziņu noslēdzas no pārējiem.

Otrs slepenu kulta savienību veids ir mistērijas (mystēriion = noslēpums), kas bija stipri izplatītas Grieķijā, Ēģiptē, Priekšāzijā un vēlāk Romas ķeizarvalstī. Mistēriju savienībās locekļus uzņēma pēc īpašiem pārbaudījumiem un iestājoties bija jāiet cauri dažādām šķīstīšanas un iesvētīšanas cēremonijām. Mistēriju kultā runāti vārdi (recitācija) bija apvienoti ar drāmatisku darbību. Pazīstamākās bija Eleusīnas, Isidas, Adōnida un Mītras (persiešu saules dieva) mistērijas.

3. Svēti vārdi. Liela loma kultā ir runātam vārdam. Pirmatņēju cilvēku ticība apbalvo katru vārdu ar attiecīgo darbības spēku. Svētība un lāsts nav tikai ļauna vai laba vēlējumi, bet patiesi reāls palīgs uz labu vai atkal konkrētas briesmas. Kas zin kāda cilvēka vai vietas vārdu, tas ir par viņu kungs. Latviešu valodas vārds „apvārdot“ arī ir liecība tādā uzskatā. Tāpēc kultā parasti ievēro lielu uzmanību vārdos. Citi klusē (romiešu atgādinājums: favēte linguis = piesargaities runā), bet priesteris runā svētos kulta vārdus. Un bieži vien, jo nesaprotamāki šie vārdi, jo lielāku piešķir tiem spēku un svaru. Tas it īpaši attiecas uz mistērijām, kur svarīgākās formulas izrunāja klusi, kamēr pirmatņējā kultā runāja lūgšanas diktā balsī.

Blakus maģiskiem vārdiem un formulām sastopamas lūgšanas, kuŗās izpaužas pirmatnējo cilvēku vientiesīgā dievbijība, — paļāvība uz dievību, pateicība, nevarības apziņa utl. Lūgšanas ir sākumā brīvas improvizācijas, kuŗās izpaužas lūdzēju tiešie ticības pārdzīvojumi un dvēseles kustības, bet drīz vien, atkārtojoties, tās sastingst noteiktās formulās. Kārtējā izkoptā kultā lūgšanas dabū arī zināmu mākslas formu: ritumu, vārdu saskaņu, teikumu locekļu parallēlismu, rindas un pantņus. Lūgšanas top par dziesmām, ko izpilda atsevišķas personas un kori. Pirmatnējās kulta dziesmas ir tomēr ļoti vienkāršas un vienmuļīgas. Kulta dziesmas pavada mūzika un deļa.

4. Svēta darbība; šķīstīšanās, ziedojumi, mistēriju kulti. Svēto kulta darbību starpā atsevišķi minami: šķīstīšanās rīti, ziedojumi (upuŗi) un kulta cēremonijas ar drāmatisku raksturu.

Kulta šķīstīšanās mērķis nav miesas tīrība un veselība, bet cilvēka sagatavošana pārejai no profānās sfairas reliģiskajā, svētajā sfairā, kur darbojas noslēpumainie dievišķie spēki, un no turienes atkal atpakaļ. Kā šķīstīšanās līdzekļus lieto ūdeni, asinis, zaļus zarus un vēl dažādas citas vielas, pat smiltis.

Ziedojumus (ziedus, upuŗus) pirmatnējs cilvēks vērtē kā darbību, kas apdzīvināta ar savu noslēpumainu spēku un tāpēc ietekmē tieši ziedojuma saņēmēju un nes svētību ziedojuma dalībniekiem. It kā brīnišķa spēka straume saista ziedojumā dievu un ziedotāju. Ziedojumu gan uzskata arī par dāvanu, ko pasniedz dievam, lai iegūtu vai nodrošinātu viņa labvēlību. Svarīgākie ziedojuma veidi:

1) Ziedojumu veltī dievam kā balvu, lai ietekmētu viņu un dabūtu uz savu pusi.

2) Ziedojumu dod dievam kā ēdienu un dzērienu, lai it kā uzturētu viņa dzīvību.

Ēdamus ziedojumus sataisija bieži par mielastu, kuŗā piedalījās ziedojuma nesēji. Viņi apēda labākos gaļas gabalus, atstājot dievam tikai kaulus, iekšas un noteiktu gaļas gabalu,

ko tad visu kopā ievīstīja taukos un sadedzināja uz altāra. Tāds mielasts bija svēts, viņa dalībnieki apzinājās cieši saistīti ar savu kulta dievu un savā starpā.

3) Ziedojumus dod, lai salīdzinātos ar dievu, lai aizsegtu pārkāpumu. Reizēm ar šiem ziedojumiem bija saistītas dīvainas idejas. Domāja, ka var kādam dzīvniekam vai cilvēkam uzkrāut veselības sabiedrības grēkus un ļaunumus un tad līdz ar viņu („grēka āzi“) iznīcināt — sadedzināt, aprakt vai aizdzīt prom.

4) Sakramentālā ziedojumā mielasta dalībnieki bauda svētā dzīvnieka gaļu kā paša kulta dieva miesu. Šo ziedojumu izejas punkts ir pirmatnējs ticējums, ka kāda dzīvnieka vai cilvēka miesu (sirdi u. c.) iebaudot, uzņem arī viņa spēku un raksturu. Grieķu veģetācijas dieva Dionīsa svētkos, t. s. orgijās, mistēriju dalībnieki ekstazē saplosīja vērsi, kuņģa šķīta parādāmiešus pašu dievu, un aprija asinainos gaļas gabalus.

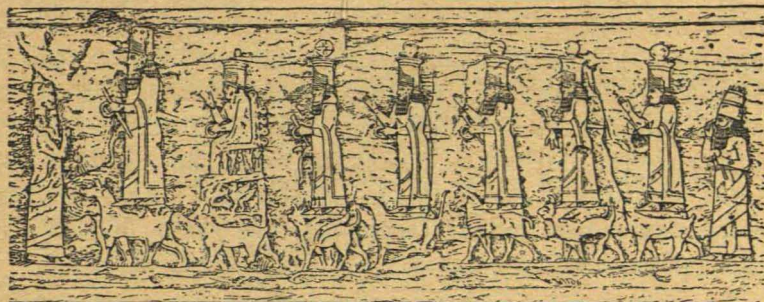
Daudzreiz ziedojumus dod, izpildot dieviem iepriekš dotu solījumu (votīvziedojums). Par iegūto palīdzību veltīja dieviem dāvanas, piem. atveseļojušies slimnieki atnesa vaskā, sudrabā vai zeltā izlietu slimo locekli.

Ziedojamās priekšmetus var iedalīt neasinainos un asinainos. Neasinainie ziedi ir dažādas ēdamlietas (augļi, labība, maize, olas, ūdens, piens, vīns, eļļa utt.), bet arī drēbes, greznuma lietas, ieroči utt. Maģiska nozīme bija matu ziedojumiem.

Asinainiem ziediem lieto nokautus dzīvniekus: to asinis, taukus, vai citu kādu gabalu, zināmās reizēs arī visu dzīvnieku. Ziedam ņēma tikai veselus un normālus dzīvniekus. Dzīvnieku sugu izvēlē bija dažādas trādicijas. — Ziedojumu mielastos lika vienu daļu uz altāri, otru izdalīja mielasta dalībniekiem.

Ziedu sadedzināšana ir ieviesusies samērā vēlu un uzskatāma par izsmalcinātas reliģiskas atziņas prasību, kas izriet no vairāk garīga dievības priekšstata. Kā altārus lietoja dabiskus klints blukus un akmeņus, tad zemju uzbērumus un beidzot krāšņus mākslas darbus no akmens un metalla. Olimpā ziedojumus dedzināja uz milzīgas pelnu un kaulu kaudzes bez īpaša altāra. Pazemes gariem un dieviem ziedojumus ieraka vai ietecināja zemē.

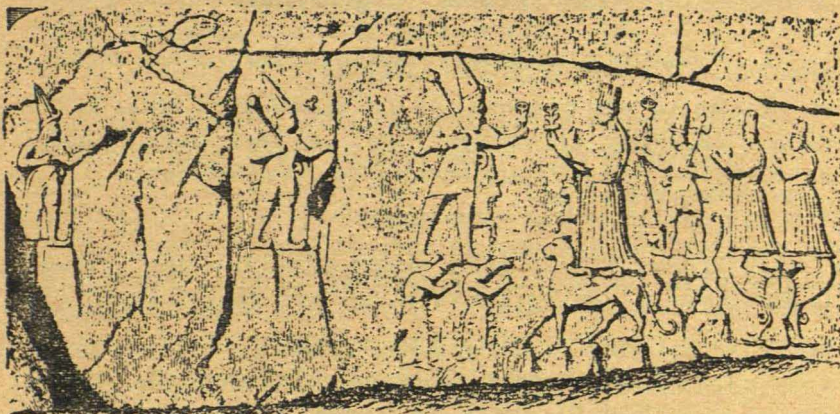
Ipaši vēl minama cilvēku ziedošana. Vispirms, laikam, nokāva cilvēkus un dzēra viņu asinis, lai iegūtu viņu spēku.

19. zīm. Asīriešu dievu procesija ar Ašur'u kā augstāko dievu priekšgalā. Dievus nes mītoloģiski dzīvnieki.

Vēlāk ķērās pie cilvēku ziedojumiem kā sevišķi vērtīgiem īpašos spaidu brīžos. Cilvēku ziedojumus iznīcinājusi tikumiska cilvēcības apziņa: vispirms tikai atļāva ziedojamo cilvēku izpirkt ar kādu dzīvnieku, vēlāk pavisam atcēla cilvēku ziedošanu.

Kultā lietotās kvēpināmas vielas bija galv. kārtā vīrāks un citi smaržīgi sveķi. Kvēpināšanai ir parasti ļaunu spēku at-

20. zīm. Hetiešu dievu procesija. Vidū augstākais dievs uz divu cilvēku (laikam priesteru) galvām, viņam pretim „lielā dievu māte“ ar vaiņagu mūra veidā, uz pantera.

vairīšanas un šķīstīšanas uzdevums. Kvēpina gan atsevišķi, gan kopā ar citiem ziedojumiem.

Kulta drāmā attēloja kādus svētus mītoloģiskus notikumus, kas bija attiecīgā kulta pamats, piem.: Kores (Persefones) nolaupīšanu Eleusīnā, Osīrija nāvi un augšamcelšanos Ēģiptē, sk. 50. s. lpp. utt. Galvenā persona uzvedumos bija attiecīgais kulta dievs jeb dieve; un draudze, piedalīdamās mistērijās, ieguva līdzdalību dievišķajā balvā, ko šis dievs bija atnesis (pestīšanu, nemirstību). Mistērijas drāmas galveno personu sauca par vadoni (archēgu), kas savus draudzes locekļus mistiskā kārtā saista ar sevi un aizrauj sev līdz.

Ar zināmu drāmatisku darbību bija saistītas arī svinīgas dievu procesijas (gājieni), kur priesteri devās ar viena vai vairāku dievu tēliem nešus vai vešus no vienas svētnīcas uz otru, vai pat no pilsētas uz pilsētu. Bābelē īpašos Cagmuk svētkos (astonas dienas pēc jaungada) Marduks ieradās svinīgā procesijā no savas svētnīcas pa Bābeles galveno ielu tā sauktajā Likteņa namā, lai tur, citiem dieviem klātesot, izlemtu jaunā gada likteni. Šo procesiju izveidoja kā lēzētās debesu procesijas atdarinājumu. Zīmējumos dievu procesijas bieži tēlotas mītoloģiskā veidā, sk. 19. un 20. zīm.

12. Kults: lūgšanas.

1. Primitīvas lūgšanas. Lūgšanu saturs ir ļoti dažāds.

Uzruna un piesaukšana reizēm tieši sākas ar vārdiem: „Klausies, klausaities!“ vai: „es tevi saucu, atbildi!“ un var būt ļoti īsa: tikai dieva vārda „pieminēšana“.

„Ak, tu lielais Dievs, tur augšā!“

„Visu tēvs, viņš ir svēts, viņam nevar tuvoties.“ (Herero tautas lūgšana, ejot gažām svētajam radišanas kokam.)

„Kad tu, Dievs, kāp augšup,
tad arī es ceļos no savas guļas vietas.“

„Kad tu, Dievs, kāp zemē,
tad arī es eju dusēt.“

(Samojedietes rīta un vakara lūgšana saulei.)

Žēlabas un nopūtas:

„Ko es esmu darījis, ka tu mani tā sodi utt.“

*Es tevi gauži lūdzu, tu kundžu kundze, tu dievju dieve,
Ištara, visu mājokļu valdiniece, cilvēku vadītāja!..
Cik ilgi vēl, mana kundze, mani pretinieki dzīsies man pakal,
ar kūdīšanu un nepatiesībām ķaldinās ļaunus nodomus?
Cik ilgi vēl vajātājs, mans naidnieks, man uzglūnēs,
cik ilgi vēl, mana kundze, nelietis bruks man virsū?..
Es gaudoju kā balodis nakti un dienu.
Esmu satriekts un raudu sāpīgi,
vaimanas un nopūtas moca manu sirdi.
Ko esmu darījis mans dievs, mana dieve?
It kā es nebūtu tev bijību rādījis, tā man klājas...
Es ceru, mana kundze, uz tevi; mans prāts griežas uz tevi.
Es gauži lūdzos tevi, tik tevi, atraisi manu lāstu,
atraisi manu vainu, manu noziegumu, manu negantību un
manu grēku;
Piedod manu noziegumu, pieņem manas gaužās lūgšanas!
Pieņem manu pazemošanos: klausī manu lūgumu!
Raugies uzticīgi uz mani, pieņem manu lūgšanu!..
Dod man līdzdalību pie tavas bagātīgās žēlastības!
Kas mani redz uz ielas, lai cildina tavu vārdu,
un es gribu godināt ļaudīs tavu dievišķo varu un tavu stiprumu:
Ištara ir dižena, Ištara ir valdiniece!*

(Lūgšana Istarai, pavisam 105 rindas.)

„Vai Dieviņ, grūtas dzirnas, nevar vaira kustināt;
Vai Dieviņ, grūts mūžiņš, nevar vaira piedzīvot.“

(Latv. tautas dziesma.)

Lūgumi — pēc dzīvības un veselības, aizsardzības, barības, lauku auglības, ganāmpulku vairošanās, bērnu svētības, īpašumu apsardzības, arī pēc burvību izdošanās utt. un arī aizlūgumi — par sievu un bērniem, par cilti utt. (parasti ir klāt norādījumi uz ziedojumiem, vai ziedojumu solījums):

„Zirņus, ko baltie ēd, es arī labprāt ēstu.“ (Kāda mežoņa lūgšana pačeregu cilti; vārdus atkārto pēc patikas un vajadzības.)

„Še saņem kaut ko labu, ko ēst. Papūlies tad nu, lai man pagadās labs medījums — kenguru. Varbūt tad tev vēl kas labs atleks.“ (Austrāliešu nēģera lūgšana-solījums.)

„Lielā čūska, visu radītāja, parādies! Uzskati šo ziedoto cūku. Ēdi savu daļu no tās un palīdzi mums pret mūsu ienaidniekiem. Mēs dosim tev arī no tām cūkām, kuņas vēl iegūsim.“ (Floridas mežoņu lūgšana.)

„Še jums vērsēns, jūs mūsu tautas gari! Es jūs lūdzu, piešķiriet man veselību, lai es varu dzīvot laimīgi. Tu, NN, esi man žēlīgs, tāpat tu, NN utt.“ (Culu kaferu lūgšana.)

„Dārgie aizgājēji, piedodiet mums mūsu noziegumus, ko mēs nezinot, aiz aizmāršības esam pielaiduši. Nedarait mums neko ļauna, ja mēs aiz pārskatīšanās neesam kādam nesuši ziedojumus.“ (Pšavu cilts lūgšana — Kaukazā.)

„No mūsu lopiem, mūsu aitām, mūsu cūkām un mūsu labības mēs apgādājām ziedojumu un ziedojam to tev. Tagad dari mūs bagātus. Liec mūsu ganāmiem pulkiem tā vairoties, ka tie neietilpst mūsu laidos; piešķir mums tikdaudz bērnu, ka vecāki nevar spēt visus apgādāt un apkopt, tā ka tie staigā apdegušiem nagiem; lai mūsu galvas ik uz soļa atsitas pret misiņa podiem, kas neskaitāmā daudzumā karātos pie mūsu pažobelēm, lai žurkas mūsu mājās taisa midzeņus no zīda un purpura lupatām; lai visas zemes kraukļi un vanagi sapulcējas mūsu ciema kokos, tāpēc ka tur tiek zvēri kauti katru dienu. Mēs esam mulži un nezinām, kas mums vēl varētu noderēt. Tu zini, kas mums labs. Dod mums to utt.“ (Khondi cilts lūgšana zemes dievei, ziedojot cilvēku.)

Lūgšanā var izskanēt arī mēģinājums dabūt dievu uz savu pusi ar pārliecināšanu, uzslavu, draudiem, līdzietības modināšanu utl. Bet bieži vien izteikta dziļa pašlāvība un padevība.

*Dievs, es tevi nepazīstu, bet tu mani pazīsti,
tava palīdzība man nepieciešama.*

(Karaibu salas iedzīvotāju ikdienas lūgšana.)

*Šamaš, debess un zemes ķēniņ, kas vada visu, kas augšā
un apakšā,

Šamaš, mironi atdzīvināt, saistīto atraisīt — stāv tavā varā!

Nepiekukuļojamo tiesnesi, kas vada cilvēkus;
spoži uzlēcošā valdinieka cēlā atvase,
stiprais spīdošais dēls, zemju gaisma,
visu debess un zemes lietu radītājs esi tu, Šamaš'.*

(Šai uzrunai seko lūgums atsvabināt lūdžēju no lāsta, kas gul uz viņa. Teksts no senās Babilonijas.)

*Tu Vakanda¹⁾, tu esi saule!

Šai salā (= pasaulē) tu vadi visu, kas kustās, arī cilvēkus,
un ja tu kādam esi nolīcis,
ka pienākusi viņa pēdējā diena zemes virsū,
tad tas tā notiek.

To nevar vairs atbīdīt uz vēlāku laiku.

Tādēļ, Vakanda, es lūdzu tavu labvēlību.*

(Siuksu indiāņu lūgšana ceļā.)

*Izglāb mūs no bada nāves,
tu taču esi mūsu tēvs un mēs — tavi bērni,
un tu esi mūs radījis.*

(Kondu lūgšana ilgāka sausuma laikā.)

*Tu Tsuigoa²⁾,

tu tēvu tēvs,

tu esi mūsu tēvs.

Lai pērkona mākoņi gāž straumes,

lai mūsu ganāmpulki dzīvo,

lai mēs varam dzīvot.

Patiesi es esmu gauži nevarīgs,

aiz slāpēm, aiz bada.

Kaut es varētu dabūt ēst lauka augļus.

Vai tu neesi mūsu tēvs,

tēvu tēvs,

tu Tsuigoa?

Kaut mēs varētu tevi slavēt!

Kaut mēs varētu tev atkal atpakaļ atdot!

Tu tēvu tēvs,

tu kungs,

tu Tsuigoa.*

(Khoikhoi lūgšana.)

1) Vakanda siuksiešiem ir viss, kas pārdabīgs un spēka pilns, — tā nepersonīga vara, kā arī „lielais gars“.

2) Tsuigoa — pirmtēvs un debesu dievs.

*Vectēvs! tu tas esi,
kas paceļ, un tūlīt zibšņo,
kas apgriežas, un vējš pūš,
kas grozas, un zeme trīc,
kas sagrauj.

Tu esi vectēvs,
kam zāle — mati, koki — ribas,
akmeņi — kauli, māli — miesas.
Tu esi zāles pirmsākums,
jūras augu pirmsākums, staipekļu pirmsākums...

(Bataku ziedojuma lūgšanas sākums.)

2. **Kulta himnas.** Netrūkst arī slavas un pateicības lūgšanu. To starpā īpaši minamas himnas, ko priesteru kori dziedāja lielajiem dieviem oficiālajos svētkos viņu svētnīcās.

Gabali no kādas Indra himnas.

*1) Indra varoņdarbus gribu tagad sludināt, pirmos, ko pārkoņrungas kungs izdarījis. Viņš nonāvēja čūsku¹), izurba ceļu pie ūdeņiem. Viņš pāršķēla vēderu kalniem.

2) Viņš nonāvēja čūsku, kas gulēja uz kalna... Kā maujošas piena govīs auliem plūda ūdeņi lejup tieši uz jūru.

4) Kad tu, Indr', nonāvēji čūsku pirmdzimto, kad tu zinīcināji mānītāju māņu mākslas, tad tu radīji sauli, debesi, rīta blāzmu un neatradi vairs nevienu ienaidnieku...

14) Kādu čūskas atriebēju tu ieraudzīji, Indr', kad tev, viņas kāvējam, bailes mātās virsū sirdij, kad tu aizsteidzies pār 99 upēm baiļu pilns, kā ērglis pa gaisiem.

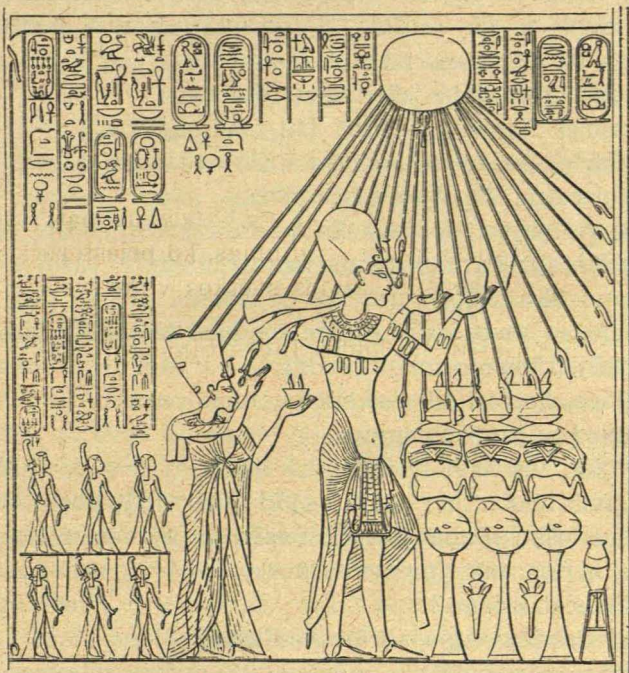
15) Indrs ir valdnieks par to, kas brauc, un to, kas izjūgts, par to, kam gluda piere, un to, kam ragi, — viņš, kam pārkoņrunģa rokā. Kā karalis viņš valda pār zemēm. Kā riteņa gabali aptver spieķus, tā viņš visas lietas.

(No Rigvēda.)

1) Laikam Indra mītiskais ienaidnieks, daimons, ko viņš uzvarēja negaisa cīņā, sk. 50. lpp.

Echnatona (Amenhotepa IV., ap 1375. g.) Saules himna.

*Slava, slava horizontu Horam, līksmojošam horizontā,
viņa vārdā — Šu,¹⁾ kas ir Atons,²⁾ mūžīgi dzīvojošais.
Atons dzīvojošais, mūžīgais,
saules, debess un zemes un Atona mājas valdinieks horizontā!
Cik skaista ir tava lēkta horizontā, ai Aton, mūžīgais!

21. zīm. Echnatons ziedo Atonam (saules ripai). No ripas iziet stari, kas savās rokās sniedz dzīvības zīmi. Aiz Echnatona viņa sieva un sešas meitas.

Tu uzlec austrumu horizontā,
tu pildi zemi ar saviem daļumiem.
Tu esi daiļš, liels, gaiši skaidrs, augsts pār visu zemi;
tavi stari aptver visas zemes, ko tu esi radījis.

1) Šu — gaisa dievs, šē it kā viens Atona atklāsmes veids. Tādā pat nozīmē himnā minēti Hors un Re.

2) Aton burtiski apzīmē saules ripu (disku). Echnatons lieto šo vārdu kā vienīgās augstākās dievības apzīmējumu.

Tu Re, tu saisti tās ar savu mīlestību.

Tu esi tāls, bet tavi stari ir zemes virsū...

Horizontā tu noriet — un zeme ir tumsā, kā mirusi.

Ļaudis gul savos mājokļos, apseguši galvas,
viens otru neredz.

Viņu mantu zem galvām nolaupa, un viņi to nemana;
lauvas iznāk no saviem midzeņiem, un visas čūskas dzeļ;
zeme klusē, jo tās radītājs nomierinājies savā horizontā.

No rīta tu apgaismo zemi;

tu aizdzen tumsu un sūti savus starus;

abas zemes līksmo, pieceļas (tu modināji tās),

nomazgā savus locekļus, ņem drēbes;

rokas paceļas, slavējot tavu lēktu.

Visa zeme ķeras pie sava darba.

Dzīvnieki apmierinās ar saviem stādiem,

koki un zāles zaļo,

putni laižas savos purvos, viņu spārni teic tavu garu,

lopi lēkājot līksmo un putni lido, —

viss dzīvo, kad tu to uzskati.

Kuģi peld augšup un lejup, —

tev spīdot, visi ceļi ir atvērti;

upju zivis lēkā: tavi stari iespīd jūru dziļumos.

Tu radi cilvēku pēcnācējus, dodī dzīvību bērniem mātes miesās,

apmierini tos, lai viņi neraudātu,

mīlestības dziedonis!

Tu dod dzīvības elpu savām radībām.

Kad tās savā dzimšanas dienā atstāj mātes miesas,

tu atver viņu muti, lai tās runātu.

Putniņš runā jau čaumalā:

tu piegādā viņam gaismu, lai uzturētu viņa dzīvību,

un dodī tam spēku, lai tas sasīstu olu.

Cik daudz ir tavu radību!

Tu radīji zemi pēc savas gribas, tu vienīgais!

Cilvēkus, dzīvniekus, visu, kas iet zemes virsū un laižas gaisā,

Siriju, Nubiju un Ēģiptes zemi.

Tu noteic katram savu vietu un pagatavo visu viņam vajadzīgo.

Ļaužu valodas ir dažādas viņu runās,

arī viņu ārējais izskats ir dažāds un viņu ādas krāsa,

ai norobežotājs, kas norobežoja zemes.

Tu pazemē radīji Nilu un vadi to pēc savas gribas,
lai sniegtu dzīvību cilvēkiem, ko tu radīji, ai valdiniek...

Cik brīnišķi ir tavi lēmumi, laikmetu valdiniek!

Tu radīji debess plašumu,

lai tai spīdētu un apskatītu visu, ko tu radījis.

Tu spīdi savā Atona veidā;

visas acis vērstas uz tevi,

jo tu — dienas saule zemes virsū.*

(No oriģināla tulkojis Fr. Balodis).

3. Svētceres stāvoklis un žesti. Lūgšanu pavada dažādi žesti. Paraša nosaka ķermeņa stāvokli. Visparastākā, īpaši kultūras tautās, ir stāvēšana kājās pa lūgšanas laiku, piegriežot seju dievībai. Bieži sastopama mešanās ceļos, sevišķi dabas tautās, bet reizēm lūdžēji te arī tup jeb sēž zemē. Ļoti pazīstama ir arī krišana zemē zināmos lūgšanas momentos, aizķaŗot zemi ar rokām vai ar galvu (smakru, muti, pieri). Reizēm arī visu lūgšanu skaita, gulot zemē. Sastopama tāpat noliekšanās, noliecot ķermeni vai galvu lūgšanas sākumā vai pa tās laiku, vai pat ķermeņa apgriešanās apkārt. Reti var sastapt lēkāšanu.

Rokas visbiežāk paceļ un izpleš, piegriežot plaukstas pielūdzamai būtnei, reizēm gan tikai vienu roku. Dīvaina ir abu roku turēšana virs galvas, vai vienas rokas pielikšana pie galvas. Bieži pa lūgšanas laiku vai beigās plaukšķina rokas. Veca paraša ir sišana pa krūtīm. Pielūdzot zemes vai pazemes dievības, izstiepa rokas lejup vai aizkāra un pat dauzīja zemi. Roku salikšana arī ir veca paraša (indiešu, ģermaņu), tāpat vienas rokas ielikšana otrā un pirkstu sakrampēšana. Arabieši un turki sakrustoja rokas uz krūtīm. Vietām sastopama dīvaina paraša — sakrustot rokas uz muguras.

Dažās tautās, piem. semītos, bija paradums glāstīt dievu tēlus. Romieši labprāt apkampa altāri. Plaši izplatīta paraša skūpstīt kulta tēlus un simbolus vai mest dieviem tālumā (debēs) rokas skūpstus.

Diezgan plaši pazīstama prasība novilkt apavus, ienākot svētnīcā vai zināmu kulta cēremoniju laikā. Prasībai — atklāt

galvu vai pat ķermeņa virsdaļu — var nostādīt blakus citur sastopamo prasību — aplāt galvu, arī muti un rokas.

Šīs parašas ir vecas, un katra tauta uzglabā tās savā īpatnējā veidā, saskaņā ar savām tradīcijām. Tais izpaužas bijība pret dievību, paša nevarība, atkarība un ilgas.

13. Nācionālās reliģijas.

1. **Dievu sistēma.** Kad atsevišķas ciltis apvienojas vienā tautā vai sīkākas politiskas vienības (novadi, pilsētas) vienā valstī, reliģiskā dzīve iegūst plašāku apvārksni. Atsevišķu vietu un cilšu dievības top pazīstamas visas nācijās vai valsts apmērā. Rodas vesela rinda dievu un dievju, kuŗu vidū dažī paceļas pāri par citiem. Priesteru kārtā, kas oficiālajās svētnīcās kopj dievu un dievju kultu un krāj un izveido mītus, sakārto dievu saimi vienā sistēmā.

Dažādas atsevišķas radniecīgas dievības apvieno vienā īpatnī, piedodot pamatbūtnei dažādus pievārdus. Katra dievība dabū savu noteiktu un norobežotu darbības aploku. Izstrādā mītus par dievu rašanos (teogoniju) un viņu savstarpējām attiecībām. Pazīstamākais piemērs ir seno grieķu politeistiskā sistēma, kas visus dievus un dieves padarīja par vienas lielas Olimpa ģimenes locekļiem ar Zevu kā cilts tēvu un ģimenes galvu priekšgalā. Visi pārējie „valdošie“ dievi bija viņa brāļi, viņa māsas, viņa dēli, meitas utt. utt. Viens brālis Poseidons valdīja jūras, otrs brālis Aīds — pazemi, Zevs pats — pirmatnējais debesu un gaismas dievs, bija valdinieks pār visu pasauli, dievu un cilvēku tēvs, visu dievišķo un cilvēcīgo tiesību un iekārtu pārstāvis un sargātājs. Viņam radās vesela rinda pievārdu (Sōtēr un Eleuthērios = glābējs, palīgs, pestītājs; Herkeios = mājas sargs, Polieūs = pilsētas sargs, Horkios = zvērastu apsargātājs un Xenios = viesmīlības patrons), kas norāda uz viņa daudzpusīgo darbību. Min arī dažādus garus un dievības, kuŗus viņš sevī uzsūcis. Lielākā daļa jaunāko dievu: Aress, Hēfaists, Hēbe, Apollons, Artemida, Herms, Atēna, Persefone, Dionīss, mūsas (mūzas), charitas un horas, tāpat arī daudz varoņu — pusdievu (Hērakls, Dioskūri, Per-

sejs, Minōjs, Sarpēdons, Radamantijs, Aiaks u. c. bija viņu bērni. — Homēra un Hēsioda apstrādātie mīti tēloja dievu dzīvi cilvēku veidā (antropomorfisms), lielie grieķu tēlnieki veidoja viņu sejas diženā apskaidrotā cilvēcībā, un celtnieki darināja viņu svētnīcās lepnus krāšņus dievnamus. Olimpā iedomājās it kā akropoli, kur mīt Zevs ar savu galmu, pēc zemes valdinieku parauga.

Līdzīgs sistematizācijas darbs ir noticis arī citur. Austrumos dievu sistēmu pamatā gan vairāk liktas valdinieka (augstākā dieva) attiecības pret augstāko ierēdņu kopību (dīvānu), ģermāņu Odins atkal vairāk līdzinās ģermāņu cilts virsaitim utt. Katras tautas dievu sistēmai ir savs īpatnējs raksturs. Dievu antropomorfizēšanā vistālāk gājuši grieķu dzejnieki.

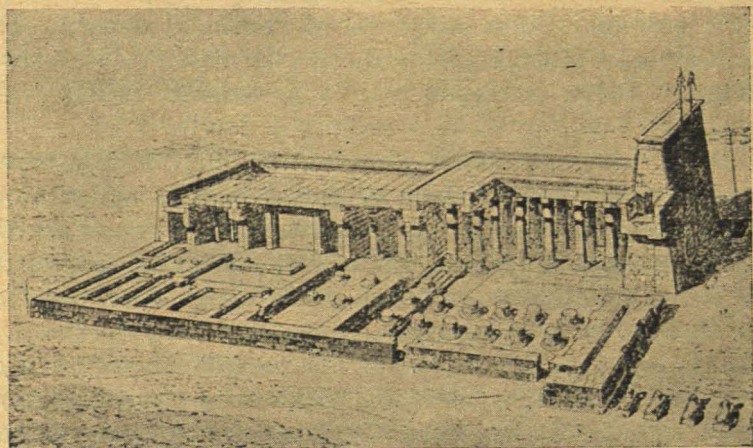
Dievu saimes priekšnieks un augstākā dievība bija parasti galvas pilsētas dievs (dieve); ar galvas pilsētas maiņu notika arī augstākās dievības maiņa. Arī debesu vai saules dievībai lielāko tiesu ierādīja pirmo vietu. Bet reizēm arī mēness dievība izvirzījās augstāk par sauli, piem. senās Babilonijas pilsētā Ur'ā. Saulei priekšroka zemkopju tautās, mēnesim — klejotāju lopkopju dzīvē. Atsevišķu parādību dievības ir dažādām tautām dažādas kārtas. Grieķiem un romiešiem saules dievība — vīrietis un mēness — sieviete, bet latviešiem otrādi. Parasto pāri — Debestēvu un Zemesmāti sastopam senajā Ēģiptē ačgārnā kārtībā: tur debesis reprezentē dieve un zemi — dievs.

Daudzās reliģijās redzamā vietā izvirzīta dievu trijatne (triāde): Ēģiptē — Osīrijs (tēvs), Isida (māte) un Hors (dēls), Babilonijā — Anu (debesu dievs), Enlils-Bels (zemes un gaisa dievs) un Ea (ūdens dievs) vai Šamašs (saule), Sins (mēnesis) un Ištara (Venera), Indijā — Trimurti: Brahms (radītājs), Višnus (uzturētājs) un Šivs (iznīcinātājs).

2. Svētnīcas — dievnami. Lielajiem dieviem un viņu priesteru pulkiem cēla milzīgas lepnas svētnīcas. Tās bija domātas kā dievu mītnes, un dieva tēls atradās senajos austrumos vienmēr kādā nelielā šaurā istabiņā svētnīcas dibenā. Ziedojumu altāris stāvēja svētnīcas pagalmā. Izņēmums bija

saules svētnīcas Ēģiptē, kas godināja saules dievu Re obeliska veidā, jo tur nebija dieva tēla. (Sk. 17. zīm.).

Ēģiptiešu svētnīcās skaidri var izšķirt trīs galvenās daļas: atklātu pagalmu ar stabu eju visapkārt, kur sapulcējas ziedotāji, plašu stabu zāli, kas pieejama priesteriem, un nelielu vissvētāko vietu, kur novietots dieva tēls. (Sk. 22. zīm.). Pagalma ieejai katrā pusē bija lieli vārtu torņi (pilōni), bet „dieva ceļu“ uz pilōniem sargāja katrā pusē svētu dzīvnieku (aunu, lauvu, sfingu u. c.) rinda.

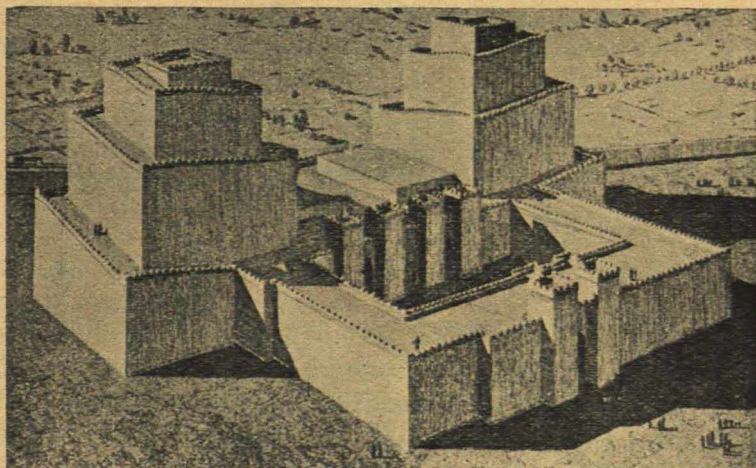

22. zīm. Chona svētnīca Karnakā. Rekonstrukcijas plāns un griezumšķērs. Pa labi „dieva ceļa“ pēdējie sfingi, tad pilōni. Aiz vārtiem pagalms, tālāk stabu zāle. No pēdējās pāri šaurai ejai tieši var iekļūt atsevišķi stāvošajā dieva tēla istabā.

Svētnīcu izveidoja kā pasaules attēlu: griestus iekšējās telpās izkrāsoja ar zelta zvaigznēm un reizēm arī ar lidojošiem ērgļiem un debesu simboliem. Stabi bija iztaisīti kā palmu stumbri un kā papīrusa un lotosa stiebrī, gan pa vienam gan kūlīšos; stabu galvas (kapituli) bija vaļēju ziedu, slēgtu pumuru vai palmzaru pušķu veidā. Grīda it kā attēloja pārplūdušo Nīlas zemi; tāpēc gar sienu apakšmalām bija uzkrāsotas plaukstošas puķes vai atkal tipiska Ēģiptes novadu flōra un fauna — ziemēlpusē Lejasēģiptes, dienvidpusē Augšēģiptes. Uz sienām un stabiem iekšpusē bija attēloti zīmējumos un rak-

stos dievi un viņu mīti, kā arī valdnieku lielie celtniecības darbi un kulta akti; ārpusē bija visvairāk valdnieku kara gaitu un medību zīmējumi.

Ēģiptiešu svētnīcas vietām sasniedza milzu apmērus. Amona svētnīca Karnakā Tēbu tuvumā, kas bija dibināta ap 2000 g. pr. Kr. un pastāvīgi tika paplašināta, aizņēma beidzot laukumu 1400 m garumā un 560 m platumā. Lielās stabu zāles vidusdaļā, procesiju ejā, atrodas 12 stabi 21 m augsti un vairāk nekā 10 m apmērā.

23. zīm. Anu un Adada kopsvētnīca Ašuras pilsētā.
2 atsevišķas dievu istabas un 2 cikurati.

Arī Babilonijā un Asirijā svētnīcās bija lieli pagalmi, aiz kuriem atradās istabas ar dievu tēliem. Sienas bija izliktas krāsainiem glazētiem ķieģeļiem un attēloja dažādus mitoloģiskus dzīvniekus. It īpaši Babilonijā svētnīcām bija vēl kāda sevišķa blakus celtnē: četrstūrainš vairākstāvu (2—7) tornis — cikurats (= „kalnu augstumi“), kura stāvus savienoja slīpas spirālveidīgas ejas. Pašā augšā atradās, laikam, maza svētnīca. (Sk. 23. zīm.). Šie līdz 100 m augstie torņi noderēja kultam un astronomiskiem aprēķiniem, kas Babilonijā stāvēja viens ar otru ciešā sakarā. Uzkāpšana cikuratā bija īpašs nopelns dieva priekšā.

Babilonijas un Asirijas svētnīcas bija domātas kā debesu pasaules attēlojumi. Istaba ar dieva tēlu atbilda dieva tronim debesu svētnīcā, īpašs ōrākula jeb likteņa lemšanas nams — likteņa lemšanas telpām debesīs, svētnīcas vārtu velve atgādināja debesspraišlus utt.

Katrai svētnīcai un katram cikuratom bija savs nosaukums, kas parasti norādīja uz celtnes kosmisko nozīmi. Marduka galvenās svētnīcas vārds Bābelē bija Esagilla = „galvas pacelšanas nams“, un tur klāt piederīgo septiņstāvu cikuratu sauca par „debess un zemes pamatu namu“ (Etemenanki). Šā torņa drupas izraktas 1913. g. Sānu garums vairāk kā 90 m. Par rekonstrukciju pētnieki nav vēl īsti vienis prātis. Tā augšējā virsma bijusi 160 oļektiņš (ap 80 m) augstu no zemes un izlikta zaļiem glazētiem ķieģeļiem. Virsgalā uzceltajā svētnīcā bijusi liela skaista gulta, kas aizņēmusi 4×9 m, un apzeltīts galds. Te gaidījuši pašu Marduku reizēm nonākam pārnakšņot.

3. Tikumība. Tautas un valsts reliģijās tikumībai ierādīta svarīga vieta. Gan mītos attēlotajā antropomorfo dievu dzīvē nebija sveši arī dažādi netikumi (naids, skaudība, vieglprātība, greizsirdība), bet vispār valdīja pārliecība, ka ģimenes un sabiedrības dzīves pamatbaušļi izriet no augstākās dievišķas varas noteiktas kārtības. Bija īpašas dievības, kas bija nomodā par tikumu baušļu izpildīšanu un sodīja to pārkāpējus. Arī likumus atvasināja no dieviem. Visvecākā likumgrāmata pasaulē, Hammurapija kōdeks, sastādīts Bābelē vairāk nekā 2000 g. pr. Kr., ir pēc mīta nostāsta nācis no saules dieva Šamaša.

4. Reliģijas filosofija. Antropomorfa politeisms ir pārejas pakāpe reliģiju vēsturē. Tas nevar pastāvēt cilvēka domājošā prāta un arī augstākās reliģiskās pieredzes priekšā. Cilvēces atziņa nevarēja apmierināties ar daudziem dievu tēliem, par kuriem stāstīja antropomorfisma mītoloģija; pamodās atziņa, ka ir viens vienīgs augstākais dievišķais spēks, garīgs pēc savas būtības. To pašu apstiprināja arī cilvēces reliģisko vadoņu reliģiskā tikumiskā pieredze. Augstākā reliģijas atziņa gāja arī pāri vienas nācijas rāmjiem: reliģija tapa universāla.

Antropomorfā politeisma kritika neradīja visur vienādus secinājumus. Dažviet uzskatīja vienīgo dievišķo spēku par nepersonīgu varu, kas visu apdzīvina, visam piešķir īsto dzīvību un vērtību. Tas bija panteisms (pan = viss, theos = dievs), kas redzēja dievību visur, bet neatzina to par personīgu būtni. Šādu atziņu sludināja indiešu reliģijas filosofi un stoīķi (stoieši). Citur atkal dzīvā personīgā satiksmē ar dievību izkopa atziņu, ka ir viens vienīgs personīgs Dievs, visas pasaules un cilvēces kungs. Šāda atziņa noveda pie monoteisma (viendievības). Tās pirmos dīgļus varam saskatīt senajā Ēģiptē (Sk. Echnatona saules himnu), bet pilnīgi izkoptā veidā to sastopam Isrēļa praviešu reliģijā.

Blakus augstākām ticības atziņām pastāvēja jo projām pirmatnējie ticējumi un rupja mānticība. Bet priesteri bija arī sava laika zinātnieki un filozofi, un viņu aprindās izkopa daudz vērtīgu atziņu. Dažās tautās (ēģiptiešos, babiloniešos, indiešos) priesteriem bija jau noteiktas teoloģisku mācību sistēmas.

Vispār reliģiju vēstures gaitā var vērot lielumā un visumā augstākas skaidrākas dieva atziņas pieaugumu. Reliģiozs cilvēks atzīst reliģiju vēsturē dievības pašatklāsmi (revelāciju) un cilvēces gara tiekšanos uz garīgo pilnību.

5. Senlatviešu reliģija. Senajiem latviešiem nebija lemts piedzīvot savas pašas nacionālās reliģijas izveidošanos. Polītiskās apvienošanās centieni bija guvuši panākumus vienas otras cilts teritorijā (Viestarts bija ķēniņš Zemgalē, Lameķis — Rietumkursā), bet nebija ne savu vienību un īpatnību apzinošās latviešu tautas, ne arī vienotās nacionālās latviešu valsts varas, kad atsevišķās ciltis ar saviem vadoņiem nokļuva svešas virsvaras atkarībā. Un līdz ar to senlatviešu reliģiskajā dzīvē iejaucās universālās kristietības ietekme.

Dievu mītu attīstība tika pārtraukta. Dievu tēli (sk. 39. s. lp.) palika bez izcila diženuma, iekļauti šaurajos ikdienas dzīves rāmjos (sk. 37. lp. augšā) un nostādīti cilvēkam pārāk tuvu. Neradās arī vienota noteikta dievu sistēma ar savu valdi-

nieku priekšgalā.*) Tautiskajā mītoloģijā ieplūda starptautiskā katolicisma svēto nostāsti. Senlatviešu gadskārtējie svētki un svināmie laiki pakļāvās katoļu baznīcas gada gaitai un Marijas un citu svēto svētku ritumam. Bet vispār zem kristietības segas patvērās vēl vairākus gadsimtus senlatviešu dzimts reliģija un dabas kultī, kā arī dažādu prīmitīvu ticējumu atliekas. Druvas un mājas kultu svētnieku loma palika ģimenes un saimes galvu rokās.

14. Indijas reliģijas vēsture.

a) Vēdisms.

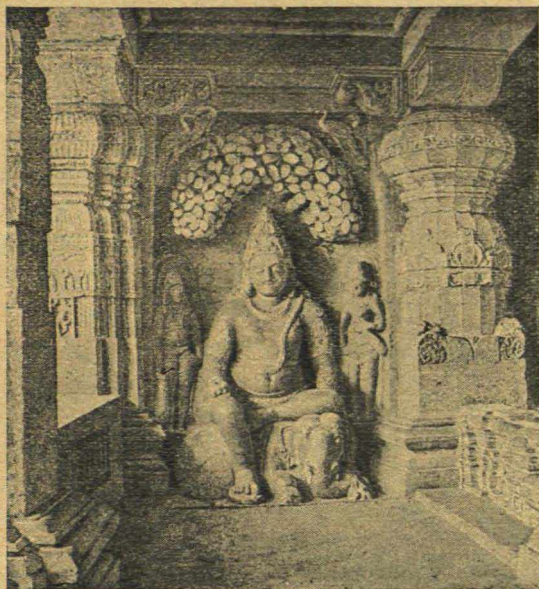
1. **Vēdu laikmeta politeisms.** Indieši ieceļoja Indas ielejā cīņas un darba priekā, un uzvarēdami iedzimtos, pa daļai sajaucās ar tiem. Viņi ienesa sev līdz senāriešu pirm-reliģijas elementus, kas visos sīkumos nav zināmi, bet tikai hipotētiski izlobami no vecāko āriešu tautu reliģiju kop-ticējumiem.

Indiešu nācionālās reliģijas pirmais posms ir antropomorfs politeisms. Ziņas par to sniedz indiešu nācionālās literātūras vecākie ražojumi: Rigvēds (kulta dziesmu krājums), Atarvavēds (burvības dziesmu un teicienu krājums) un Brahmani (dažādu ziedojumu paskaidrojumu un spekulātīvu prātojumu krājums), ko visu kopā sauc par Vēdiem (zināšanu, atziņām). Šo pirmo posmu tāpēc arī apzīmē par vēdu laikmetu jeb vēdismu.

Dievību indiešu nācionālajā panteonā ir ļoti daudz. Kāds teksts min 33 (3×11), bet kāds cits 3339 būtnes, ko apzīmēja pa daļai par deviem (gaismas dievībām), pa daļai par asuriem (dievišķas varas nesējiem). Dievus sadalīja debess, gaisa telpas un zemes virsus dievībās. Visā pasaulē un cilvēku dzīvē indieši vēroja vispārīgu sakarību un likumību, ko apzīmēja ar vārdu Rita (Rta).

*) Salīdzini senlatviešu Dievu ar Zevu vai Marduku, Sauli un Laimu ar Hēru vai Ištaru.

Daudzo dievu vidū īpaši pelna ievēribu trīs: 1) Varuns — debesu dievs, visuzinātājs, svētās kārtības (Ritas) vadītājs un valdītājs, grēcinieku soģis un nožēlotāju apžēlotājs; 2) Indrs — varenais negaisa un kuŗa dievs, sarkaniem matiem un bārzdu, lielīgs un kauslīgs, reibīgu dzērienu cienītājs, bet savā tautā ļoti iemīļots (24. zīm.)¹⁾; 3) Agni — uguns dievs, no kuŗa nāk svētība mājas saimniecībā, un kas rāda savu varu svētnīcas ziedojumu aktos.

24. zīm. Indrs sēž uz guloša zilona.

Vispār katrai dabas parādībai bija savas dievības, tāpat arī atsevišķām dzīves nozarēm. Vārdā vēl būtu saucams senāriešu debestēvs — Djāus Pitā, tad Višnus — vecs auglības vai saules dievs, kas trijos soļos izgājis cauri zemei, gaisa telpai un debesīm, ļaunais Rudrs un Soma, pirmatnējā nozīmē reibinošais ziedojumu dzēriens un tad šā dzēriena un nemirstības dievs, vēlāk arī mēness dievs.

1) Indra mītus sk. 10. § 7. p. un 12. § 2. p.

Ārkārtīga svarīga nozīme bija piešķirta ziedojumiem. Tā kā ar viņu palīdzību varēja ierosināt dievus uz darbību, tad radās uzskats, ka dievi no tiem atkarīgi un ilgojas pēc tiem. Ziedokļa uguns, ziedojuma dzēriens (soma) un pat priesteru lūgšana (brahman) tapa par patstāvīgām dievībām un arvien pieauga svarā, jo tie bija tie, kas kustināja un ietekmēja visus citus dievus. Līdz ar to auga arī priesteru (brahmanu) loma reliģiskajā un sabiedriskajā dzīvē. Mājas kulta vietā, ko izpildīja mājas tēvs, stājās priesteru vadīts kulta.

Indijas iedzīvotāji sadalījās četrās galvenajās šķirās — kastās. Trīs augstākās bija āriešu kastas: brahmani (priesteri un mācītie), kšatriji (valdnieki un kareivji) un vaišiji (amat-

25. zīm. Brahmans. Vienā rokā Vēdu teksts, otrā ziedojumu karote.

nieki, tirgotāji un zemkopji), bet viena bija neāriešu iedzimto — šūdri. Katrā kastā varēja būt par locekļiem tikai tie, kas bija tai dzimuši; robežas kastu starpā bija nepārkāpjamas. Kastu skaits pastāvīgi pieauga. Šaurs aroda darbs, dažādi šķīstības un dzīves noteikumi noslēdza vienu kastu no otras. Brahmani, iegūdami nozīmi nevien kā lietpratēji ziedojumos, bet arī tautas tradīciju pārzināšanā un izpratnē un dažādās burvībās, kas bija nepieciešamas cilvēku dzīves un darba gaitās, pacēlās par pirmo augstāko šķiru visā tautā. (25. zīm.)

2. Darbu ceļš uz pestīšanu. Tautas reliģiskā dzī-

ve ar laiku izvērtās par grūtu un sarežģītu bauslības prasību sistēmu. Ziedojumu rituāls bija izstrādāts visos sīkumos, jo ziedojumi bija „visu būtņu dvēsele, visu dievu dvēsele“. Brah-

manu (grāmatu) paskaidrojumi par tiem bija sīki un plaši, piem.: kādēļ noteiktā laikā jāmet ziedokļa ugunī kažotes sviesta? un kādēļ met pavisam 4 kažotes? (Govij četras kājas, ziedojums nodrošina lopu svētību) utt. Visi rituāla sīkumi bija jāsaprot, ne vismazāko nieciņu nedrīkstēja izlaist. Katrs vārds, katra zilbe svētos tekstos bija pareizi jāizrunā un pareizi jāpiemēro. Zinātājs brahmans (priesteris) varēja ar mazu pārgrozījumu pārveidot visu ziedojuma iznākumu. — Ziedojumu skaits ir liels un dažāds to raksturs. Visvairāk ziedo neasinainas lietas: rīsu, miežus, pienu, sviestu utt.

Sarežģītas prasības bija uzliktas arī atsevišķam cilvēkam viņa dzīvē, pie tam katrai kastai citādas. Tās sākas jau priekš dzimšanas, tad turpinās ar dzimšanu, vārda došanu, iesvētīšanu jeb uzņemšanu pieaugušo pulkā, precībām utt. It sevišķi daudz visādu noteikumu ierobežo brahmanu dzīvi un darbību.

Prasību starpā ir arī tikumiski baušļi: 1) nekaitēt nevienam dzīvam radījumam, 2) nemelot, 3) nepiesavināties svešu īpašumu, 4) atturēties seksuālā dzīvē un 5) devīgam būt. Bet viss lielais vairums bija dažādu šķīstības prasību, atvairīšanās rītu un visādu zīmīgu darbību, kas nodrošināja dzīves laimi.

Nogrieztus matus un nagus ļoti cieši glabā. — Līgavainim un līgavai priekš kāzām jāmazgājas, pa laulību laiku dedzina īpašu uguni. Līgavai jākāp uz akmeni, lai iegūtu akmens cietumu, riekšavā viņai ieber grauzdētus graudus, ko viņa tad ziedo. Viņai jāiet ap uguni un jāsoļo kopā ar līgavaini septiņi soļi, pa kuru laiku abus aplaka ar ūdeni. No tam, kā līgavainis satver līgavas roku, atkarājas vai viņiem dzims puisēni vai meitenes. Ar dziesmu pantiņiem pavada līgavas darbību un gājienu uz līgavaiņa māju. Vakarā līgavainis rāda viņai polār-zvaigzni un kādu citu tai tuvu stāvošu, runādams par pastāvību un izturību. — Pēc nāves mironi visbiežāk sadedzināja, kopā ar viņa mantu, pat sievu un vergiem, jo uz tiem arī šķīta pārgājušu nāves ļauno varu.

Ja kāds bija pārkāpis stingros noteikumus, tad viņam bija jāizpērk savs pārkāpums — ar jauniem darbiem un askētiskiem vingrinājumiem: gavēni, atturību, pašmociību (pat līdz pašnāvībai).

Īsi sakot, reliģija gādāja pestīšanu ar darbiem.

b) Brahmanisms.

1. **Brahmanisma pasaules uzskati.** Jauno indiešu reliģijas posmu, kas bija sagatavots nupat aprakstītajās pārejas parādībās, sauc par brahmanismu, jo Brahman'a jēdzienam un

brahmaniem — priesteriem te liela loma. Tautas pirmatnējā spēka pagurums, dzīvojot tropiskajā bagātajā Gangas ielejā, ievadīja tieksmi uz sapņainu apceri un fantastisku domu spekulāciju.

Ziedojumu spekulācija ievadīja reliģijas filozofiju, kas pārvērta konkrētos patstāvīgos dievu tēlus vispirms par būt-nēm, kas pilnā mērā atkarīgas no ziedojuma un priesteru lūg-šanas (Brahman), un beidzot par abstraktas dievības idejas izteicējiem. Šī jaunā reliģijas filozofija atrodama upani-šados („slepenās mācībās“), indiešu literatūras tālākā posma ražojumos.

Indiešu filozofiskās domas spekulatīvo garu raksturo šādi piemēri:

Būtības esence.

Šo radījumu dzīvības sula ir zeme, zemes dzīvības sula ir ūdeņi, ūdeņu dzīvības sula ir stādī, stādu dzīvības sula ir cilvēks, cilvēka dzīvības sula ir runa, runas dzīvības sula ir himna (ric), himnas dzīvības sula ir dziesma (sāman), dziesmas dzīvības sula ir svētā zilbe (om).

(No Upanišadiem.)

Viens pirmdīgļis.

*Nedz bija būtība, nedz nebūtība,
nedz bija tukšais gaiss, nedz augšā debess.
Vai kustas kas? un kur? vai kāds to pārzin?
Vai bija ūdens? un vai bezdibeni?
Nedz nāve toreiz bij, nedz nemirstība,
no dienām naktis nebija vēl šķirtas.
Tad bija viens. Viens dvesa pats no sevis
bez cita dvašas. Nebija vairs cita.
Bij tumsa tumsā dziļi nogrimusi
viss jaucās sākumā kā pasaul's jūrā.
Kā dzīvib's dīgļis, slēgts iekš itnekā
tad tapa viens¹⁾ no sava siltumspēka.
Tad vienā cēlās pirmo reizi dziņa,
tā-dziņa bija domu pirmā pausma.
Vied gudrie, savā prātā apcerējot:
tāds ceļš uz būtību no nebūtības.
Un cauri visam viņu skati spiežas.
Kas bija lejā gan? kas bija augšā?
Gan bija auglib's spēks, gan izplatības;
še lejā saņēmeja, augšā devējs.
Kas zina to? kas iespēj mums to vēstīt,
kur cēlās radība? un kā tā nāca?

1) Visu lietu pirmdīgļis — domāšana

Jo dievi nākuši ir tik pēc viņas.
 Kas zina to, no kurienes tā nāca?
 No kurienes šī radišana nāca?
 — Vai viņš to radija, vai neradija? —
 Viens kas no debess lejā nolūkojas,
 Viņš zin to teikt — jeb vai i viņš to nezina?*

(No Rigvēda. Tulkojums pa daļai pēc Raiņa.)

Brahmans-Ātmans. Pamatatziņa bija izaugusi no politiisma kritikas. Daudzo dievu vietā lika vienu vienīgu visaugstāku vispārīgu spēku, pilnīgu esmi (būtību), no kuŗas viss cēlies un kuŗā viss eksistē. Tā nebija vairs personīga dievišķa būtne, bet kaut kas vidējs starp vielu un spēku, neapņemsams un nedefinējams jēdziens. Tas bija vienīgais absolūtais un līdz ar to visa esošā pirmprincips un pamats, no kā viss cits patiesi esošais atkarīgs tā, kā dzirksteles no uguns-kura. Šo filosofisko principu apvienoja ar Brahmana (lūgšanas) jēdzienu. Brahmans bija tapis šais mācībās par vienīgo visaugstāko dievību, bet viņam nebija vairs konkrētas personības rakstura, viņš bija drīzāk it kā visas „pasaules dvēsele“.

Šo pašu pirmspēku atrada arī katrā cilvēkā, viņa būtnes dziļākajā negrozīgajā daļā, kas mūžam viena un tā pati, kas paliek pāri, kad atņem visas konkrētās pazīmes un individuālās īpašības. Šī „dvēseles dvēsele“, šis cilvēka „pats“, vārdā Ātmān's ir tā pati „pasaules dvēsele“. Brahmans ir Ātmans, un Ātmans ir Brahmans.

„Tat tvam asi“ = „tas tu esi“, tā saka indiešu reliģijas filosofs katram cilvēkam par pasauli un visām viņas sastāvdaļām. Visur cilvēks atrod sevi pašu, savu īsto būtņi. „Viņš, kas ir še cilvēkā un tur saulē, ir viens.“ Ja tas liekas citādi, tad tikai tāpēc, ka visu klāj parasti jūteklju pasaules māņu plīvurs. Kas atrodas šo māņu (māyā = illūzija) varā, kas nezina patiesību, tas dzīvo šķietamā pasaulē, sapņū tēlu valstī. Viņa dzīve nepilnīga un sagādā viņam vienīgi ciešanas. Īsta, patiesa ir vienīgi Brahmana-Ātmana dzīve; tai var iegūt līdzdalību tikai tas, kas atzinis un skatījis Brahmanu-Ātmanu.

Samsāra un Karman. Noteiktu pesimisma nokrāsu indiešu filosofu dzīves uzskats ieguva no mācības par dvēseļu atdzimšanu (samsāra) un darbības nopelnu atmaksu (karman).

Stādus, dzīvniekus, cilvēkus, daimonus un dievus indieši uzskatīja par dažādām dzīvības pakāpēm; kuŗā katrā pakāpē bija atkal neskaitāms vairums atsevišķu labāku vai ļaunāku, cienījamāku vai nožēlojamāku būtņu. Atsevišķa dvēsele atdzimstama pārgāja uz jaunām un atkal jaunām būtnēm, kāpdama pa dzīvības pakāpēm un būtņu kāpenēm te uz augšu, te uz leju.

Viņas gaitas virziens bija ciešā atkarībā no viņas karmāna, no darbības nopelna. Katra darbība rada cilvēka ķermenī it kā īpašu smalku vielu, kuŗas kvalitāte saskan ar darbības dabu. Šī viela paliek pāri pēc cilvēka nāves un ieiet jaunā būtnē, kuŗas ķermenis veidojas saskaņā ar vielas iekšējo dabu, saskaņā ar karmanu. Tā darbībai iet visur līdz tās sekas — nopelns (dharma) vai vaina (adharmā). Un kāda ir bijusi cilvēka darbība, tāda būs viņa atdzimšana. Atsevišķa cilvēka karmāns nes viņam pēc nāves laimi vai ciešanas, labāku vai ļaunāku turpmāku eksistenci. Katra liktenis šai dzīvē ir viņa paša agrāko dzīvju darbības sekas. Ar savu darbību katrs var panākt sava stāvokļa uzlabošanu. Čakla un rūpīga ziedojumu cēremoniju pildīšana, visu noteikumu ievērošana, padarīto noziegumu izpirkšana un citi labi darbi virza atsevišķu būtni turpmākās dzīvēs uz augšu, uz laimīgāku eksistenci. Izpirkšanas aktos nav ko baidīties zaudēt dzīvību, jo ejot nāvē, sagatavo savu atdzimšanu augstākā eksistencē.

Bet atdzimšana šķietamajā pasaulē nevar cilvēku apmierināt. Viņš grib iegūt īsto, patieso dzīvi. Viņš grib tapt pavisam vaļā no „dzīvju ratiņa“ griešanās, no atdzimšanas nepieciešamības, vaļā no karmāna. „Glāb mani, es jūtos kā varde akas caurumā bez ūdens!“ tāda ir prasība pēc pilnīgākas pestīšanas.

2. Atziņas ceļš uz pestīšanu. Pestīšanas pilnību sola īstas atziņas ceļš. „Kas pētīdams atrod visas būtnes sevī pašā, no tā bēg vilšanās, tam zūd ciešanas.“ Viņš nav vairs pēc nāves padots tālākai atdzimšanai un ir iegājis patiesajā dzīvē.

Uz šo pestīšanu var sagatavoties ar ziedojumiem, askētiskiem pašsavaldīšanās vingrinājumiem un metodisku nogremdēšanos sevī. Bet ar prāta slēdzieniem un sevis pārliecināšanu īstā atziņa nav sasniedzama. Kāds cits, kas jau pats atziņu

ieguvis, var parādīt ceļu, tomēr galu galā lielais noslēpums atklājas tikai paša intimā pārdzīvojumā. Tur Ātmans nomet plīvuru, kas to sedz nezinātāja acīm, un top skatāms un līdz ar to iegūstams par turpmākās dzīves pamatsaturu.

*Smalkāks par smalko un lielāks par lielo

Ātmans dus būtnu dziļumos.

Kas brīvs no iegribām un bez rūpēm,

tas skata Ātmana diženumu ar radītāja žēlastību.

Ar mācību nevar Ātmanu iegūt,

ne ar prātu, ne ar lielām zināšanām.

Tikai tas, ko viņš izvēlēties, ir spējīgs viņu satvert:

arī savu ķermeni viņš izvēlēties sev pats.

Pāri jūteklīem stāv sapraša,

pāri saprašai stāv prāts,

pāri prātam lielā dvēsele,

pāri pasaules dvēselei — neatvīstītais,

pāri neatvīstītājam — gars, kas visu aptver un kas nav nekas atsevišķs,

Radījums, kas viņu atzinis, ir atpestīts

un ieiet patiesā nemirstībā.

Viņa veidu nevar aptvert,

neviena acs nav viņu redzējusi;

ar sirdi, domām un pārdomām var viņu tvert!

Kas viņu pazīst, tie top nemirstīgi.

Kad pieci prāti un domas rimušās,

un prāts vairs nerosas,

tad tas ir saucams visaugstākais ceļš." (Ekstatiska skatīšana).

Brahmana (priestera) dzīve dabū ideālu noslēgumu. Pēc pirmā sagatavošanas posma, kuŗā viņš kā brahmanu mācekli nobeidz savu mācību un ar pirmo ziedojumu svin savas atdzimšanas svētkus, nāk otrs posms, kur viņš izpilda savu priestera amatu un vada savu mājas un ģimenes dzīvi. Bet tad viņš atstāj savu dēlu savā vietā un apmetas kā vientuļnieks mežā, lai dzīvotu tikai reliģijai un klusai apcerei. Augstākais sasniegums, ja viņš top par ubagotāju, kas pats sevi pārvarējis un aizliedzis, kas arī ziedojumus vairs nenes, bet pacēlies pāri visai pasaulīgai un jūteklīgai dzīvei un meditācijā iegūst pilnīgu pestīšanu (tīro eksistenci), ko salīdzina ar miegu bez sapņiem. — Svētu ubagotāju sarodas daudz Indijā, vēlāk nodibina arī klosterus.

3. Dažādas filosofiskas sistēmas. Apstrādājot tālāk reliģijas filosofijas kopelementus, indieši izveidojuši vairākas filosofijas sistēmas. Pazīstamākas ir sankija un vedānta mācības. Sankija atzina duālismu

un sludināja, ka miesai un dvēselei nav nekā kopā: dvēsele ir brīva no ciešanām, jo tās attiecas tikai uz miesu. Vedānta mācība ir monistisks panteisms, kas sludina Brahmanu kā vienvienīgo visvienu. Cilvēks, kas ieguvis īsto atziņu, saplūst ar šo vienīgo dzīves pamatu. „Brahmans ir viņš tad un izšķīst, palikdams par Brahmanu... Kā straumes, ieplūzdamas jūrā, pazaudē savu vārdu un veidu un izzūd, tā gudrais, atsvabināts no vārda un veida, ieiet mūžīgajā vienvienīgajā garā.“

Atsevišķi vēl minama joga skola (metode), kas atziņu un zināšanas meklēja tikai tiešā skatīšanā, meditācijā, kuŗa virzīja domas tikai uz vienu vienīgu priekšmetu un savā augstākajā pakāpē atraisījās arī no visām domām. Joga (= iejūgšana, spriegošana) un askēze, ko indieši sauca „tapas“ (= karstums, dedzība), bija sagatavošanās līdzekļi uz pestīšanu.

No indiešu reliģijas filosofijas koka izauga 6. gs. pr. Kr. divas patstāvīgākas atvases, kas novērsās no vēdu autoritātes, kamēr brahmanisms gribēja būt tikai vēdu mācības īstais secinājums. Šīs atvases bija džainisms un budisms. Budisms ir vēlāk tapis par pasaules reliģiju, bet satricināt pavisam svētās nacionālās literātūras autoritāti tas nevarēja. Brahmanisms pastāvēja blakus budismam un vēlāk izspieda to gandrīz visur no Indijas.

c. Hinduisms.

1. Vispārējs raksturojums. Brahmanisma filosofija gan bija plašākām tautas masām nepieejama, bet tas pats izrādījās pieļāvīgs un piekāpīgs pret senām tautas parašām, kā arī pret jaunām (piem. budisma) ietekmēm. Sākot ar pirmajiem gadsimtiem pēc Kristus piedzimšanas Indijā izveidojās jauns nacionālas reliģijas posms — t. s. jaunbrahmanisms jeb hinduisms. Indiešu lielie nacionālie eposi, it īpaši Mahabhārata ar saviem 80.000 pantiem un Purāna ar saviem stāstiem par dievu un pasaules izcelšanos un likteni, attēlo un atspoguļo šo posmu.

Hinduismā liela loma ir visādiem pirmatnējiem ticējumiem un rupjiem māņiem. Tur pastāv arī viens otram blakus dažādas sekta un virzieni. Apzinīgākie un spējīgākie cilvēki saista visu parādību raibumu ar dziļdomīgu filosofiju, kas piešķir ārējām parādībām simbolisku nozīmi. Tautas zemākās aprindas pieturas pie nacionālās reliģijas tēliem un parašām pirmatnējā reālā nozīmē. Vēdu un to turpinājumu autoritāte

hinduismā stāv nesatricināta. Bet tiem blakus ieguvuši savu nozīmi dažādi jaunāki sacerējumi, piem. Tantri (Tantras = tīkli), maģiskas un mītiskas rokas grāmatas, kas māca dažādus rituālus un burvju formulas.

2. **Mitoloģija.** Teōrija augstākais dievs ir Brahms, kas stāv pāri visai pasaulei kā radītājs un vadītājs, bet reliģiskajā praksē lielāka nozīme ir Višnum — pasaules uzturētājam un Šivam — postītājam, kas līdz ar to ir mijdarbības personifikācija un izpostītā atjaunotājs. (Sk. 26. zīm.). Reliģiskā spekulācija apvieno visus trīs par vienu trijātņi — Trimurti. Visiem dieviem blakus stāv dieves, vārdā Šakti, bet katrai no tām ir vēl savs īpašvārds. Višnus iemiesojumu starpā visievērojamākais ir Krišns.

Hinduisma dievu skaits sniedzas miljonos, un vēl tagad vienmēr nāk klāt jaunas dievības.

Brahms uzskatāms it kā par pasaules un cilvēces likteņa personifikāciju. Tieši pasaules darbībā viņš neiejaucas, viņa vietā darbojas citi dievi. Viņš dzīvo pats savā pasaulē, viņpus dievu debesīm, visaugstākajā paradīzē, kurp nokļūst arī dūšīgie kaujās kritušie kareivji. Īpašs Brahma kults nekad nav bijis diez' cik izplatīts. Viņu attēlo ar 4 galvām un 4 rokām, kas tur vēdus, scepteri un loku. Jāj viņš uz gulbja, viņa svētā puķe — lotoss. Mīti stāsta, ka viņš gada laikā izperinājis olā pats sevi un pasauli. Sudraba čaula tapusi par zemi, zelta — par debesi, ārējā olas plēve par kalniem, iekšējā — par mākoņiem un miglu, dzisliņas par upēm un škidrums par jūru.

Višnu sauc par vissvētāko. Viņa tēlam 4 rokas — ar vāli, disku, gliemēzvēku un lotosu; viņš jāj uz fantastiska putna Garuda. Viņa mītos daudz stāstu par viņa „nokāpšanu zemes virsū“ (avatara), iemiesošanas dažādos dzīvniekos (zivī, rupucī, kuilī, lauvā), pundurī un dažādos varoņos; arī Budu uzskata par Višnus iemiesojumu. Visās savās inkarnācijās (iemiesojumos) Višnus nāk kā glābējs un labdaris, kad pasaulei briesmas draud, un viņa diženos darbos izpaužas labsirdība, cilvēcība un pašaieliedzība.

Višnus iemiesojums Krišns piedzimst kā kēniņa dēls, izbēg vispārējai bērnu apkaušanai un uzaug pie ganiem, mīlestības rotaļās ar ganēm, kur viņš parāda sirsnīgu uzticību savai iemīlotai. Indiešu teosofi daudzina Krišnu par brahmanu mācekli un jaunas īpašas reliģijas un tikumības mācības sludinātāju. Tā atrodama teosofiskā poēmā Bhagavadgita, Mahabhāratas sestajā dziedājumā. Krišns pats te attēlots kā viens no galvenajiem varoņiem un uzstājas kā Visaugstākais un kā Pestītājs. Viņam svētī īpašus svētkus. Krišna mīlestības rotaļas nostāda par Dieva un dvēseles attiecību attēlojumu. Modernie indieši cenšas Krišnu iztēlot par ideālu figūru.

Šivs apvieno sevī vairāku āriešu un neāriešu dievību īpašības, Vēdos viņš pazīstams ar vārdu Rudrs. Viņš ir bīstams dievs, postītājs, varmāciņš un nežēlīgs, daimonu valdnieks. Bet tā kā viņš vispār

26. zīm. Brahms, Višnus un Šivs.

Dieves šakti rēprezentē dievības spēku, darbīgo enerģiju, dievības radošo principu, Brahma šakti ir Sarasvati, gudrības un mākslas dieve, Viš-

rēprezentē mijas principu, tad viņam ir arī sava labdarīga un laipna puse: viņš ir arī radošs spēks un atjauno izpostīto. Viņu attēlo kailu, asinainu ādu apsegtu, ar miroņgalvu krellēm un čūskām ap kaklu, ar trijžuburi rokā. Uz pieres viņam trešā acs, viņa diadēma — mēness cirpis, viņa simbols — vērsis. Vēl dažus gadu desmitus atpakaļ viņam ziedoja cilvēkus. Šiva kultā uzplaukst maģija un visāda veida burvības.

Trimūrti attēlo kā vienu rumpi ar trijām galvām (vidū Brahms, pa labi Višnus, pa kreisi Šivs). Taču Trimūrti nav absolūta trijvienība. Katras dievības piekritēji daudzina savu par visaugstāko.

Tautas galvenās masas sadalās šivniešos (višnuītos), pēc galvenā dieva, ko šos (šivaītos) un viškatsr atzīst. Šivs ir vispopulārākais dievs Indijā; sevišķas pie-

nus — Lakšmi, skaistuma un mīlestības dieve, šiva — Pārvati (= kalna dieve), kas no vienas puses ir žēlīgā „virsdievs“, no otras briesmīgā Kāli jeb Durga, nāves dieve. Kālijas slavenajā svētnīcā Kalkutā vēl tagad nes asinainus ziedojumus, un angļiem bija jāpieliek lielas pūles, lai izskaustu cilvēku ziedojumus.

Vispār indieši labprāt lieto lielus skaitļus. Krišns pēc kāda mīta dzīvojis ar 16.108 dzīves biedrēm. Milzīgos skaitļos ieiet arī viņu aprēķini par pasaules laikmetiem; katrs no tiem 12.000 dievu gadu garš, un viens dievu gads līdzinās 360 parastiem gadiem. Katrs laikmets iedalās 4 posmos (yuga), kuŗu garums 4 : 3 : 2 : 1. Mēs dzīvojam tagadējā laikmeta pēdējā posmā (Kaliyuga), kas iesācies 3101. g. pr. Kr.

3. Bhakti. Hinduisma rakstnieki, vispirms un it īpaši poēma Bhagavadgīta, sludina jaunu augstāku pestīšanas ceļu — bhakti (= atdošanos), proti: mīlestību un pašāvību personīgai dievībai. Bhagavadgīta prasa mīlestību Krišnam resp. Višnum, un to īpaši piekopa t. s. Bagavata sekta. Bet arī citos kultos dzirdama prasība pēc bhakti, kas lielā mērā vienkāršo, bet līdz ar to arī padziļina reliģiskos pienākumus.

27. zīm. Kālija.

4. Tagadējais stāvoklis. Plašas indiešu masas (pāri par 60 milj.) pārgājušas islamā. Pēdējos gadsimtos arī kristīgā ticība ieguvusi savus piekritējus un nodibinājusi kristīgas indiešu draudzes. Ūniversālo reliģiju panākumus stipri traucē indiešu nacionālās tradīcijas, īpaši kastu iekārta (tagad skaita 2300—2400 kastas). Pašas indiešu reliģijas klēpī dzimuši dažādi reformu centieni, kuŗos izpaužas islama un kristiānisma

ietekme. Vispār pēdējos gadu desmitos kristīgas idejas un Jēzus Kristus personas iespaids dziļi iespiedies indiešu ap-
rindās un apvienojies ar hinduisma uzskatiem un parašām arī
tur, kur vispār pret kristīgo ticību un kultūru izturas naidīgi.

15. Buda un budisms.

a) Budas dzīve.

1. Budas aiziešana no dzīves. Kāda bagāta dižciltīga lielgruntnieka ģimenē Himalaja nogāzē, Nepalas robežapgabalā Indijas ziemeļos, Šākju ciltī no kšatriju kastas piedzima ap 560. g. pr. Kr. zēns, kas dabūja vārdu Sidhārts. Pēc cilts piederības viņu sauca arī Gautams (Gotams). Krāšņā greznumā un pārpilnībā pagāja viņa bērnība un jaunība, kā tas viņa ciltij pieklājās. Vairāk viņš vingrinājās kara mākslās, nekā seno Vēdu gudrībās. Tēvs viņam cēla 3 pilis, katram gada laikam (aukstajam, karstajam un lietainajam) savu, ar plašiem dārziem un dīķiem, kuņos līgojās saules mirdzā baltās lotosa puķes. Pilīs netrūka skaistu verdzeņu, kas dejoja un mūzicēja Sidhārta priekšā.

Viņš bija jau precējies un dēla tēvs, kad, 29 gadus vecs, piepēši atstāja agrāko dzīvi un palika par vientuļnieku. Viņš pats vēlāk stāsta par aiziešanu:

Es aizgāju... vēl svaigā ziedonī, spīdīgi tumšiem matiem, laimīgas jaunības baudās, pirmos vīra gadus, pret raudošo un vaimanājošo vecāku gribu, prom no mājām — uz dzīvi bez dzimtenes, noskūtu galvu un bārdu, dzeltenbālā (vientuļnieka) tērpā.

Kāda vēlāka leģenda tēlo, ka uz aiziešanu viņu pamudinājusi sastapšanās ar nevarīgu sirmgalvi, spitālīgo un mironi, kas viņam atvērusi acis par dzīves nepastāvību un ciešanām. Kāds cits teksts stāsta: Apspiesta ir dzīve mājās, nešķīstības vieta; brīvība, kad atstāj māju, — tā domādams viņš atstāja savu māju.

Septiņus gadus Sidhārts jeb Šakjamuni (= varenais no Šākju cilts) nodzīvo vientuļībā. Viņš iet mācībā pie diviem cienītiem vientuļniekiem, un kad atziņas ceļš gada laikā viņam neatnes kāroto mieru, viņš nododas stingrai askēzei un paš-

rocībai. Pieci vientuļnieki, kas dzīvo tai pašā mežā, apbrīnot apbrīno viņa neatlaidību gavēnī, dvasas aizturēšanā un meditācijā.

Kad pārmērīgā pašmocība noveda viņu reiz līdz ģibonim, viņš atmeta to kā pārspīlētu vienpusību un sāka atkal ēst. Vientuļnieki sašutumā novēršas no viņa kā atkritēja.

2. Budas atziņa un darbība. Viņš palika viens pats un neatlaidīgi meklēja mūžīgo patiesību. Kādu nakti, sēdēdams zem viģes koka, viņš vēl reiz uzvarēja sevī dziņu pēc goda, varas un baudu dzīves un tad, dziļi nogremdēdamies sevī, piedzīvoja beidzot augstāko atziņu (bodhi). Sasniedzis visaugstāko nogremdēšanās pakāpi, viņš aizrautībā skatīja mūžīgo patiesību — par ciešanām un ciešanu iznīcināšanu. Viņš tagad ir Buda (Buddha = atmodies, apgaismotais) un Tatāgata („šādā stāvoklī nonākušais“, atpestītais, pilnīgais). Leģenda stāsta, ka viņš pavadījis turpat zem atziņas koka vēl 4×7 dienas stingrā gavēnī, „baudīdams atpestīšanas svētlaimību.“ Kāds vēlāks stāsts vēsta, ka viņam tuvojies Māra (ļaukais), kas viņu skubinājis apmierināties ar to, ka viņš pats „nomiris iegribām un izbēdzis ļaunumam.“ Bet Buda nepadodas kārdinājumam, viņš iet un uzmeklē Benares tuvumā savus piecus bijušos biedrus un sludina viņiem savas četras patiesības, — tie top viņa pirmie mācekļi.

Viņa „mācības ritenis“ tagad rit nepārtraukts 44 gadus. Viņš ceļo apkārt pa Indiju, mācekļu pavadībā, sludinādams. Ilgāku laiku vienā vietā viņš uzturas tikai lietus laikmetā, no jūnija vidus līdz oktōbrim. Viņam pievienojas viņa ģimenes locekļi un citi augstmaņi, brahmani un citi ļaudis, kā vīrieši, tā sievietes. Ciešākā mūku draudzē ir sākumā tikai augstāko kastu locekļi, bet tālāko piekritēju skaitā, kas gādā par mūku uzturu, sastopami tiklab valdinieki kā vienkāršāki ļaudis. Buda nekautrējas saņemt visu vajadzīgo no citiem un pat ubagot pēc pārtikas.

Astoņdesmit gadus vecs viņš saslimst ceļā uz dzimteni. Viņa mīļākais māceklis Ananda sataisa viņam guļas vietu apakš ziedoša koka. Te mācekļu vidū viņš dod rīkojumu par savu apbedīšanu un aizrāda mācekļiem, ka viņš atstājot savā vietā savu mācību. Viņa pēdējie vārdi bijuši: „Patiesi, mani

mācekļi, es jums saku: viss ir iznīcīgs, kas nosaka mūsu dzīvi, dzenieties neatlaidīgi.“

Viņš miris ap 480. g. Mācekļi sadedzināja viņa miesas un izdalīja atliekas cienītāju starpā. Tās apraka dažādās vietās, uzceļot tur pieminekļus — stupas.

b) Budas mācība.

Mācības pamatprincipi.

Pirmā mācības runa Benares tuvumā.

1. **Vidus ceļš.** Buda aizliedz saviem 5 agrākiem biedriem saukt viņu vārdā. Viņš tagad esot Arhat's, Tatāgata, pilnīgs Buda.

Tad viņš saka:

Atdarait ausis, jūs mūki, — nemirstība ir sasniegta, es jūs pamācu, es sludinu mācību. Un ja jūs to pieņemat, kā es to mācu, tad jūs neilgā laikā sasniegsit svētā ceļa visaugstāko mērķi, kuŗa dēļ cēli jaunekļi dodas no dzimtenes gaitās bez dzimtenes. Vēl šai dzīvē jūs atzīsiet patiesību un skatīsiet to vaigu vaigā.

Trīs reizes viņš atkārtoto uzaicinājumu, un kad beidzot vientuļnieki gatavi viņu klausīties, viņš sniedz viņiem savu mācību.

*Diviem galējiem (ekstrēmiem) novirzieniem, jūs mūki, nedrīkst še kalpot tas, kas izstājies no pasaules dzīves. Kādiem diviem? Viens — nodošanās kaires baudai: tā ir zema, parasta, allažīga, bez cēluma un mērķa. Otrs — atdošanās pašmociņai: tā ir sāpīga, bez cēluma un mērķa. Nekrizdams ne vienā ne otrā ekstrēmā, jūs mūki, Tatāgata (Buda) ir atradis vidusceļu, kas atver acis, kas atver saprašu, kas ved uz mieru, uz atziņu, uz apgaismību, uz Nirvānu. Un kas tas par vidusceļu, jūs mūki, ko Tatāgata atradis, kas atver acis, kas atver saprašu, kas ved uz mieru, uz atziņu, uz apgaismību, uz Nirvānu? Tas ir šis cēlais astoņu posmu ceļš, proti:

īsta ticība, īsta griba (apņemšanās),

īsta runa, īsts darbs,

īsta dzīve, īsta dziņa (cenšanās),

īsta apcere (domas), īsta nogremdēšanās sevī.

Tas, jūs mūki, ir vidusceļš, ko Tatāgata atradis, kas atveŗ acis, kas atveŗ sapraŗu, kas ved uz mieru, atziņu, apgaismi, uz Nirvānu.

2. **Četras patiesības.** Šī, jūs mūki, ir cēlā patiesība par ciešanām: dzimšana — ciešanas, vecums — ciešanas, slimība — ciešanas, nāve — ciešanas, būt vienotam ar nemīļu — ciešanas, būt šķirtam no mīļa — ciešanas, nesasniegt to, kā iegribas — ciešanas, īsi sakot, pieci elementi¹⁾, kas saista pie dzīves, ir ciešanas.

Šī jūs mūki ir cēlā patiesība par ciešanu izcelšanos: Tās ir slāpes, kas rada atdzimšanu, kas saistītas ar prieku un iegribu, kas meklē še un tur savu prieku, proti: slāpes pēc jūteklju kaires, slāpes pēc dzīves, slāpes pēc labklājības.

Šī, jūs mūki, ir cēlā patiesība par ciešanu atcelšanu: Tā ir pilnīga brīvība no šīm slāpēm, atsacīšanās no tām, slāpju atstāšana, atmešana, izdzišana.

Šī, jūs mūki, ir cēlā patiesība par ceļu uz ciešanu atcelšanu: Tas ir šis cēlais astoņu posmu ceļš, proti: īsta ticība, īsta griba, īsta runa, īsts darbs, īsta dzīve, īsta dziņa, īsta apcere, īsta nogremdēšanās sevī.*

Pastāstījis par to, kā viņš ieguvis apgaismi, Buda piebilst:

Bet manī radās atziņa un pārliecība: droša ir mana gara atsvabināšana, šī ir mana pēdējā dzimšana, tagad man vairs nav atdzimšanas.

Buda neatzīst neko pastāvīgu, ilgstošu: viss mainās, neviena parādība nav nākošā acumirkli tāda pati kā tagadējā. Cilvēkam nav arī nekādas dvēseles, nekāda „es“. Apziņa ir it kā smalka viela, kas cilvēka pieredzes izveidota, tīri mehāniskā kārtā pāriet atkal un atkal jaunā eksistencē. Tā samāra Budas mācībā iztiek bez dvēseles. Buda izslēdz no iespējamiem atdzimšanas veidiem stādus. Bet dievi tur ietilpst, jo arī padoti ciešanām, un arī viņiem nepieciešama pestīšana.

1) Šie 5 elementi: 1) ķermenis, viela, 2) seši prāti jeb jūteklju sajūtas (redze, dzirde, oža, garša, jūtas un intelekts), 3) priekšstati, idejas, 4) griba un citi veidotāji spēki zemapziņā un 5) apziņa, tīra potenciāla atziņa, neatkarīga no noteikta satūra.

Ceļš uz Nirvānu.

3. Astoņposmu ceļš. 10 Budas baušļu. Cēlā astoņposmu ceļa pirmais posms, istā ticība, ir Budas četru patiesību intuitīva uzņemšana. Tai seko ista griba — apņemšanās atteikties no jūteklīgām baudām, no ļaunprātības un čakli meklēt labo. Tālākos posmos realizējami 10 budisma baušļi:

1. Nenonāvēt neko, kas ir dzīvs.
2. Neņemt neko, kas netiek dots.
3. Nedzīvot kopā ar otru dzimumu.
4. Nemelot.
5. Nedzert reibīgus dzērienus.
6. Turēt mielastu tik reizi dienā un vakarā vairs nebaudīt cietu barību.
7. Nepiedalīties dejās, dziesmās, uzvedumos.
8. Negreznoties puķēm, nesvaidīties eļļām un smaržu zālēm.
9. Negulēt augstā platā gultā.
10. Nepieņemt ne zeltu ne sudrabu.

Arī dažādi citi noteikumi norāda vēl uz isto runu, isto darbu un dzīvi. Daži arodi nekādā ziņā nav saskaņojami ar sekošanu Budas mācībai, piem. vērgu turēšana, reibīgu dzērienu un ieroču izgatavošana un tirdzniecība. Istā dziņa prasa enerģisku vērību un piespiešanos, lai ļaunums tiktu iznīcināts un labums uzturēts un veicināts. Istā apcere prasa pašsavaldīšanos, pašdisciplīnu: miesas un tās organu, jutekļu darbības, gara darbības un esamības pamatu analitisku novērošanu un aperci. Ar to sagatavojas jau tuvāk uz galveno darbību — nogremdēšanos sevī (meditāciju), kurai, īsi sakot, visi pirmie septiņi posmi ir tikai palīglīdzekļi un priekšpakāpes.

4. Meditācija. Meditācija tiek sistēmātiski un metodiski izkopta, saskaņā ar jogu tradīciju. Izlieto dažādus ārējus paņēmienus, piem. skatīšanos uz vienu lietu vai punktu, ieelpošanas un izelpošanas regulēšanu utt. Tad dažādi garīgi vingrinājumi pakāpeniski cenšas atraisīt cilvēku no „dzīves slāpēm“, novedot viņu pie pieredzes, ka visa pasaule ir tikai šķietama parādība un patiesībā nemaz neeksistē.

Četri meditācijas posmi reprēzentē šādu pakāpenību: telpas bezgalība, apziņas bezgalība, „nekas“ un „ne priekšā stādīšanās ne nestādīšanās priekšā.“

5. Nirvāna. Arī meditācija ir tikai līdzeklis mērķa sasniegšanai. Tai seko dažādas dziļākas atziņas pakāpes, kas izbeidzas augstākās gudrības sasniegumā, ar ko mācekļi ir tapis pilnīgs dzīves kungs un ir pilnīgi atraisījušies no dzīves sakarības. Tagad dzīves slāpes vairs nevar ievilināt viņu jaunā postā. „Dzīve izsīkusi, svētums sasniedzis pilnību, darbs pārdarīts, šis pasaules vairs nava.“ Cilvēks ir iegājis Nirvānā (= izdzišanā). Pilnīgais mūks (arhat) principā jau šai dzīvē ieiet Nirvānā: miesas vēl eksistē, bet tikai it kā šķietami. Kad miesas beidzot sairst nāvē, tad Nirvānas klusums un miers ir pilnīgs.

Salūzis ir (dzīves) ritenis, jo tas sasniedzis stāvokli, kur nav vēlēšanās. Izžuvušā straume vairs netek. Salūzušais ritenis vairs nerit tālāk. Tāds ir ciešanu gals.

Ir vieta, kur nav ne zemes, ne ūdens, ne gaisa. Tā nav vieta ne telpas bezgalībā, ne apziņas bezgalībā, ne arī vieta „nekas“, ne vieta, kur sev ko stādās priekšā, ne arī, kur sev neko nestādās priekšā. Tā nav ne šī pasaule, ne viņa pasaule, ne mēness, ne saule. Es to nesaucu ne par nākšanu, ne par iešanu, ne par stāvēšanu; ne par bojā iešanu, ne par izcelšanos. Tai nava atbalsta, nav sākuma, nav saturas — tas, proti, ir ciešanu gals.

Vienīgā interese — pestīšana.

6. Lieki jautājumi. Buda nostāda par savu vienīgo uzdevumu sludināt un sniegt atpestīšanu.

Kā lielu jūru pārņem tikai viena garša, tāpat, jūs mācekļi, šo mācību un šo iekārtu pārņem tikai viena garša — pestīšanas garša.

Bieži viņam uzstādīja dažādus citus jautājumus, kas nebija tiešā sakarā ar mācību par atpestīšanu no ciešanām, bet viņš tos noraidīja kā nevajadzīgus. Tā, piem.: noraidīti jautājumi: vai pasaule galīga vai bezgalīga? vai Tatāgata vēl dzīvo tālāk viņā pasaulē vai nē? utt. Kādreiz viņš deva saviem mācekļiem šai lietā šādu principiālu paskaidrojumu. Paņēmis

rokā pāris koka lapu, viņš prasa mācekļiem, kur vairāk lapu, viņa rokā vai mežā. Mācekļi, zināms, norāda uz mežu. Tad viņš saka :

...tāpat arī, jūs mācekļi, ko es esmu atzinis un neesmu jums sludinājis, tas ir daudz vairāk, nekā ko jums esmu sludinājis. Un kāpēc, jūs mācekļi, es to neesmu jums sludinājis? Tāpēc, ka tas jums, jūs mācekļi, neatnes nekādu labumu, jo tas neveicina staigāšanu svētumā, jo tas nevada uz novēršanos no zemes dzīves, uz visas kaires iznīkšanu, uz iznīcīgā izbeigšanos, uz mieru, uz atziņu, uz apgaismi — uz Nirvānu. Tāpēc es jums to neesmu sludinājis! Un ko, jūs mācekļi, es jums esmu sludinājis? Kas ir ciešanas, jūs mācekļi, to es jums esmu sludinājis. Kā ciešanas izeļas, jūs mācekļi, to es jums esmu sludinājis. Kā ciešanas izbeidzamas, jūs mācekļi, to es jums esmu sludinājis. Kāds ceļš ved uz ciešanu izbeigšanos, jūs mācekļi, to es jums esmu sludinājis.“

Budisms savā pirmatnējā veidā sludina pašatpestīšanos. Buda nemāca griezties pie kādas dievības pēc palīdzības. Viņš prasa, lai cilvēks ar visu savu gribas spēku noslēgtos no ārpasaules un tā pats sevi atpestītu no ciešanām.

c) Budas draudze un kults.

1. Mūku draudze. Buda griezās visvairs pie augstākām kastām, bet uzņemt savā draudzē uzņēma arī zemāko kastu locekļus. Atpestīšana, pēc viņa domām, nav atkarīga no pierības pie kādas kastas.

„Neviens netop par brahmanu savu sapīto matu, savas ģimenes, savas dzimšanas dēļ. Kas ieguvis patiesību un taisnību, tas ir svētlaimīgs, tas ir brahmans... Ne ar ūdeni padara cilvēku šķīstu, lai arī cik bieži viņš mazgātos. Tas ir šķīsts, iekš kā mīt patiesība un tikums, tas ir brahmans.“

Principā Buda atzina iespēju iegūt atpestīšanu, dzīvojot pasaulē. Bet aiziešana no pasaules mūku kārtā bija spēcīgs palīgīdzeklis cīņā pret „dzīves slāpēm“. Tāpēc praksē Budas skubinājums staigāt pa cēlo astonposmu ceļu vispār noveda pie atsacīšanās no sabiedrības stāvokļa, ģimenes, mantas un no aroda darba. Māceklis noskuva bārzdu un matus, uzvilka bāli dzeltenu vai brūnu tērpu un tapa ubagotājs mūks (bikšu), kas

klejoja no vienas vietas uz otru, pārtikdams no barības, ko saubagoja savā bļodā. Drīz mūki sāka dibināt arī kopnometnes — klosterus.

Mūki cieši izpildīja visus 10 baušļus. Vienīgie priekšmeti, kas viņiem drīkst piederēt, ir dzeltenbālais ubagotāja mūka tērps, josta, dāvanu bļoda, bārzdas nazis, adata un kāšamā drēbe (dzeramā ūdens izkāšanai, lai neiedzertu kādu dzīvu kukainīti).

Lai gan Buda skatījās uz sievietēm ar zināmu aizspriedumu, taču viņš galu galā neliedza arī tām iestāties draudzē. Bet viņu kopnometnes bija atsevišķas, un viņu dzīve bija nostādīta mūku uzraudzībā.

Iestājoties mūku kārtā, deva solījumu turēties pie trim dārgumiem: pie Budas, viņa mācības (dharma) un viņa draudzes (samgha). Mūka dzīves uzdevums — pašdisciplīna un mācības sludināšana. Viņa ideāls — sasniegt stāvokli, kurā viņam vairs nedraudē jauna dzimšana un viņš kā arhat's var ieiet Nirvānā.

Pirmatnējais budisms nepazina kultu. Mūki sanāca kopā divreiz mēnesī, viņiem lasīja priekšā mūku dzīves noteikumus, un viņi izsūdzēja savus pārkāpumus. Arī lūgšanu budisms nepazina.

2. Plašākā draudze. Ne visi, kas atzina Budas mācību, gribēja tūlīt atteikties no pasaules. Viņi uzturēja gan ciešākus, gan vaļīgākus sakarus ar draudzi, ieradās klausīties mūku runas un apgādāja tos ar visu uzturam nepieciešamo. No viņiem mēdza prasīt četru pirmo baušļu izpildīšanu, pārvēršot trešo par aizliegumu pārkāpt laulību, un tikumisku dzīvi, ko tad uzskatīja par īpašu nopelnu, kas var nākamajās eksistencēs tuvināt viņus mūku dzīvei.

3. Kults. Ar laiku attīstījās arī savs kults. Cēla īpašas sapulces telpas. Stupas pārvērta par krāšņām svētnīcām, kur glabāja Budas relikvijas un uzstādīja viņa tēlus — sēdus (meditācijas stāvoklī), stāvus (sludinot) un gulus (ieejot Nirvānā). Sk. 28. zīm. Sāka pulcēties svētceļotāji Budas dzimšanas, atziņas iegūšanas (Bodhi-koka), pirmās runas un nāves vietā. Rādīja svētnīcās Budas iemītas pēdas un viņa ēnas, glabāja kā relikvijas viņa zobus un kaulus. Buda ar saviem

svētajiem stājās agrāko nacionālo dievību vietā. Viņa dzīves gaitu izpušķoja krāšņām legendām, kurās viņš tapis par karaļa dēlu, brīnišķā pārdabiskā kārtā nāk pasaulē un ar brīnumdarbiem apliecina savu dieviškumu. — Četrreiz mēnesī iekārtotas īpašas dusas dienas, kad ietur gavēni, iet klausīties mūku pamācības un nododas klusai apcerei. Rodas arī dažādi Budas svētki.

Tā būdisms sāka attālināties no pirmatnējās skaidrības un vienkāršības.

28. zīm. Budas tēls. Uz galvas stilizēti mati.

4. **Svētie raksti.** Tūlīt pēc Budas nāves viņa mācekļi sākuši rūpēties par svēto tekstu sakopošanu. Vēlāk vēl nākušas jaunas daļas klāt. Budisma svēto kanonisko rakstu krājumu sauc Tripitaka („trīs kurvji“, t. i. ar palmu lapām, uz kā toreiz rakstīja) un tam ir 3 daļas: Vinaya — mūku dzīves noteikumi, Dharma jeb Sutta — mācības runas un Abhi-dharma — dziļākie filosofiskie paskaidrojumi.

d) Budisma tikumība.

1. Budisms piegrieza lielu vērību tikumībai, kaut arī uzskatīja to tikai par līdzekli atpestīšanas iegūšanai. Tikumiem vajadzēja šķīstīt cilvēka domas un darbību no jūteklū kaires, jo tā sagādājot vislielākās ciešanas.

Baušļu aizliegumus papildināja arī ar pozitīvām prasībām. Aizliegumam nokaut pievienoja atgādinājumu rādīt visām būtnēm līdzietību un žēlsirdību. Aizliegumam zagt — skubinājumu uz devību, — gan ne nabagiem, bet mūkiem. Līdz ar meliem aizliedza arī aprunāšanu un neslavas celšanu.

Budas un viņa mācekļu runās un mācībās atrodami daudz vērtīgi aizrādījumi un pamācības.

*Kas jādara gudrajam, ja viņš izvēlēties par savu mērķi miera vietu (Nirvānu)? Lai viņš ir izpalīdzīgs, taisns un sirsnīgs (atklāts), lēns runās, lēnprātīgs un pazemīgs; pieticīgs, kas neprasa neko; mierīgs un gudrs, bez augstprātības un kārības (ubagojot).

Lai viņš nedara neko nelietīgu, par ko citi varētu viņu smādēt. Lai visas būtnes dzīvo laimē un mierā, ar aplaimotu sirdi!..

Lai cits citu neapmāna, lai nepaceļas cits pār citu, lai neviens nemēģina darīt otram sāpes aiz dusmām vai naida.

Kā māte sarga savu pašu bērnu, savu vienīgo dēlu ar savu dzīvību, tā lai cilvēks bez ierobežojuma labvēlīgs visām būtnēm!

Bez ierobežojuma labvēlīgs visai pasaulei — augšā, apakšā, blakus — bez ienaida jūtām, bez naida, bez nīšanās!

Lai viņš stāvētu vai ietu, lai sēdētu vai gulētu, kamēr vien viņš nomodā, lai dzīvo šai sirdsprātā. Tā ir dzīve, ko sauc par brahmanu dzīvi jau šai pasaulē (t. i. par debesīm zemes virsū).*

„Viņš mani sāpināja, viņš mani sita, viņš mani uzvarējis un aplaupījis!“

Kas šādas domas veicina, tā ienaidis neizdziest.

„Viņš mani sāpināja, viņš mani sita, viņš mani uzvarējis un aplaupījis!“

Kas šīs domas atraida, tā ienaidis izdziest pavisam. Jo nekad zemes virsū ienaidis nerimst pavisam ienaidā; atteicoties no ienaida, tas norimst, — tāds ir mūžīgs likums.*

Piedošanas pienākumu sludina stāsts par ķēniņu Ilgcieti un viņa dēlu Ilgdzīvi, ko Buda stāstījis saviem mācekļiem, kad viņu vidū reiz izcēlies strīds un daži palikuši pēc tam neapmierināti.¹⁾

*Nedusmodamies, lai viņš uzvar dusmas,
ar labvēlību lai viņš uzvar ļaunumu,
ar devību, lai viņš uzvar skopuli,
ar patiesību — melkuli.
Patiesību lai viņš runā,
lai nedusmo,
un ja viņu lūdz (mūks), lai dod vismaz mazumu, —
šie noteikumi novedīs viņu dievu tuvumā.*

*Visi līdzekļi šai dzīvē, ar ko gūst reliģiskus nopelnus, jūs mūki, nav ne vienas sešpadsmitdaļas labvēlības vērts, jo tā ir sirds atpestīšana. Labvēlība, sirds atpestīšana, uzņem tos visus sevī un spīd, mirdz un staro. Un kā visu zvaigžņu gaisma, jūs mūki, nav vērts vienas sešpadsmitdaļas mēness gaismas, bet mēness gaisma uzņem to sevī un spīd un mirdz un staro, tā arī, jūs mūki, visi līdzekļi šai dzīvē, ar ko gūst reliģiskus nopelnus, nav vērts vienas sešpadsmitdaļas labvēlības, sirds atpestīšanas. Labvēlība, sirds atpestīšana, uzņem tos sevī un spīd un mirdz un staro. Un kā, jūs mūki, lietus laikmeta pēdējā mēnesī rudenī saule, kāpdama augšā pie skaidrām debesīm, aizden visu, kas tumšs gaisa telpā, un spīd un mirdz un staro, un kā naktī agrā rītā rīta zvaigzne spīd un mirdz un staro, tā, jūs mūki, visi līdzekļi šai dzīvē, ar ko gūst reliģiskus nopelnus, nav vērts vienas sešpadsmitdaļas labvēlības, sirds atpestīšanas. Labvēlība, sirds atpestīšana, uzņem tos sevī un spīd un mirdz un staro... Ja kāds, jūs mūki, rītā, pusdienā un vakarā sagatavo dāvanu — ik pa simts podiem barības un kāds cits rītā, pusdienā un vakarā tikai vienu acu-

¹⁾ Latviešu tulkojumu sk. L. Adamoviča No Dzīvības Avota IV. burtn. 172.—174. lp.

mirkli rada savā sirdī labvēlību, — otram ir lielāks labums. Tādēļ, jūs mūki, tā jums jāmacās: mēs radīsim, kāpināsim, veicināsim labvēlību, mēs piesavināsimies, darīsim, iegūsim un pareizi izlietosim labvēlību.*

Kas man dara sāpes, un kas sagatavo prieku, pret visiem es esmu vienāds; līdzdalība un īgnums nav pie manis atrodami. Prieks un sāpes, gods un negods ir manī līdzsvarā; pret visu es esmu vienāds. Tā ir manas vienaldzības pilnība.

Patiesais gūdrais ir vienaldzīgs pret visu. Arī no mīlestības viņš ir atraisījies, jo „no mīlestības rodas raizes“ un budisma mērķis ir absolūts miers. Tāpēc arī budisma ētika neskubina uz mīlestību, bet uz labvēlību. Aktīva tuvāku mīlestība un pašai izliedzības kalpība neietilpst budisma ētikā.

e) Budisma tālākās gaitas.

1. **Hinayana un Mahayana.** Budas dzīves laikā un pirmajos gadsimteņos pēc viņa nāves viņa mācība izplatījās tikai Ziemeļindijā. Radās dažādi virzieni, un Budas draudze taisījās saskaldīties. Ķēniņš Asoka (valdīja apm. 270.—233. pr. Kr.) nostiprināja budismu Indijā un palīdzēja izvest budistu koncila lēmumus izskaust viltus mācības un parašas un izsūtīt misionārus.

Tā sākās budisma izplatīšanās dienvidos Ceilonā un austrumos Birmā, Siamā, Kambodzā un Anamā. Indijā budisms sāka ar laiku iet mazumā, un beidzot pēc 1000. g. pēc Kristus tas izbeidzās pavisam, atkāpdamies hinduisma un islama priekšā, bet nupat minētajās zemēs viņš pastāv vēl ņagad un reprēzentē budisma dienvidus tipu, kas skaidrāki uzglabājis pirmatnējo veidu, bet citādi katrā zemē uzrāda savas īpatnības.

Ziemeļos budisms izplatījās Himalaja apgabalā, Tibetā, Turkestanā, Mongolijā, Ķīnā, Korejā un Japānā. Bet te viņš nāca jau jaunā pārveidotā veidā, ko sauc Mahayana (lielie rati), nostādot to pretstatā pret nule raksturoto Hinayana (mazie rati). Mūki vairs necenšas tikai paši iegūt pestīšanu

un ieiet Nirvānā („braukt ar mazājiem ratiem“), bet grib tapt kādā nākošā eksistencē par kandidātiem uz Budas godu, par Bodisatvām, un tad beidzot atdzimt kā Budas, kas nes pasaulei pestīšanu. Turklāt izstrādā plašas spekulācijas par Budas būtību. Vēsturisko Budu atzīst par vienu būtni daudzu citu rindā, kas bijuši priekš viņa un nāks vēl turpmāk un ir visi viena un tā paša „Pirmbudas“ emānācijas. Katram Budam atbilst savs Bodisatva, un tiklab vienam kā otram ir savs pirmtēls debesīs, piem. vēsturiskā Budas debesu pirmtēlu sauc Amitāba un viņa bodisatvas debesu pirmtēlu Avolokitesvara. Nākošā Budas Bodisatva ir Maitreija.

Šie Budas un Bodisatvas ir lielāko tiesu pacelti dievības kārtā. Viņiem blakus nostādītas arī vēl dažādas citas garīgas būtnes, un visu viņu kultā ieviesusies visāda veida maģija un māņticība. Budists vairs nedzenas pats panākt atpestīšanu, bet griežas pēc palīdzības pie Budas un citām dievībām. No budista prasa, lai viņš mīlētu, cienītu un pielūgtu Budu.

2. Tibetas budisms. Visrupjākajā veidā pirmatnējās reliģijas parādības sastopamas Tibetas budismā jeb lamaismā (no blama — virsnieks, mūks). Tibetu sauc par mūku paradīzi, jo tur ap 3000 klosteru un lielākajā no tiem līdz 10.000 mūku. Visa zemes valdība ir mūku rokās un viņu priekšgalā stāv Dalai Lama, ko uzskata par Avalokitesvaras iemiesojumu. Avalokitesvara ir Tibetas nacionālā dievība, pie viņa griežas ar lūgšanas formulu: „om mani padme hūm“ (= „dārgums uz lotosa puķes“). Bet apakš viņa ir ļoti plaša dievu un daimonu pasaule. Lielā mērā te dievlūgšana mēchanizēta: pātaru zīles, burvību zīmes, lūgšanu karodziņi (vējš plivina uz zīda papīra uzrakstītos lūgšanu tekstus), lūgšanu dzirnaviņas (rokā turot griežamas, svētnīcu sienās ar kloķi griežamas un strautiņos straumes dzenamas vai arī vēja dzenamas).

3. Ķīnas un Japānas budisms. Ķīnā budisms ir ienācis jau pirmajā gadsimtā pēc Kr. un piedzīvojis dažkārt vajāšanas, jo nesaskanēja ar ķīniešu tradīcijām. Galu galā taču Fo (tā ķīnieši sauc Budu) mācība Ķīnā nostiprinājās, un lielum lielā ķīniešu daļa iegriežas vajadzības gadījumos budistu svētnīcās un meklē palīdzību viņu svētajās formulās. Japānas budismā tāpat kā dienvidus budismā vērojami reformu centieni un modernizēšanas mēģinājumi, kas liecina par tā dzīvības spējām.

Arī Europā un Amerikā budisms atradis draugus un piekritējus.

16. Zaratuštras reliģija un parsisms.

1. Ziņas par Zaratuštras dzīvi. Vēsturiskie dati par Zaratuštras dzīves laiku nesaskan. Senie grieķu un romiešu autori attiecina to uz sirmo aizvēsturisko senatni. Pašu irāniešu tradīcijas liek to vēsturiskajā laikmetā, 7. un 6. gs. pr. Kr., tā ka dibinoties uz tām, viņa dzimšanu var nolikt apm. uz 660. g. pr. Kr. Bet daži argumenti skubina iet uz augšu apm. līdz 1000 pr. Kr. Katrā ziņā visi šie aprēķini paliek hipotētiski. Var teikt, ka Zaratuštra stāv uz robežām starp Irānas vēsturi un aizvēsturi.

Tradicionālie nostāsti vēsta, ka Zaratuštra cēlies no karaliskas gandrīz vai dievišķas Spitamu cilts un 30 gadus vecs iesācis savas pravieša gaitas. Vispār tur daudz leģendāras vielas, tomēr daži vēsturiski dati nav apšaubāmi. Sevišķi vērtīgi ir aizrādījumi uz profētiskām vīzijām, kuŗās viņa reliģiozais meklētāja gars piedzīvojis jaunu augstāku dievatziņu un saņēmis ierosinājumus sludināt iegūto atziņu atklātībā. Tāpat arī ziņas par pastāvīgām cīņām, kas Zaratuštram bijušas ar agrākās ticības priesteriem, kamēr viņš dabūjis Balchā (Baktrijā) uz savu pusi karali Vištaspu, kas tad „ar ieročiem lauza patiesībai ceļu un tapa Zaratuštras reliģijai par elkonu un palīgu.“

Kā tieši pirmavoti noder Gātas, persiešu svēto rakstu Avestu vecākā daļa. Zaratuštras runu un sprediķu atliekas, kas uzglabājušās viņa draudzē. Tās rāda, kā Zaratuštra sludina un meklē piekritējus neticīgo vidū, ka viņš dedzīgiem vārdiem norāj remdenos un apkaŗo pretiniekus — maldu mācītājus draudzē un ienaidniekus ārpusē, ka viņš iepriecina pagurušos un sola ticīgiem drīzu atalgojumu, bet pats reizēm pagurst savā darbā. Tikai ģeografiskas ziņas par Zaratuštras darbības vietu un jaunās reliģijas šūpuli un noteiktus chronoloģiskus datus velti meklēt Gātās. Nekādā ziņā nav pielaižams identificēt vienkārši tradīcijas karali Vištaspu ar vēsturisko Histaspu, persiešu karaļa Dāreja tēvu.

2. Zaratuštras reliģija. Zaratuštras reliģijas (mazdaisma, parsisma) mācības atrodam viņas svētajos rakstos Avestos, ko uzskata par atklājumu sakopojumu, kuŗus Zaratuštra dabūjis no paša Ahura-Mazdas. Bet te mums jāizšķir divi reliģijas vēstures slāņi. Gātu mācību var uzskatīt par paša Zaratuštras mācību, pārējās (jaunākās) Avestu daļās

ietverta Irānas nacionālās valsts baznīcas priesteru mācība, kas izveidojusies uz Zaratuštras mācības pamata. Galvenie reliģijas pamati palikuši tie paši. Tikai Gātās atrodama tīrāka augstāka dievības atziņa, tur arī pravietis vairāk skatās nākotnē, cerēdams, ka cilvēkiem topot cēlākiem savā iekšējā tikumiskā dzīvē, nodibināsies drīz debesu valstība zemes virsū. Vēlākajā reliģijas posmā no tautas dievbijības ienākusi atkal daudzdievība, tur piegriežas vairāk īstenai dzīvei un tikumiskās atdzimšanas vietā izvirzās pirmā vietā ārišķīgs formālisms un bauslības darbu kalpība.

Irāniešu reliģija priekš Zaratuštras reformas lidzinājās seno indiešu reliģijas senajai pakāpei, Vēdu reliģijai, jo abas ir atvases no vienas saknes — senāriešu pirmreliģijas. Tā ir dabas spēku un parādību dievināšana — daudzdievība, kur izcilu stāvokli ieņem debess gaismas dievības, — ar visām dabas reliģijas raksturīgām parādībām; upuru (asinaino un neasinaino) kultu, svēto mantiku, priesteru kārtu un mitoloģiju; tāpat kā indiešu reliģijā arī te novērojama tieksme personificēt un dievināt abstraktus (reliģiskus u. c.) jēdzienus.

Tautas pāreja no klejotāju nomadu dzīves uz zemkopību ir kultūrvēsturiskais pamats, uz kuŗa norisinās Zaratuštras reformas pasākumi, kas noved viņu pie jaunas reliģijas nodibināšanas. Senāriešu gaismas dievības (devas, irāniski: daevas), kuŗu vārds pie indiešiem un citiem āriešiem saistas ar „labo dievu“ jēdzienu, Zaratuštra nostāda par ļauniem dieviem, nosoda tiem nesamos asinainos ziedojumus (dzīvnieku mocišanu) un raksturo viņu priesterus kā viltus praviešus. Viņš pazīst īstenībā tikai vienu garīgu dievu un kungu (irāniski: ahura), kam dod pievārdu „gudrais“ (mazdāo).

Ahura-Mazdāo (jaunpersiski: Ormazd), t. i. „visgudrais kungs“ ietveŗ sevī visu dievišķo būtību un darbību. Arī ļaunais gars tāpat kā labais, svētais ietilpis viņā, bet jau pirm-sākumā pēdējais izdzinis ļauno, tā ka tas stāv šai pasaulē preţim Ahura-Mazdam kā īpaša būtne Angro-Mainijušs (angrō mainyush — ļaunais gars, jaunpersiski: Ahriman). Ahura-Mazdas mītne — debesis, viņa sfaira — mūžīga gaisma, viņš ir visas pasaules tēvs, kas radījis visu derīgo — mājas lopus, ūdeni, stādus utt. un uztur un pārvalda pasauli ar 6 „nemirstīgo svēto“ Ameša-spenta (jaunpersiski: amša spand) palīdzību, kuŗu priekšgalā viņš pats stāv kā septītais; šos amša-

spandus viņu vārdi raksturo kā labu principu un jēdzienu personifikācijas, piem. Vohumano = labsirdība. Aša = patiesība utt. Vēl nedaudz personificētu būtņu pieder pie Ahura-Mazdas debesu pulka; dievišķā simbols zemes virsū ir „Ahura Mazdas uguns“. Arī Angro-Mainijušam ir savi palīgi, 6 ļauni gari, Drudža (= meli), galvenā ļaunuma cēlēja uc., tad lielais devu pulks. Ļaunā gara mītne ir pazeme, „melu mājoklis“, viņu apņem tumsība; ar saviem palīgiem viņš ielaužas Ahura-Mazdas radījumu vidū, postīdams un ļaunumu (slimības, nāvi, neražu, ļaunus valdniekus, neticību, melus, nekrietnus darbus utl.) nesdams. Tā Zaratuštras teorētiskā viendievības atziņa izveidojas par īpatnēju praktisku duālismu.

Cīņa starp labo un ļauno nav bez izredzes. Reiz Ahura-Mazda vedis savu svēto labo garu pie galīgas uzvaras pār ļaunumu un izdeldēs to pavisam. Cīņā starp labo un ļauno jāpie-dalas arī cilvēkam, ko Ahura-Mazda radījis, piešķirdams viņam brīvību tikumiskā izvēlē un darbībā. Ar pareizo ticību un šķīstu dzīvi (labu sirds prātu, runu un darbiem, sevišķi mājas lopu saudzēšanu un kopšanu) viņš stiprina pasaulē labo un kalpo Ahura-Mazdam, ar pretēju rīcību mazina viņa varu.

Ārējais kults zaudējis visu savu nozīmi. Cilvēkam jā-atbild par saviem darbiem un jāsaņem par tiem pelnīta atmaksa no tā gara, kam viņš kalpojis. Tūlīt pēc nāves dvē-selei jāiet pār tiesneša tiltu (Činvat) un jāstājas tiesas priekšā. Sirdsapziņa dod par katru liecību. Ļaunais krīt no tilta tum-sības bezdibenā pie ļaunuma valdnieka, labais pāriet pāri, iekļūst Ahura-Mazdas gaismas paradīzē un nemirstībā bauda svētlaimību. Kam labie un ļaunie darbi līdzsvarā, iekļūst pa-gaidām starpvalstī. Ar labo darbu pārsvaru var izlīdzināt padarīto ļaunumu. Lai mācītu ļaudīm pareizo atziņu, Ahura-Mazda sūtījis savu pravieti Zaratuštru, kā savas gribas izskai-drotāju un patiesības sludinātāju. Kā tāds viņš arī nes nākošā pestītāja Saošijanta vārdu.

Zaratuštra cer, ka šīs pasaules un līdz ar to Angro-Mainijuša gals ir tuvu klāt. Drīz sāksies izšķirošā cīņa. Labais ar savu taisnību gūs pārsvaru pār ļauno. „Patiesība“ nospiedīs savām rokām „melus“. Tad nāks pēdējais pārbau-dījums — kausēta metalla straume izliesies pār cilvēkiem un

iznīcinās neticīgos, turpretim ticīgie, straumē mazgājoties, iegūs atjaunotas miesas. Ar to ļaunums būs galīgi iznīcināts, un Vohumano sagatavos dievbijīgajiem debesi zemes virsū, kur katrs dabūs savu pienācīgo algu samērā ar saviem darbiem: miesas pilnību, nemirstību un materiālu pārpilnību vai labklājību. Tagad slimā pasaule tad būs atveseļojusies, un valdīs mūžīgs miers.

Zaratuštras reliģija grib pacelt tautas dzīvi uz augstāku kultūras pakāpi. Kad Ahura-Mazdam jautā, kur zeme jūtoties vislaimīgākā, viņš atbild vispirms: tur, kur visvairāk ziedojumu, kur paklausa likumiem un pateicas dieviem. Bet tad nāk otra atbilde: tur, kur dievbijīgs vīrs ceļ māju, ar priesteri un lopiem, ar sievu un bērniem; kur lopi labi izdodas un svētums attīstās, un kur ir barība lopiem un suņi, sieva un bērni, uguns un visāda svētība. Un trešā atbilde: tur, kur ticīgais audzina visvairāk labības, zāles un augļu kokus, kur viņš apūdeņo sauso augsni un novada ūdeni no mitras augsnes... Kas zemi kopj abām rokām, tam viņa nesīs bagātību... Kādā citā vietā lasām: „Kas sēj labību, tas sēj svētumu... Kad mieži uzdīgst, tad devi izbīstas.“

Kārtīgs lopkopis un čakls zemkopis, tie ir patiesi dievbijīgi ļaudis pēc Zaratuštras mācības. Viņš pats, liekas, vairāk rūpējās tikai par lopkopības nokārtošanu, ganību kopšanu un nomešanos uz pastāvīgu dzīvi. Laukkopību izcēla vairāk vēlākajā kultūras attīstības posmā.

3. Vēlākais parsisms. Savā tālākā attīstībā mazdaisms uzņēma atkal labu daļu tautas ticībā uzglabājušos dievišķo būtņu no agrākās daudzdievības — ar Mitru, laipno dienas gaismas dievu, uzticības un krietnības uzraugu, priekšgalā; visi tie dabū vārdu „jazatas“, ko varētu nostādīt blakus mums parastajam eņģeļu nosaukumam. Līdz ar to mītoģija dabū jaunus ierosinājumus un uzplaukst austrumnieciskā krāšņumā. Paceļas svētnīcas, un viņās atrodami Ahura-Mazdas uc. tēli Sk. 29. zīmējumu.

Duālisms izvests cauri schēmatiski un attiecināts uz visu reliģijas mācību, tikumības noteikumiem, dabu un vēsturi. Visas lietas, priekšmeti, darbības utt. sadalās šķīstos (Ahura-Mazdas) un nešķīstos (Angro-Mainijuša). Šķīstajam nodoties ir cilvēka augstākais pienākums un lielākais nopelns. Reliģijas bauslības noteikumi rāda, kā sagādāt dvēselei mūžīgo algu, izvairīties no tiesas briesmām un mūžīgas pazušanas, kā

palīdzēt un aprobežot Angro-Mainijuša un viņa devu varu. Augstākā pamatprasība ir miesas un dvēseles šķīstība: izvairīties no pieskāšanās nešķīstām personām un lietām un neļaut sagānīt šķīstās, izsargāties no maldu mācībām un bauslības pārkāpumiem. Kas to nedara, nāk devu varā, un tikai sarežģītas šķīstīšanas cēremonijas un svētas formulas var tādu glābt. Nešķīsts, piem., ir mironis, tad visādi žmūdži (čūskas, rūpuļi); jaunajam garam pieder arī sausie neauglīgie tukšneši. Šķīstie elementi — zeme, ūdens un pār visām lietām uguns. Ahura-Mazdam svēti ir mājas kustoņi, sevišķi gailis, suns, govns un zirgs. Ar šķīstības prasību sakarā stāv noliegums miroņus sadedzināt vai apglabāt zemē — tos iznes uz pakalniem vai īpašiem miroņu torņiem (dachmām), kur maitu putni drīz noēd miesas, tā ka kaulus var savākt un pievietot sevišķās mājās vai kapos. Bauslības prasības ir visos sīkumos izstrādātas, tur ietilpst arī

29. zīm. Ahura-Mazda.

daudz praktisku un vispār derīgu kultūras darbu, piem. higiēniski noteikumi, prasības apūdeņot un apstrādāt zemi, kopt mājas lopus, izskaust kaitīgus rūpuļus utt. Askēzei nav Zaratuštras reliģijā vietas.

Tikumiskas prasības ieņem redzamu vietu. Pie dvēseles šķīstības pieder patiesības mīlestība, taisnība, uzticība, miermīlība un žēlsirdība; nosoda jaunas domas tāpat kā jaunus vārdus un darbus. — Mācība par pārkāpumu izpirkšanu ar labiem darbiem un pašmociņu izveidota visos sīkumos, radīti noteikumi par to, cik un kādi darbi jāveic, lai izpirktu zināmu jaunu darbu. — Pastara gala gaidas atslābušas: izšķīrošo cīņu atliek uz tālu nākotni; tad jauns pestītājs Saoijjants, kas celsies no Zaratuštras pēcnācējiem, dziedinās pasauli, aizdzīs jaunos spēkus un ievadīs mirušo augšamcelšnos, pastaro tiesu un šķīstīšanās pārbaudījumu. Daži raksti aprēķina šīs pasaules garumu 12.000 g., tā ka piem. 1934. g. p. Kr. ir 11564. pasaules pastāvēšanas gads. —

Kults arī nacionālajā valsts baznīcā bija vienkāršs, bez ārēja krāšņuma. Svētais uguns uz altāra stāvēja kulta viduspunktā, īpašas svēt-

nīcas nebija vajadzīgas. Vēlāk gan radās īpašas ugunssvētnīcas. Ziedojumu starpā pirmo vietu ieņēma svētais dzēriens haoma. Dievkalpošanu galvenais saturs bija lūgšanu formulas un slavas dziesmas. Gātas pazīst tik ugunspretējus, kuŗu pienākums bija sargāt svēto uguni (āthravan); vēlāk nodibinājās arī īpaša priesteru kārtā, kuŗā amats pārgāja no vecākiem uz bērniem. Rietumirānā šīs kārtas piederīgie saucās par magiem (magusch), taču Zaratuštras reliģijas priesteriem nav nekāda tieša sakara ar maģiju un mantiku. Avesti gandrīz nemaz neapzīmē mazdaisma priesterus ar magu vārdu. Tikai vēlākie grieķu rakstnieki uzskata Zaratuštru par magu kārtas dibinātāju. Zaratuštras reliģijas savienībā uzņem jauneklus, apjožot tos svinīgi ar svēto saiti.

Zaratuštras reliģijas vēsture nav skaidri pārskatāma, kaut gan vērojams ciešs viņas sakars ar senās Persijas valsts vēsturi: viņa ir vēlākās nacionālās persiešu valsts reliģija.

Achaimenidu (521.—331. g. pr. Kr.) un Arsakidu (partiešu valsts) laikā (250. g. pr. Kr. — 226. g. p. Kr.) ļoti maz dabūjam dzirdēt par irāniešu reliģijas vēsturi. Tā kā Achaimenidu laikā miroņus vēl aprok zemē, tad ir iemesls pieņemt, ka Zaratuštras reliģija tik pamazām izplatījās un iesakņojās Rietumirānā. Savus ziedu laikus viņa piedzīvoja Sasanidu laikā (226.—651. g. p. Kr.), kur viņa bija oficiālā valsts reliģija un paspēja radīt savu hierarchiju ar Zaratuštrotemu Ragā kā virsgalvu.

Ārpus Irānas mazdaisms izplatījies tikai Armenijā un Kapadoķijā, pa daļai ar valsts spaidiem. Pret neticīgiem un sektām valsts reliģija lietojusi bargus sodus, no kuŗiem dabūjuši ciest savā laikā arī zem Sasanidiem dzīvojošie kristīgie. Mazdaismu kā nacionālu reliģiju iznīcināja islams ar arābu uzvaru pār Persiju 624. g. p. Kr. Daļa no tā piekritējiem atraduši patvērumu Persijas nomalēs vai arī ārpus dzimtenes, tā parsi Bombejā un apkārtnē un uguns pielūdzēji Bakū.